

R E P O R T

Vleresimi i Biodiversitetit dhe Plani i Veprimit per mbrojtjen e ceneshtmerise se tij

Titulli: Përdorimi i qëndrueshëm i burimeve natyrore për zhvillimin ndërkufitar socio-ekonomik të zonave të mbrojtura në Maqedoninë e Veriut dhe Shqipëri (Alpet Shqiptare dhe Korab-Koritnik)

Pergatitur nga:

Prof. Dr. Arsen PROKO

Tirana, Gusht 2023

Permbajtja

Shkurtime	4
Termet Kyc.....	5
EXECUTIVE SUMMARY	7
1. HYRJE	16
2. FJALE KYCE	17
3. HIPOTEZA	17

4. MISIONI, OBJEKTIVAT E PROJEKTIT DHE DETYRA	18
4.1. Misioni	18
4.2. Objektivi I përgjithshëm	18
4.3. Objektivat dhe rezultatet specifike të projektit	19
4.4. Objektivi i detyrës	19
5. DETYRAT KYÇ	20
6. MARRËVESHJET GLOBALE DHE POLITIKAT RAJONALE TË LIDHURA ME CCA DHE DRR	20
6.1. Politikat Kombëtare për CCA dhe DRR	21
6.2. Politikat Nderkombëtare për CCA dhe DRR	24
7. METODOLOGJIA PER MENAXHIMIN ADAPTIV TE BIODIVERSITETIT NE PN ALPET SHQIPTARE	30
7.1. Parimet drejtuese metodologjike te menaxhimit te PN Alpet Shqiptare	30
7.1.1. Turizëm i qëndrueshëm në zonat e mbrojtura	30
7.1.2. Biodiversiteti dhe Zgjidhjet e Bazuar në Natyrë (NbS)	31
7.1.3. Zhvillimin e ekoturizmit të bazuar në komunitet	32
7.1.4. Turizmi, qëndrueshmëria dhe biodiversiteti	33
7.2. Menaxhimi adaptiv i cenueshmërisë dhe rrezikut (MARISCO)	35
8. APLIKIMI I MARISCO	38
8.1. Përgatitja dhe konceptualizimi fillestar	38
8.1.1. Deklarata e Vizionit	38
8.1.2. Përcaktimi i shtrirjes gjeografike të sipërfaqes së menaxhimit	39
8.2. Analiza diagnostike e ekosistemeve	40
8.2.1. Faktoret Fizike dhe ekologjike	40
8.2.1.1. Gjeomorfologjia & Gjeologjia	40
8.2.1.2. Toka	42
8.2.1.3. Hidrologjia	42
8.2.2. Faktoret Ekologjike	43
8.2.2.1. Klima	43
8.2.2.2. Indekset Bio-Klimatike	44
8.3. Faktoret Biologjike	48
8.3.1. Diversiteti Biologjik	48
8.3.1.1. Diversiteti i habitateve	48
8.3.1.2. Diversiteti floristik/organizmal	51
8.3.1.3. Biodiversiteti faunistik	53
8.3.2. Vlerat e përdorimit të Biodiversitetit	56
8.4. Përcaktimi i objekteve të ruajtjes: objektet e biodiversitetit	58
8.4.1. Ekosistemet barishtore e drunore të brigjeve të ujërave të rrjedhshme alpine (3220, 3240, 92C0, 91F0)	58
8.4.2. Ekosistemet e ujërave, rreth ujërave të qeta dhe vendeve të lageshta (3140, 3160, 3170, 6430, 7150)	59
8.4.3. Ekosistemet alpine dhe i shkëmbinjve gelqerorë me vegjetacion hasmofitik (8210, 8240)	60
8.4.4. Ekosistemet e kullotave të thata alpine e sub-alpine dhe livadheve malore (6120, 6170, 6230, 6520)	61
8.4.5. Ekosistemet e pyjeve, shkurreve dhe shkurreve hemisferike halore të maleve të larta (alpine) (4060, 4070, 5130, 9410, 95A0)	62
8.4.6. Ekosistemet pyjore gjethërenese mezofile (9130, 9150, 9180, 91W0)	63
8.4.7. Ekosistemet pyjore dhe shkurre termofile gjethërenese (91M0, 9280)	63
8.4.8. Ekosistemet Bujqësore	64
8.5. Përcaktimi i objekteve të ruajtjes: objekte të mirëqenies njerëzore (të varura nga biodiversiteti)	65
8.6. Analiza e cenueshmërisë dhe rrezikut sistematik	66
8.6.1. Vlerësimi i gjendjes aktuale të objekteve të biodiversitetit	67
8.6.1.1. Përcaktimi i atributëve kryesorë ekologjike dhe funksionalitetit të sistemeve të synuara	67
8.6.1.2. Përcaktimi i stresëve aktuale që reduktojnë qëndrueshmërinë dhe integritetin e objekteve të biodiversitetit	69
8.6.1.3. Kërcënimet: kuptimi i nxitësve të stresit dhe cenueshmërisë që ato shkaktojnë ndaj objekteve të biodiversitetit	70
8.6.1.4. Përcaktimi i faktorëve që kontribuojnë në kërcënimet	71
8.6.1.5. Organizimi, rishikimi dhe plotësimi i modelit konceptual sistematik	72
9. PLANI I MASAVE PER ZBUTJEN E FAKTOREVE KONTRIBUES QE NDIKOJNE NEGATIVISHT NE BIODIVERSITET	76
10. Analiza e Aktorëve dhe palëve të interesuara	80
11. ANEKSE	84

11.1. Aktivitetet kryesore dhe afatet kohore.....	84
11.2. Rishikimi i literaturës	86

Figura

Figura 1. Kater shtyllat e Strategjise pan-Europiane te Biodiversitetit.....	28
Figura 2. Politikat relevante për analizën krahasuese të politikave	32
Figura 3. Diagrama e hapave metodologjikë te ciklit MARISCO	35
Figura 4. Ekosistemet janë bioreaktorë të përcaktuar nga rezervat dhe rrjedhat e energjisë dhe materies	36
Figura 5. Harta e PK Alpeve Shqiptare Burimi: (SELEA, 2014).....	39
Figura 6. Diagrama termo Pluviometrike e Alpeve Shqiptare	45
Figura 7. Faktoret e Ellenbergut per Ekosistemet e PK Alpet e Shqiperise.....	47
Figura 8. Habitats Map of Albanian Alps.....	50
Figura 9. Shperndarja e specieve sipas formes biologjike.....	51
Figura 10. Shperndarja e flores se PK te Alpeve Shqiptare sipas formave korologjike	51
Figura 11. Shkalla e endemicitetit te flores se NP Alpet Shqiptare.....	52
Figura 12. Shperndarja sipas statusit te kercenimi sipas Listes se Kuqe te Shqiperiset (MTE, 2013)	52

Tabela

Tabela 1. Lidhjet kryesore ndërmjet SDG-ve dhe ZM.....	26
Tabela 2. Matrica e objektivave të menaxhimit për ZM	29
Tabela 3. Inputet dhe prodhimet qe lidhen me objektivin e fazes	38
Tabela 4. Formacionet Gjeologjike te PK Alpet Shqiptare.....	41
Tabela 5. Habitatet e PK te Alpeve Shqiptare (EC, 1992)	48
Tabela 6. Shperndarja e specieve te kercenuara sipas habitateve	53
Tabela 7. Bimet e Listes se Kuqe sipas IUCN	53
Tabela 8. Specie te rrezikuara ne nivel Global, European dhe Mesdhetar	54
Tabela 9. Speciekafshesh te rrezikuara, sipas listes s ekuqe (2013)	54
Tabela 10. Specie te kercenuara sipas listes se kuqe te Europes (IUCN, 2023)	54
Tabela 11. Specie shpendesh te kercenuara sipas listes se kuqe shqiptare (2013)	55
Tabela 12. Amfibe dhe reptile te rretikuar, sipas listes se kuqe shqiptare (2013)	55
Tabela 13. Orari kohor i aktiviteve qe do të kryhen dhe të produkteve.....	84
Tabela 14. Plani për hetimin dhe verifikimin e të dhënave në terren	85

Shkurtime

AMPs: Aromatic and Medicinal Plants
CBD: Convention for Biological Diversity
CCA: Adaptimi kundrejt Ndryshimeve Klimatike
CNVP: Connecting Natural Values and People
COP: Conference of Parties
DRR: Reduktimi i Rrezikut të Katastrofave
EU: European Union
NBT: Natural Based Tourism
NGO: Non-Governmental Organisation
NP: National Park
NR: Natural Reserve
NTFP: Non-Timber Forest Productions
PAs: Protected Areas
PK: Park Kombëtar
PM: Plan Menaxhimi
PN: Park Natyror
PONT: Prespa, Ohrid Nature Trust
PV: Plam Veprimi
RAPA: Regional Administrations of Protected Areas
SDGs: Sustainable Development Goals
SPEDBP: PAN-European Strategy on Biological Diversity and Landscape Diversity
SU: Sustainable use

Termtat Kyc

Atributet kryesore ekologjike: përshkruhen si elementë dhe veti integrale të sistemeve ekologjike që ruajnë funksionin dhe ofrojnë përshtatjen dhe qëndrueshmërinë e nevojshme për të përballuar shqetësimet. Në bazë të "shabllonit" biologjik të ekosistemeve janë "faktorët kryesorë", skeleti fizik i përbërë kryesisht nga energjia, lagështia, temperatura dhe lëndët ushqyese.

Biodiversiteti: Biodiversiteti është ndryshueshmëria e jetës, që përfshin të gjithë elementët, modelet dhe proceset e saj.

Deklarata e vizionit: përcakton vlerën e ekzistencës dhe rëndësinë e një zone të ruajtjes dhe gjendjen e synuar ose të dëshiruar pasi strategjitë e ruajtjes të jenë zbatuar për të siguruar mbrojtjen e tij nga degradimi dhe humbja aktuale ose e mundshme. Ai paracakton qëllimin përfundimtar të menaxhimit.

Faktorët kontribues: përshkruhen si veprime ose aktivitete njerëzore që drejtpërdrejt ose tërthorazi rezultojnë në shfaqjen e një kërcënimi, i cili më pas vazhdon të shkaktojë një stres ose strese në një ose një numër komponentësh të një ekosistemi.

Funksionaliteti: Funksionaliteti përshkruan gjendjen operative të ekosistemeve. Karakterizohet nga struktura të qenësishme, procese ekologjike dhe dinamika që u ofrojnë ekosistemeve efikasitetin dhe qëndrueshmërinë e nevojshme (energjitike, materiale dhe hidrike) për të funksionuar në mënyrë efektive pa ndryshime (të papritura) të vetive të sistemit ose shpërndarjes gjeografike gjatë periudhave të ndryshimeve.

Kërcënimet: konsiderohet çdo faktor sforcues ose i ngutshëm i shkaktuar nga njeriu që ka të ngjarë të ndikojë drejtpërdrejt ose tërthorazi në strukturën natyrore dhe dinamikën e një ekosistemi. Ato përfaqësojnë procese ndryshimi që ndikojnë negativisht në objektet e biodiversitetit duke shkaktuar stres dhe duke rritur cenueshmërinë e tyre, duke nxitur përfundimisht një ndryshim të gjendjes që lidhet me degradimin (që nënkupton humbjen e faktorëve kryesorë, biomasës, informacionit ose rrjetit).

Menaxhimi adaptiv: përshkruhet si një proces që lejon mikro-kolapset brenda një sistemi, sa herë që një shqetësim i jashtëm tregon se sistemi ka nevojë për riorganizim. Menaxhimi adaptiv është miqësor ndaj gabimeve sepse inkurajon mësimin sistematik nga gabimet në mënyrë që të ndërtohen sisteme më efikase dhe më elastike.

Mirëqenia njerëzore: Mirëqenia lind nga një kombinim i mallrave dhe shërbimeve të njohura që rrjedhin nga biodiversiteti. Mirëqenia qëndron në anën e kundërt të varfërisë, e cila është përcaktuar si një 'privim i theksuar në mirëqenie'.

Objektet e biodiversitetit: të gjithë elementët e biodiversitetit që përfshihen në sferën gjeografike që meritojnë vëmendjen e ruajtjes dhe veprimet e zbatuara strategjike për të rritur funksionalitetin dhe qëndrueshmërinë e tyre, zvogëlimin e kërcënimeve ekzistuese dhe të afërta dhe zvogëlimin e cenueshmërisë së tyre ndaj shqetësimeve dhe ndryshimeve të mundshme.

Objektet e mirëqenies njerëzore (Bazuar në biodiversitetin): përshkruajnë përfitimet e njohura njerëzore që rrjedhin nga biodiversiteti përmes shërbimeve të ekosistemit. Shembujt përfshijnë sigurinë ushqimore, shëndetin, 'frymëzimin' ose ndjenjën e vendit.

Objektet e ruajtjes: Ato elemente të natyrës që kanë një rëndësi të dallueshme funksionale në ruajtjen e integritetit të një ekosistemi dhe që ofrojnë gjithashtu përfitime shumë reale për sa i përket mallrave dhe shërbimeve për njerëzit.

Ruajtja: procesi i sigurimit ose restaurimit të kushteve optimale në një ekosistem që e lejon atë të funksionojë i pambështetur në potencialin e tij të plotë. Ai njeh rëndësinë e mbajtjes së të gjithatributeve kompozicionale dhe konformative, duke përfshirë evolucionin, strukturat, modelet dhe dinamikën që promovojnë elasticitetin dhe përshtatshmërinë e natyrshme - kryesisht për t'u arritur duke reduktuar kërcënimet ekzistuese dhe të pashmangshme ndaj objekteve të ruajtjes dhe duke ulur cenueshmërinë e tyre ndaj shqetësimeve të mundshme dhe ndryshimeve.

Stresi: përshkruan simptomat dhe manifestimet e degradimit tëtributeve kryesore ekologjike të shkaktuara nga disponueshmëria ose cilësia e pamjaftueshme e faktorëve kryesorë dhe që manifestohen si humbje e niveleve minimale të biomasës, informacionit dhe rrjetit.

Shërbimet e ekosistemeve: janë përfitimet që njerëzit marrin nga ekosistemet. Këto përfshijnë ofrimin e shërbimeve të tilla si ushqimi dhe uji; rregullimi i shërbimeve të tilla si rregullimi i përmytjeve, thatësirës, degradimit të tokës dhe sëmundjeve; shërbimet mbështetëse si formimi i tokës dhe cikli i lëndëve ushqyese; dhe shërbimet kulturore si përfitime rekreative, shpirtërore, fetare dhe të tjera jo-materiale.

Shtrirja gjeografike: kufijtë e zonës gjeografike që do të analizohet për të kuptuar më mirë kushtet ekzistuese të objekteve të ruajtjes dhe nevojat e ardhshme për mbrojtje më efektive.

Strategjia: përfshin një sërë vendimesh që lidhen me vendosjen e burimeve të disponueshme (menaxhimin) dhe vendosjen e kushteve të përshtatshme socio-institucionale (qeverisja) që mundëson veprim efektiv drejt arritjes së qëllimeve dhe objektivave të dëshirueshme.

EXECUTIVE SUMMARY

Albanian alps Protected Area is highly sought-after destinations by the increasing number of travellers. The management of sustainable tourism in Albanian Alps protected areas essentially requires numerous trade-offs between two goals: (1) protection of the key values that form the basis for preservation and (2) allowing access to visitors to enjoy and appreciate those values.

The fastest growing element of tourism is 'nature-based' tourism, involving excursions to PA and wilderness areas, to developing countries where a large portion of the world's biodiversity is concentrated, but at the same time tourism creates risks for ecosystems and the 'services' they provide.

The Albanian Alps PA extend in the North of Albania (state border with Montenegro and Kosovo) up to the Drin River Valley, on an area of 83,528.12 ha. This project will be implemented in the territories of 4 municipalities respectively; Shkoder, Malesi e Madhe, Kuke and, Tropoja, and Diber.

National Park of Albanian Alps, with their natural beauty, and ecological corridors between them, are the most important PAs on the region, rich in natural resources (natural products and natural services) as bio- and cultural diversity, NTFP-s, AMP-s, bio-foods and high potential tourism development. These resources are an important potential for socio-economic development, income generation activities, employment, poverty reduction, and NBT development.

CNVP Foundation is implementing "Sustainable use of natural resources for transboundary socio-economic development of protected areas in North Macedonia, Kosovo and Albania project (Albanian Alps, Korab- Koritnik and Sharri Mountain)" with the financial support of Prespa Ohrid Nature Trust (PONT). PONT is the only transboundary conservation trust fund working in the Balkans dedicated to conserving the rich natural heritage of the Prespa -Ohrid, Korab -Shara and Albanian Alps regions, by providing long term funding support to the parks and conservation organizations in the region.

The proposal project is in line with the national and European Strategies, Laws and directives as well as GDGs and IUCN for Sustainable Tourism in Protected Areas.

Up to date, unsustainable land management practices are taking place on Albanian Alps National Park, as intensive and illegal logging, unsustainable harvesting of AMP-s, overgrazing, wild fire and uncontrolled tourism have led to the intensification of erosion, land degradation and forest fragmentation, increasing the species under the conservation and threatened status and decreasing of the agricultural soil productivity, NTFP-s, AMP-s and ecosystem functions.

In this circumstances preparation of an adaptive and sustainable management to climate change mitigation, participatory-approach and tourism action plan, using best sustainable practices, based on EU new initiatives experiences and NBT principles, would be the first step to maintain and improve natural equilibrium of ecosystems and habitats, increasing income generation activities, reducing local population poverty, economically empowering of women and peripheral people.

In abroad sense the aim of this study is to protect and sustainable use the biodiversity, maintaining the resilience and functionality of the ecosystems. To identify the main and specific objective, as well as action plan for the conservation of biodiversity and human wellbeing objects, MARISCO (Adaptive **MA**nagement of vulnerability and **RISk** at **CO**nservation sites) principles and method are selected (Ibisch P. & Hubson, 2014).

MARISCO is an ecosystem-based approach to nature conservation and sustainable development; as such, the most important thing is to understand what an ecosystem is. For MARISCO, ecosystems act as bioreactors that capture radiation energy from the sun and convert it into chemical energy in the form of more or less complex molecules and biomass. Correspondingly, an ecosystem is much more than the sum of its species. The interactions

between species are related to the exchange of energy, matter and information. By using energy in coalescent structures, ecosystems promote self-ordering and become more complex and more functional. Ecosystem functionality depends on the availability of abiotic master factors, as well as on the included biomass, information, and degree of interaction and networking. Meantime threats degrade the key ecological attributes of ecosystems – biomass, information, network, and master factors – and cause stress in the system. Sensitive ecosystems are prone to be impacted by external threats because they lack ‘defence’ mechanisms or a buffering capacity.

All study cycle for the assessment and development of the biodiversity in Albanian Alps NP is divided in three main methodological steps:

(i) **Pre-evaluation phase:** consisted on a desk work analyses, creation of a vegetation database, framework national legislation and international regulations, relevant with our project, collection of different studies and maps from the project zone and a broad literature.

(ii) **Analytic phase of data collection,** consisted mostly on data gathering from the field survey as an ecological inventory (geology, soil, temperature, precipitation etc.), vegetation inventory/biodiversity assessment and data collection about biodiversity, vegetation and flora. The methodology of surveying has been a combination between species inventory to the permanent sample plots (relevés – phytosociology sensu strictu), species walkover surveying and secondary data. The health status of the vegetation has been visually determined. AMP and endangered species have been listed as well and based on the IUCN red list (2019) and National Red List (2013) threatened status have been determined.

(iii) **Synthetic phase of data processing and analysing:** has been main focus of this phase, in order to propose the activities and measurements with the aim sustainable use of natural resources (biodiversity, AMP-s and NTFP-s). The starting point for the assessment and analyses of sustainable use of natural resources (biodiversity) will be “the ecosystem diagnostics analysis”.

Ecosystem diagnostics analysis: has been a biological inventory including detailed spatial data on species, vegetation and habitats. The activities include: compilation of available information; determining the geographical extent; and the selection of conservation objects, which include biodiversity objects and ecosystem-based human well-being objects. When describing the site, a key stage is the clear placement of the storage facilities. In all cases, conservation sites are defined because of the mentioned features – be it species, habitats or others.

In order to understand the current state of vegetation and dynamic trends (succession), the study of ecological factors has been very important. In this aspect those are classified in abiotic and biotic factors.

The analysis of the current state of flora, vegetation, biodiversity and their evolutionary trends become possible only after a detailed analysis of the physical environment. Therefore, special attention has been paid to this aspect. All these aspects are successfully performed after the inventory and data base creation, identification of NTFP-s and AMP-s, assessment of the environmental impacts’ identification of the conservation status and critical threats, rapid assessment targeting information gaps, stakeholders, primary beneficiaries, target groups and target areas as well as assessment of the awareness and information of the stakeholders, primary beneficiaries, target groups and target areas as well as assessment of the awareness and information of the stakeholders.

The Albanian Alps National Park is well known for its high values of specific and ecological biodiversity:

- ♣ From field surveys, floristic excursions and previous studies in this area, the flora of the Albanian Alps numbers 1658 vascular species, divided into 127 families, where the most representative are: Asteraceae (228 species), Poaceae (113), Fabaceae (99), Caryophyllaceae (88), Rosaceae (80), Brassicaceae (74), Lamiaceae (70), Ranunculaceae (54), Apiaceae (53), Orchidaceae (40), Cyperaceae (38), Boraginaceae and Caprifoliaceae (of 37), Plantaginaceae (32), Campanulaceae (30), etc.,

- ♣ From the floristic list, 65 species are endangered according to the IUCN categories: CR (9), EN (32) and VU (24). The fauna numbers about 46 mammals (of which CR 1, EN 3, VU 6), 137 birds (of which CR 10, EN 8, VU 12), 45 amphibians and reptiles (of which CR 2, EN 1) and 7 fish (of which EN 1, VU 1).
- ♣ Albanian Alps NP also hosts 21 endemic plant species, 72 sub-endemic species, 146 Balkan species and 84 sub-Balkan species
- ♣ Albanian Alps NP is well known for their ecological variability, numbering about 44 habitats (EC, 1992)
- ♣ The mountainous terrain combined with steep cliffs creates ideal conditions for the preservation and protection of a large number of ancient species, some of which are endemic or sub-endemic

Determination of conservation objects (biodiversity objects): the next step of the planning process was focused on the selection of conservation objects. The prioritization of biodiversity attributes for conservation was determined by specific measures such as species, habitats and populations. Using the ecosystem-based approach, it was important identification of whole systems that represent not only these constituent elements of an ecosystem, but also the processes, structures and dynamics that govern them. Ecosystem-based protection required a complete analysis of endangered attributes.

Based on the similarities in ecological, floristic and threatened factors, identified habitats are grouped in 8 conservation objects as:

- ♣ Grassland and woody ecosystems of alpine stream banks (EU directive habitats 3220, 3240, 92C0, 91F0),
- ♣ Aquatic ecosystems, of stagnated waters and wetlands (habitats 3140, 3160, 3170, 6430, 7150)
- ♣ Alpine and calcareous ecosystems with hasmophytic vegetation (habitats 8210, 8240)
- ♣ Dry alpine and sub-alpine pastures and mountain meadows ecosystems (habitats 6120, 6170, 6230, 6520)
- ♣ Ecosystems of forests, shrubs and hemispherical coniferous shrubs of high mountains (alpine) (habitats 4060, 4070, 5130, 9410, 95A0)
- ♣ Mesophilic deciduous forest ecosystems (habitats 9130, 9150, 9180, 91W0)
- ♣ Deciduous thermophilic forest and shrub ecosystems (habitats 91M0, 9280)
- ♣ Agricultural land ecosystems

Designation of conservation objects (objects of human welfare - dependent on biodiversity): The identification of ecosystem services is essential for working with stakeholders, understanding their needs and perspectives, and also communicating the benefits of conservation to the public. The description of ecosystem services reflects the potential of a given area for sustainable ecosystem-based development.

The Ecosystem Services for the Albanian Alps NP, classified according to the Millennium Ecosystem Assessment, have been determined:

- ♣ Provisioning Services: Food: (fishing, aquaculture), feed for livestock, fresh water, drinking water for livestock, genetic resources, biodiversity
- ♣ Regulating services: Climate regulation, air quality regulation, water quantity and quality conservation, erosion prevention, protection from natural disasters (floods)
- ♣ Supporting services: food cycle, pollen and seed dispersal, net primary production, food, medicinal plants, soil formation
- ♣ Cultural services: Aesthetic value, traditional value, clothing value, and sports
- ♣ Social cultural structures and leisure activities that contribute to general well-being

For the Albanian Alps NP, community welfare facilities dependent on biodiversity are determined:

- ♣ Basics for economic income and social welfare
- ♣ Physical, mental and spiritual health (helps reduce diseases)
- ♣ Food security and basic material for a good life
- ♣ Resilience and support of all forms of life
- ♣ Safety in the face of environmental changes

Systemic vulnerability and risk analysis: Once the conservation objects for the conservation site are defined and before any further action towards action plan formulation to be taken, has been important to establish, a detailed understanding of the set of circumstances and conditions that mark out the character of the site. The situation analysis reflects the complexity inherent in the ecosystem or landscape that was likely to be affected or to cause effects.

Stresses described the symptoms and manifestations of the degradation of key ecological attributes, caused by the insufficient availability or quality of master factors, and manifesting as the loss of minimum levels of biomass, information and network. The identified stresses are: changing the pH of the waters, reduction of water saturation with oxygen, reduction of rare and threatened plants as well as some semi-shrub and hasmophytic shrub species, shift of habitats, biomass loss, change in structure and species composition, breaking wood, vegetation connectivity, eroded lands, reduction of wild animal populations.

Threats are considered to be any human-induced forcing or pressing factor that is likely to directly or indirectly impact on the natural structure and dynamics of an ecosystem. They represent processes of change, which negatively affect biodiversity objects by causing stress and increasing their vulnerability, ultimately inducing a state change connected with degradation (which means the loss of master factors, biomass, information or network). The main analysed threats are: pollution (garbage and solid waste), livestock, Threats related to climate and weather changes: (risk of displacement and alteration of habitats, drought, extreme temperature, storms and floods), agriculture and fish culture, transport and corridors service (transport lanes), shift and alteration of habitats, residential and commercial development (urban areas, tourist and recreation areas), energy production and mineral activity (renewable energy from water and wood, mineral and quarry activity), drought, hunting.

Contributing factor is a human action or activity that directly or indirectly results in the emergence of a threat, which then goes on to induce a stress or stresses in one or a number of components in an ecosystem. Identified and analyses contributing factors on the study area are:

- ♣ bio-physical factors: climate change,
- ♣ natural factors: climate instability, geological, slope,
- ♣ institutional factors: remote areas of PA, limited resources for control, monitoring and reporting, lack of technical equipment,
- ♣ factors related to natural resources: unsustainable agricultural, livestock farming practices of NTFP collection, illegal fishing and hunting
- ♣ Socio-economic factors: fires in forests and pastures, large demands for firewood, need for income but lack of alternatives, population density
- ♣ Socio-cultural factors: beliefs, customs, values, development models
- ♣ Factors related to infrastructure: urbanization, road development
- ♣ Political: corruption in decision-making, lack of implementation of laws and regulations, granting permits outside the criteria etc.

Determination of the main ecological attributes and functionality of the target systems: the ultimate aim of conservation sites is to improve or at least maintain the functionality of the area's biodiversity, defined as '*a certain state of a system that is characterised by biological and ecological interactions of components that contribute to the system's efficiency and resilience*'.

For each object of biodiversity, the key ecological characteristics are determined related to:

- ♣ Network: (i) gene flow, (ii) presence of splitters, (iii) diversity of functional types, (iv) fragmentation
- ♣ Biomass: (i) Net Primary Production, (ii) plant biomass,
- ♣ Information: (i) Specific diversity, (ii) genetic diversity
- ♣ Controlling factors (resources, substrate): (i) availability of nutrients, (ii) regime of fires, (iii) availability of access to energy, (iv) quality and quantity of water.

MAIN ECOLOGICAL ATTRIBUTES Functionality and resilience	Objektet e biodiversitetit
Network: fragmentation Information: specific diversity Controlling factors: Water quantity and quality	Grassland and woody ecosystems of alpine stream banks (habitats 3220, 3240, 92C0, 91F0),
Controlling factors: Water quality and quantity	Aquatic ecosystems, of stagnated waters and wetlands (habitats 3140, 3160, 3170, 6430, 7150)
Network: gene flow, presence of splitters, diversity of functional types, fragmentation (the sustainable size of the wild goat population, connection through corridors) Information: Specific diversity (composition of species, including endemic plants)	Alpine and calcareous ecosystems with hasmophytic vegetation (habitats 8210, 8240)
Network: gene flow, presence of splitters, diversity of functional types, fragmentation Biomass: grass biomass Information: ecological diversity, specific diversity	Dry alpine and sub-alpine pastures and mountain meadows ecosystems (habitats 6120, 6170, 6230, 6520)
Network: gene flow, presence of splitters, diversity of functional types, fragmentation, Connection through corridors Biomass: Net Primary Production Information: Specific diversity	Ecosystems of forests, shrubs and hemispherical coniferous shrubs of high mountains (alpine) (habitats 4060, 4070, 5130, 9410, 95A0)
Network: genetic link, fragmentation Biomass: Net primary production Information: Specific diversity in wild animals Controlling factors: Nutrient availability, regime of fires, availability/access to energy, quality and quantity of water	Mesophilic deciduous forest ecosystems (habitats 9130, 9150, 9180, 91W0)
Network: Fragmentation Biomass: Understory biomass (energy biomass), Net Primary Production Information: Ecological and specific diversity Controlling factors: Availability/access to energy Regime of fires	Deciduous thermophilic forest and shrub ecosystems (habitats 91M0, 9280)
Network: Gene flow Information: specific and genetik diversity Controlling factors: Soil fertility (energy: nutrients), quantity and qaity of water (Soil slope - temperature and humidity)	Agricultural land ecosystems

Contributing Factors	Action plan	conservation objects (biodiversity)
Bio-physical factors: Climate change	Increasing the level of carbon sequestration of forests in the ZM by applying the principles of adaptive management to reduce climate change (afforestation in the middle zone between thermophilic and mesophilic forests with Chestnut, Linden, Elder, Spruce - species with fast growth and economic values)	Mesophilic Deciduous Forest Ecosystems (9130, 9150, 9180, 91W0), Thermophilic Deciduous Forest and Shrub Ecosystems (91M0, 9280)
	Financial support for livestock farmers in exchange for maintaining biological balances in the belt between coniferous forests of high mountains and alpine pastures, through walking, circulation and removal of infesting bushes (establishment of a system for planning the circulation of livestock, indicators, monitoring and reporting) .	Ecosystems of forests, shrubs and hemispherical coniferous shrubs of high mountains (alpine) (4060, 4070, 5130, 9410, 95A0)
Socio-cultural factors: beliefs, customs, values, development models	Marking of strict areas of hasmophytic vegetation of rocks, including corridors for the connection of this ecosystem at the cross-border level	Alpine and limestone ecosystems with hasmophytic vegetation (8210, 8240)
	Establishing an innovative system for grazing permits and activities (fees, permits, management plans, grazing permits, mowing and infrastructure, respecting the traditions and rites of passage and encouraging new livestock farmers)	
	Financial support for the organization of traditional days with the presentation of traditional products related to biodiversity (various chestnut products, chestnut honey, dried brandy, blackberry brandy and plum brandy, dried wild apples, etc. Presentation of undertaken projects and exchange of distribution of moral and financial incentives.	In all conservation (biodiversity) objects
	Financial support for increasing the functionality of the Visitor Centers and technological improvement for the presentation of the natural and cultural assets of the ZM such as photographs, herbariums, xylots, planting in the territory of the Visitor Centers endemic, rare and threatened plants.	Theth, Valbone visitor centers
Natural factors: climate instability, geological, slope	Encouraging and supporting bee-keepers to stimulate pollination in deeper and more sensitive areas, by traveling near areas with increased presence of rare and threatened species	Ecosystems of dry alpine and sub-alpine pastures and mountain meadows (6120, 6170, 6230, 6520). Alpine and limestone ecosystems with hasmophytic vegetation (8210, 8240)

	Support of environmental organizations, forestry, individuals and businesses for the protection of the biological diversity of the banks of rivers and streams, reducing the fragmentation of vegetation. Planting of <i>Juglans regia</i> and <i>Ulmus glabra</i> (VU) in the beds of the habitats with Plantain (<i>Platanus orientalis</i>)	Grassy and woody ecosystems of alpine stream banks (3220, 3240, 92C0, 91F0). Aquatic ecosystems, around still waters and wetlands (3140, 3160, 3170, 6430, 7150)
	Priority protection of the biological diversity of the hasmophytic vegetation of the rocks through field marking of areas with threatened and sensitive species as well as these plants themselves	Alpine and limestone ecosystems with hasmophytic vegetation (8210, 8240)
	Shepherds support for the placement of restriction signs and orientation signs for the entry paths of people and animals on the shores of lakes and mountain ponds as well as the territory around them, as well as the placement of stables	Aquatic ecosystems, around still waters and wetlands (3140, 3160, 3170, 6430, 7150)
Institutional factors: Depth of PA, limited resources for control, monitoring and reporting, lack of technical equipment	Support of cross-border cooperation for coordination, joint activities in the territory, organization of joint conferences and dissemination of best practices	In all biodiversity objects
	Support ADZM for technological and methodological improvement and capacity strengthening in control, monitoring and reporting of progress in biodiversity conservation	Habitats: C1.7, D4.2, E1.1i,
	Establishing a control system to prevent wild fires in forests and pastures, and coordinating mechanisms with municipalities, ADZM and land owners.	In all conservation (biodiversity) objects
	Organization of trainings and workshops to strengthen the capacities and technical skills of ADZM and environmental organizations, in determination of stresses, threats, contributing factors, for managing the functionality and resilience of biodiversity in the ZM.	Habitats: G1.2b, G3.Db, C1.7, D4.2, E1.1i, E2.3, I1.3
Factors related to infrastructure: Urbanization, road development	Providing financial support for the installation of signs for crossing paths and roads (for 4x4 cars) in high mountain areas, especially in mountain pastures and meadows	Alpine and calcarous ecosystems with hasmophytic vegetation (8210, 8240)
	Increased control and legal measures to preserve the purity of mountain waters from urban waste and inerts that come from various constructions	Grassland and woody ecosystems of alpine stream banks (3220, 3240, 92C0, 91F0). Aquatic ecosystems, around still waters and wetlands (3140, 3160, 3170, 6430, 7150)
	Participatory review of requirements and ESIA for the construction of hydropower plants along the rivers and streams within the territory of the ZM.	Grassland and woody ecosystems of alpine stream banks (3220, 3240, 92C0, 91F0)

Factors related to natural resources: unsustainable agricultural, livestock farming practices of NTFP collection	Drafting of projects for pre-commercial cutting and the use of biomass of thermophilic bushes, which come from these cuttings, (<i>Carpinus orientalis</i>) for energy and grazing, aiming at conversion into duskaya, stimulating the growth of vines and providing income and work for the community. .	Deciduous thermophilic forest and shrub ecosystems (91M0, 9280)
	In cooperation with business, the establishment of a value chain system for NTFP, through a regulation and preliminary contracts prepared with all actors (collectors, collectors, processors, traders). Financing, in cooperation with processors and drying plants near AMP sources, putting into effect the "free deforestation products" certificate (issued in the initial phase by ADZM)	Ecosystems of forests, shrubs and hemispherical coniferous shrubs of high mountains (alpine) (4060, 4070, 5130, 9410, 95A0). Ecosystems of dry alpine and sub-alpine grasslands and mountain meadows (6120, 6170, 6230, 6520), Thermophilous deciduous forest and shrub ecosystems (91M0, 9280)
	Support for farmers or environmental organizations that contribute to the improvement of biodiversity indicators, such as the cultivation of <i>Gentiana lutea</i> (VU), <i>Colchicum autumnale</i> , <i>Anacamptis</i> spp., or other species of interest (in situ or ex situ)	Ecosystems of dry alpine and sub-alpine pastures and mountain meadows (6120, 6170, 6230, 6520),
	Financial support for farmers or environmental organizations that contribute to the improvement of biodiversity indicators by increasing the areas with <i>Arctostaphylos uva-ursi</i> , <i>Arctostaphylos alpinus</i> , <i>Prunus cerasifera</i> , etc.	Ecosystems of forests, shrubs and hemispherical coniferous shrubs of high mountains (alpine) (4060, 4070, 5130, 9410, 95A0).
	Financial support for farmers who cultivate bio-products or breed local breeds of plants and animals (beans, Shishtavec potatoes, goats, etc.)	Ecosystems of forests, shrubs and hemispherical coniferous shrubs of high mountains (alpine) (4060, 4070, 5130, 9410, 95A0).
Socio-economic factors: wild fires in forests and pastures, large demands for firewood, need for income but lack of alternatives, population density	Support for the organization of best practices for activities that promote the growth of fire prevention, the provision of income from firewood through pre-commercial services and that provide jobs and economic income.	Deciduous thermophilic forest and shrub ecosystems (91M0, 9280)
Political Factors: Corruption in decision-making, lack of implementation of laws and regulations, granting permits outside the criteria	Establishing demotivating mechanisms for illegal activities in protected areas	In all conservation (biodiversity) objects

Factors promoting cross-border cooperation between Montenegro, Kosovo and Albania	Preparation of an Understanding Memorandum of cooperation with the administration of the cross-border PA in Montenegro, Kosovo and Macedonia for the protection of wild animals and the spread of the best practices of biodiversity management.	Cross-border protected areas between Montenegro, Albania and Kosovo
	Drafting of joint research and application projects for matters of mutual interest in the protection of the integrity of cross-border ecosystems	
	Support for the organization of joint days of cross-border countries for the promotion of biodiversity values and best practices for sustainable management in the interest of the local communities of the respective countries	
	Support for the exchange of periodic and reciprocal visits to the cross-border protected areas in Albania and Montenegro. Strengthening control, monitoring and reporting mechanisms	

1. HYRJE

Zonat e mbrojtura janë destinacione shumë të kërkuara nga vizitorët dhe numri i tyre është gjithnjë në rritje. Menaxhimi i turizmit të qëndrueshëm në zonat e mbrojtura në thelb kërkon shkëmbime të shumta midis dy qëllimeve:

(1) mbrojtjen e vlerave kryesore që përbëjnë bazën për ruajtjen dhe

(2) aksesin e vizitorëve për t'i shijuar dhe vlerësuar ato vlera.

PN Alpet Shqiptare shtrihen ne Veri te Shqiperise (kufiri shtetëror me Malin e Zi dhe Kosoven) deri ne Luginen e Lumit Drin, ne nje siperfaqe prej 83,528.12 hektare (Kromidha, Dedej, & Dragoti, 2020). PK Alpeve u krijua si rezultat i bashkimit te tre zonave te mbrojtura: PK Lugina e Valbones, PK i Thethit dhe SNR Lumi i Gashit.

Ne kuader te vlerave qe perbejne bazen per mbrojtje, PN Alpet Shqiptare shquhet per vlera te larta te biodiversitetit specifik dhe ekologjik:

- ♣ Alpet numerojne rreth 1656 specie vaskulare, nga te cilat 65 te rrezikuara sipas kategorive te IUCN: CR (9), EN (32) dhe VU (24). Fauna numeron rreth 46 gjitare (nga te cilat CR 1, EN 3, VU 6), 137 shpende (nga te cilet CR 10, EN 8, VU 12), 45 amfibe dhe reptile (nga te cilat CR 2, EN 1) dhe 7 peshq (nga te cilet EN 1, VU 1).
- ♣ PN Alpet Shqiptare strehon gjithashtu 21 specie bimore endemike, 72 specie sub-endemike, 146 specie ballkanike dhe 84 specie sub-Ballkanike
- ♣ PN Alpet Shqiptare shquhen per nje variabilitet ekologjik, duke numeruar rreth 44 habitate (EC, 1992)
- ♣ Terreni malor i kombinuar me shkëmbinjtë e thepisur krijon kushte ideale për ruajtjen dhe mbrojtjen e një numri të madh speciesh antike, disa prej të cilave janë endemike ose nën-endemike (Shumka, Trajce, Shuka, Schwadere, & Spangenberg, 2019).

Ne kuader te aksesit te vizitoreve per ti shijuar dhe vlerësuar vlerat e diversitetit biologjik, e gjithë zona po jeton një bum në zhvillimin e turizmit dhe njohjen ndërkombëtare si një nga zonat malore më të pacenuara në Evropë. Në 10 vitet e fundit ka një gjurmë shumë të shtuar turistike, percaktuar nga qindra mijëra vizitorë që hyjnë në zonë çdo vit.

Shtrimi i disa rrugëve ekzistuese malore, ndërtimi i digave të hidrocentraleve, ndërtimi i hoteleve të reja, ndërtimi i shtëpive të pritjes, restoranteve dhe infrastrukturës tjetër përkatëse, migrimi dhe emigrimi për shkak të varferise ekonomike (sidomos i krahut me jetik të punës), janë disa nga faktoret që po cenojnë seriozisht vlerat e këtij Parku Natyror.

Elementi me rritje më të shpejtë të turizmit është turizmi 'i bazuar në natyrë', në vendet në zhvillim ku është përqendruar një pjesë e madhe e biodiversitetit të botës, që përfshin ekskursione në zonat e PN dhe zona të pa prekura ose pothuajse të pa prekura,. Edhe pse turizmi i bazuar në natyrë shpesh promovohet si përfitues për destinacionet lokale nëpërmjet gjenerimit të të ardhurave, punësimit dhe mbështetjes së drejtpërdrejtë të ruajtjes, besohet gjithashtu se ai ndikon në qëndrimet, njohuritë dhe në sjelljen e tyre miqësore me mjedisin e turistëve. Turizmi krijon rreze për ekosistemet dhe 'shërbimet' që ato ofrojnë (Ardoyn, Wheaton, Bowers, Hunt, & Durham, 2015).

Nevoja e shtuar për më shumë përdorim të burimeve natyrore, me qëllim rritjen ekonomike të popullsisë lokale dhe ruajtjes së burimeve natyrore, biodiversitetit e mjedisit në përgjithësi kërkon hartimin e olineve të veprimit të mbështetur në parimet dhe praktikën me të reja të ruajtjes.

Fondacioni CNVP po zbaton projektin “Përdorimi i qëndrueshëm i burimeve natyrore për zhvillimin ndërkufitar socio-ekonomik të zonave të mbrojtura në Maqedoninë e Veriut dhe Shqipëri (Alpet Shqiptare, Korab-Koritnik dhe Sharri)” me mbështetjen financiare të PONT. PONT-Prespa Ohri Nature Trust është i vetmi fond besimi ndërkufitar i ruajtjes që punon në Ballkan, i dedikuar për ruajtjen e trashëgimisë së pasur natyrore të rajoneve Prespë-Ohër, Korab-Sharë dhe Alpeve Shqiptare, duke ofruar mbështetje financiare afatgjatë për parqet dhe organizatat e ruajtjes në rajon. Projekti zbatohet në disa zona të mbrojtura në Shqipëri, Maqedoninë e Veriut dhe Kosovë si: Parku Natyror Korab-Koritnik; Parku Kombëtar i Malit Shar, Parku Kombëtar i Mavrovës dhe Parku Kombëtar i Alpeve Shqiptare dhe korridoret ekologjike ndërmjet tyre dhe zonave të tjera të mbrojtura në Rajonin e Fokosit PONT.

Në Shqipëri projekti zbatohet në zonat e mbrojtura të 6 bashkive përkatësisht; Kukësi, Hasi, Tropoja, Shkodra, Malësia e Madhe dhe Dibër.

Projekti PONT do të mbështesë komunitetet lokale në Zonat e Mbrojtura në Shqipëri dhe Maqedoninë e Veriut për të përdorur burimet natyrore në një mënyrë të qëndrueshme për zhvillimin e tyre socio-ekonomik. Ai synon krijimin e modeleve të qëndrueshme për ruajtjen e natyrës dhe zhvillimin ekonomik të zonave, ngritjen e kapaciteteve për aktorët mjedisorë dhe sigurimin që mekanizmat qeveritarë të jenë në favor dhe mundësojnë zhvillimin e qëndrueshëm lokal, duke mbështetur aktivitetet e gjenerimit të të ardhurave nga produktet dhe shërbimet natyrore, punësimin në bizneset lokale, shërbimin në vendet turistike etj.

Kjo do të arrihet nëpërmjet aplikimit të praktikave të reja të Përdorimit të Qëndrueshëm; mbështetjes së organizatave lokale, bizneseve dhe familjeve; zhvillimit të produkteve dhe shërbimeve të turizmit të bazuar në natyrë; teknikat e marketingut dhe shitjes; koordinimit dhe përfshirjes së palëve të interesuara; avokimit dhe lobimit; aplikimit të procedurave të reja të qeverisjes për përdorimin e qëndrueshëm të burimeve natyrore; bashkëpunimit në zonën ndërkufitare dhe korridoret ekologjike.

2. FJALE KYCE

Parku Kombëtar i Alpeve Shqiptare; turizmi dhe zgjidhjet e bazuar në natyrë, turizmi dhe komunitetet lokale për reduktimi i varfërisë, biodiversiteti dhe statusi i ruajtjes nga kërcënimet kritike, forcimi i kapaciteteve dhe përmirësimi i mekanizmave të qeverisë policentrike të ZM-ve, aktivitetet e gjenerimit të të ardhurave, produktet dhe shërbimet natyrore, punësimi, advokimi dhe lobimi, korridoret ekologjike, bashkëpunimi ndërkufitar, strategjitë e menaxhimit për planet e veprimit, ndryshimet klimatike, grupet dhe zonat e synuara, qasja pjesëmarrëse.

3. HIPOTEZA

Parku Kombëtar i Alpeve Shqiptare dhe, me bukurinë e tyre natyrore dhe korridoret ekologjike janë ZM-të më të rëndësishme në rajon, të pasura me burime natyrore (produkte dhe shërbime natyrore) si diversitet biologjik dhe kulturor, NTFP-të, AMP- s, bio-ushqime dhe me potencial të lartë turizmit. Këto

burime janë një potencial i rëndësishëm për zhvillimin socio-ekonomik, aktivitetet e gjenerimit të të ardhurave, punësimin, reduktimin e varfërisë, emigrimit dhe zhvillimin e NBT.

Fatkeqësisht, deri tani, praktikat e paqëndrueshme të menaxhimit të tokës, si prerjet intensive dhe të paligjshme, demtimi i AMP-ve, mbikullotja, zjarriet në pyje dhe turizmi i pakontrolluar kanë çuar në intensifikimin e fenomenit të erozionit, degradimit të tokës, fragmentimit të pyjeve, rritjen e numrit të specieve nën statusin e kërcënimit, uljen e prodhimtarisë të tokës bujqësore, NTFP-ve, dhe funksioneve të ekosistemit. Në këto rrethana përgatitja e një plani veprimi adaptiv dhe të qëndrueshëm ndaj ndryshimeve klimatike, turizmit, e kercenimeve humane dhe me pjesëmarrje, duke përdorur praktikën më të mira, bazuar në përvojat e nismave të reja të BE-së dhe parimet NBT, do të ishte hapi i parë për ruajtjen dhe përmirësimin e ekuilibrit natyror të ekosistemeve dhe habitateve, rritjen e aktiviteteve të gjenerimit të të ardhurave, reduktimit të varfërisë, fuqizimi ekonomik të gruas dhe shtersave shoqërore periferike.

Të gjitha këto probleme do të analizohen dhe zgjidhen me sukses pas krijimit të inventarit dhe bazës së të dhënave të diversitetit biologjik, të NTFP-ve dhe AMP-ve, vlerësimit të kercenimeve kritike mjedisore, të përcaktimit të statusit të ruajtjes, vlerësimit të shpejtë duke synuar boshllëqet e informacionit, palët e interesuara, përfituesit kryesorë, objektivin grupet dhe fushat e synuara si dhe vlerësimin e nivelit të ndërgjegjësisë të palëve të interesuara. Si rezultat, zbatimi i një qeverisje policentrike të ZM-ra dhe përmirësimi i mekanizmave stimulues të qeverisjes së ZM-ra, përmes forcimit të kapaciteteve, avokimit dhe lobimit, bashkëpunimit ndërkufitar, do të ishte një pikënisje e mirë për zbatimin e suksesshëm të një Plani të Menaxhimit dhe Veprimi.

4. MISIONI, OBJEKTIVAT E PROJEKTIT DHE DETYRA

4.1. Misioni

Misioni i këtij studimi është *“Parku Kombëtar i Alpeve Shqiptare, një shembull frymëzues i zhvillimit të qëndrueshëm dhe zgjidhjeve të bazuara në natyrë, në të cilin komunitetet dhe vizitorët kanë një mundësi për të kuptuar, shijuar dhe kontribuar në ruajtjen e pasurisë e trashëgimisë kulturore dhe biodiversitetit”*.

4.2. Objektivi i përgjithshëm

Objektivi i përgjithshëm është përcaktuar në fund të ciklit të studimit, si rezultat i analizës së integruar të komponenteve: objektet e biodiversitetit, objektet e ruajtjes së mirëqenies njerëzore (të varura nga biodiversiteti), shërbimet e ekosistemit dhe atributet ekologjike kryesore (funksionaliteti dhe elasticiteti) dhe streseve.

Kompleksi i ekosistemit malor të PK të Alpeve Shqiptare, deri në vitin 2030, karakterizohet nga të paktën 50% e habitate të paprekura dhe të pa fragmentuara, veçanërisht të lidhura me llojet e ekosistemeve që përfshihen fuqishëm në sigurimin e shërbimeve të lidhura me ekosistemin dhe mirëqenien e popullsisë lokale e ato sensitive, duke ofruar njëherësh lidhje të përshtatshme koridoresh për të gjithë faunën e eger dhe foren e kercenuar

4.3. Objektivat dhe rezultatet specifike të projektit

Objektivat janë percaktuar në fund të ciklit të studimit, si rezultat i analizës së ndërsjelle të komponenteve: kercënimeve dhe faktoreve kontribues.

Objektivi 1: Deri në vitin 2030, të ardhurat e komunitetit brenda PK të Alpeve të Shqipërisë nga zbatimi i parimeve të menaxhimit të qëndrueshëm i NTFP dhe turizmit të bazuar në natyrë (NbT) është rritur me 40% duke bërë të mundur njëherësh një rritje të buxhetit të administratës së parkut, për kontrollin, monitorimin, raportimin dhe zbatimin e ligjit me të paktën 20% dhe për nisjen e një fushate sensibilizuese.

Objektivi 2: Deri në vitin 2030, kapaciteti i sekuestrimit të karbonit të pyjeve e kullotave të PK të Alpeve është rritur me 30% si rezultat i reduktimit të shpyllezimeve dhe aplikimit të menaxhimit adaptiv kundrejt ndryshimeve klimatike, duke ju dhënë prioritet specieve me rritje të shpejtë, me vlera ushqimore e mjekësore dhe rezistente ndaj djegjes.

Objektivi 3: Deri në vitin 2030, 50% e fermerëve dhe blegtoresve vendas kanë adoptuar metoda alternative bujqësore miqësore me mjedisin dhe tradicionale të shtetimit, duke ulur kontributin e tyre individual në humbjen e diversitetit biologjik me rreth 40%.

Objektivi 4: Deri në vitin 2030 peshkimi dhe gjuetia e pa ligjshme janë ulur me 80% si rezultat i forcimit institucional (kontrollit dhe zbatimit të ligjit), përfshirjes së komunitetit në qeverisjen e parkut dhe fushatave sensibilizuese, ku ngritja e qendrave të informimit të vizitorëve do të kenë një rol të rëndësishëm.

4.4. Objektivi i detyrës

- ♣ Kjo detyrë kërkon një vlerësim të ndikimeve të aktiviteteve aktuale dhe potenciale turistike të bazuara në natyrë dhe grumbullimit të produkteve pyjore jo-drunore (NTFP) në statusin e ruajtjes së ekosistemeve, habitateve dhe specieve në zonat e mbrojtura të Alpeve Shqiptare dhe Korab-Koritnik.
- ♣ Do të kontribuojë në futjen e praktikave të reja për mbrojtjen dhe përdorimin e qëndrueshëm të burimeve natyrore në zonë, veprime që do të sjellin përfitime afatgjata për komponentët e biodiversitetit dhe komunitetet që jetojnë në këto ZM.
- ♣ Kjo detyrë synon në mënyrë specifike të përfshijë aktivitetin A.1.1 të projektit - vlerësimi i shpejtë që synon boshllëqet e informacionit mbi ekosistemet ekzistuese, habitatet, NTFP-të dhe speciet prioritare në Korab-Koritnik dhe Alpet Shqiptare dhe A.1.3 - të zbatojë praktikën e reja të SU-së që lidhen me prioritetin specie duke përfshirë identifikimin e kërcënimeve kritike për biodiversitetin e prekur nga zhvillimet e vazhdueshme, strategjitë e menaxhimit, ndryshimi i klimës dhe përdorimi i këtyre burimeve, kryesisht për NTFP-të dhe turizmin e bazuar në natyrë (NBT).
- ♣ Me fokusin e saj specifik, detyra do të kontribuojë në zhvillimin ekonomik të komuniteteve rurale nëpërmjet përmirësimit të praktikave të korrjes dhe përdorimit të qëndrueshëm të Produktëve Pyjorë Jo-Drunore (NTFP-s) dhe burimeve të tjera natyrore, duke forcuar kapacitetet për turizmin e bazuar në natyrë (NBT) dhe përmirësimi i qeverisjes së ZM-ve.

5. DETYRAT KYÇ

Detyra 1: Te krijohet një bazë të dhënash me të gjithë aktorët përkatës (organizatat joqeveritare, ekspertët individualë dhe universitetet, autoritetet publike dhe bizneset lokale), dhe për secilin nga palët e listuara te behet një përshkrim të detajuar duke përfshirë emrin, statusin ligjor, fokusin tematik, mbulimin gjeografik etj. Një 'model përshkrimi' do të sigurohet nga CNVP si një model për t'u ndjekur përgjatë procesit.

Detyra 2: Mbledhja dhe vlerësimi me pjesëmarrje i të dhënave cilësore për vlerat e biodiversitetit në Alpet Shqiptare dhe Zonat e Mbrojtura Korab-Koritnik (duke përfshirë korridoret brenda këtyre zonave të mbrojtura) duke synuar gjithashtu boshllëqet e informacionit mbi ekosistemet ekzistuese, habitatet, NTFP-të dhe speciet prioritare në Alpet Shqiptare dhe Korab-Koritnik. Fokusi kryesor duhet t'u kushtohet NTFP-ve, Bimëve Mjekësore dhe Aromatike (AMP-s), kërpudhave, të cilat kanë potencialin për t'u korrur në zona/habitate specifike, si dhe identifikimi i çdo kufizimi të vjeljes (p.sh., popullatat në zonën e mbrojtja e rreptë, mbrojtja ligjore, efektet e vjeljes në specie të tjera ose në habitat, objektivat përkatës në planet e menaxhimit për dy ZM-të, etj.

Detyra 3: Percaktimi i statusit të ruajtjes dhe kërcënimeve kritike ndaj biodiversitetit të ndikuar nga zhvillimet e vazhdueshme (efektet e vjeljes ose flukset e vizitorëve në specie të tjera ose në habitatet, strategjitë përkatëse të menaxhimit (objektivat në planet e menaxhimit dhe sugjerime të tjera në drejtim të strategjive të menaxhimit), ndryshimi i klimës dhe përdorimi i këtyre burimeve Ky aktivitet duhet të fokusohet kryesisht në eksplorimin e zonave prioritare për Turizmin e Bazuar në Natyrë (NBT) dhe një përzgjedhje të NTFP-ve dhe habitateve përkatëse.

Përfituesit kryesorë të projektit janë: Administratat Rajonale të Zonave të Mbrojtura (RAPA-të), Bashkitë, OJQ-të Lokale të Mjedisit, Shoqatat e Përdoruesve të Pyjeve dhe Kullotave, grupet e prodhuesve, bizneset private dhe komunitetet.

Grupi i synuar i projektit përfshin gjithashtu: OJQ-të lokale, njësitë qeveritare, ndërmarrjet e vogla, grupet joformale të qytetarëve, veçanërisht gratë dhe të rinjtë dhe grupet e marginalizuara në përgjithësi.

Zona e synuar përfshin: Parkun Natyror Korab-Koritnik; dhe Parku Kombëtar i Alpeve Shqiptare.

Konsulenti duhet të kryejë detyrat e tij nepermjet:

- ♣ Përdorimit të qasjes pjesëmarrëse me përfaqësuesit e palëve përkatëse të interesit, veçanërisht përfaqësuesit e RAPAs.
- ♣ Vlerësimin të ndërgjegjësimit dhe informacionit të palëve të interesuara mbi vlerat dhe kërcënimet e biodiversitetit.

6. MARRËVESHJET GLOBALE DHE POLITIKAT RAJONALE TË LIDHURA ME CCA DHE DRR

Duke pasur parasysh kontekstin e rrezikut të klimës dhe fatkeqësive, një sërë marrëveshjesh globale janë të rëndësishme për CCA dhe DRR në Ballkanin Perëndimor.

6.1. Politikat Kombëtare për CCA dhe DRR

Komunikimi i 3-të Kombëtar për UNFCCC: (i) Vlerëson cenueshmërinë e ekosistemeve ndaj CC, (ii) Rekomandon 18 masa përshtatje 'të gjelbërta'. Komunikimi i 3-te i Shqipërisë për UNFCCC (2016) mundëson integrimin e NbS në politikën CCA në disa aspekte.

1. raporti diskuton si presionet klimatike ashtu edhe ato shoqërore mbi ekosistemet (projeksioni në shkallë). Nga njëra anë, ai paraqet dëshmi se ndryshimi i modeleve të reshjeve, rritja e përmbajtjeve dhe thatësirave, po rezultojnë në humbjen e biodiversitetit. Nga ana tjetër, raportin se biodiversiteti parashikohet të ulet për shkak të rritjes së intensitetit të përdorimit të tokës dhe shkatërrimit ose shndërrimit të habitateve natyrore dhe gjysmë-natyrore.

2. Së dyti, raporti propozon 67 masa përshtatëse, nga të cilat 18 janë masa "të gjelbra". Veçanërisht i rëndësishëm është veprimi prioritar për zhvillimin e një plani të integruar për përshtatjen (Përfitimet neto të biodiversitetit) (Kamberi, Bruci, & Islami, 2016).

Strategjia Kombëtare për Reduktimin e Rrezikut nga Fatkeqësitë dhe Mbrojtjen Civile: I referohet ekosistemeve të cenueshme nga CC; por asnjë diskutim i qartë i rolit të natyrës në DRR. Plani Kombëtar i Emergjencave Civile:

- (i) Promovon ripyllëzimin,
- (ii) Përfshin komunitetin për të rivendosur, zhvilluar dhe ruajtur mjedisin më të sigurt,
- (iii) Keqpërdorimi i pyjeve, burimeve natyrore që shihet se rrisin cenueshmërinë sociale dhe ekonomike.

Strategjia Kombëtare për Reduktimin e Rrezikut nga Fatkeqësitë dhe Mbrojtjen Civile (2014) thekson nevojën për të forcuar monitorimin për zjarret në pyje në veçanti, dhe DRR në përgjithësi përmes zhvillimit të hartave të rrezikut me shumë rreze (Menaxhimi Përshtatës). NDSI përfshin për sektorin e bujqësisë dhe zhvillimit rural, një objektiv strategjik për të siguruar "përshtatjen e klimës nëpërmjet menaxhimit të qetë të pyjeve, ujit dhe prodhimit bujqësor miqësor ndaj mjedisit" (Sfidat shoqërore), duke përfshirë "rikuperimin, ruajtjen dhe përmirësimin e ekosistemeve që varen mbi bujqësinë dhe pylltarinë" (Përfitimet neto të biodiversitetit). Kjo e fundit përfshin masat pyllëzimi dhe ripyllëzimi me objektiva të përcaktuara (15% e sipërfaqes së pyjeve dhe kullotave) (ABKONS, 2022).

Strategjia dhe Plani Kombëtar i Ndryshimeve Klimatike (NCCSP): (i) Shpreh nevojën për menaxhim më të mirë të pyjeve për të adresuar degradimin e tokës, (ii) M&E të ekosistemeve pyjore, (iii) Përgatitjen dhe zbatimin e planeve të menaxhimit të pellgjeve lumore. (KM, 2019)

Ligji për Ndryshimet Klimatike: Vendosi kornizën zbutëse, duke përfshirë sekuestrimin e karbonit. Me rëndësi për NbS për CCA/DRR janë objektivat zbutëse që trajtojnë përdorimin e tokës, ndryshimin e përdorimit të tokës dhe pylltarinë (LULUCF), të cilat njohin bashkë-përfitimet zbutëse të qasjeve të restaurimit dhe të ruajtjes së ekosistemit, veçanërisht për pyjet (KM, 2020).

Strategjia Kombëtare për Integrimin Zhvillimor (SKZHI-II): fokusohet tek (i) Objektivi për të "rikuperuar, ruajtur dhe përmirësuar ekosistemet" që varen nga bujqësia dhe pylltaria; (ii) NbS për pylltari ne zonë e mbrojtur. (KM, 2022)

Më tej, SKZHI synon të sigurojë një rritje të mbrojtjes dhe menaxhimit të biodiversitetit përmes qeverisjes gjithëpërfshirëse, pjesëmarrëse. Integrimi i NbS në CCA dhe DRR ofron udhëzime strategjike ndërsektoriale për përdorimin e tokës që është kyç për NbS. PKT synon të sigurojë “zhvillim të balancuar ekonomik dhe social nëpërmjet përdorimit racional të tokës, menaxhimit të përgjegjshëm të burimeve të saj natyrore dhe mbrojtjes së mjedisit” (Sfidat shoqërore). Në lidhje me NbS që adreson CCA dhe DRR, PKT përfshin masa për ndryshimin e përdorimit të tokës dhe pylltarinë. NTP është në përputhje me Strategjinë e Biodiversitetit dhe NDSI sepse ai përfshin prioritetet për rritjen e zonave natyrore dhe krijimin e korridoreve prioritare që lidhin luginat natyrore të lumenjve (përfitimet neto të biodiversitetit); të njohë Parkun e Alpeve si zone strategjike për ruajtjen dhe mbrojtjen e vlerave të peizazhit natyror; dhe për të promovuar projektet e ripyllëzimit dhe rigjenerimit në zonat e degraduara nga erozioni dhe përmytjet (Sfidat shoqërore).

Plani i Përgjithshëm Kombëtar. Dokumenti i parë kombëtar për planifikimin e Territorit (PKT): është në përputhje (i) me Strategjinë e Biodiversitetit dhe SKZHI, (ii) Planifikimin strategjik të përdorimit të tokës, duke përfshirë zonat e mbrojtura. (AKPT, 2016)

Strategjia Kombëtare për Menaxhimin e Integruar të Burimeve Ujore 2018-2027: thekson: (i) Parimet e IWRM që lidhin zhvillimin social dhe ekonomik me mbrojtjen e ekosistemeve natyrore, (ii) Harmonizimin me direktivat e BE-së. Strategjia SKMIBUM bazohet në parimet e IWRM duke lidhur zhvillimin social dhe ekonomik me mbrojtjen e ekosistemeve natyrore” (Sfidat shoqërore). Më tej, Strategjia njeh përfitimet e përbashkëta turistike të arritjes së objektivave të cilësisë së ujit të WFD, dhe rolin e ujit për përdorime të shumta shoqërore (projektimi në shkallë). Strategjia diskuton treguesit e WFD dhe nxitësit shoqërorë dhe ekonomikë të degradimit të cilësisë së ujit. (KM, 2017)

Strategjia për Ujitjen, Thatësinë dhe Kullimin në Shqipëri: është: (i) e harmonizuar me parimet e IWRM, (ii) megjithatë, nuk përmendet roli i natyrës në CCA ose DRR. Strategjia e IWRM-së përcakton Planet e Menaxhimit të Pellgjeve Lumore si instrumente kyçe për arritjen e objektivave të saj. (KM, 2019)

Strategjia Ndërsektoriale për Bujqësinë dhe Zhvillimin Rural në Shqipëri (ISARD): Përfshin objektiva specifike në lidhje me restaurimin dhe ruajtjen e ekosistemeve që lidhen me bujqësinë dhe pylltarinë. Sektori i bujqësisë është një sektor kyç për CCA dhe DRR, kryesisht në masën që politika bujqësore ndikon në restaurimin, ruajtjen dhe menaxhimin e pyjeve, duke u fokusuar në nevojat për zhvillimin e bujqësisë, agropërpunimit dhe zonave rurale. (MBZHR, 2021)

Ligji për Pylltarinë Nr. 57/2020 përcakton objektivat për mbrojtjen e pyjeve dhe i referohet në mënyrë eksplicite rolit të pyjeve në “mbrojtjen e klimës, tokës, ruajtjen dhe përmirësimin e potencialeve prodhuese, ekuilibrave të mjedisit natyror, biodiversitetit, burimeve gjenetike dhe regjimit hidrik” (Sfidat shoqërore; përfitimet neto të biodiversitetit). Ligji për Pyjet i referohet rolit të pyjeve në “mbrojtjen e regjimit klimatik, tokës dhe atij hidrik”. Sektori i pyjeve është shumë i rëndësishëm për CCA dhe DRR në Shqipëri, pasi pyjet dhe praktikat e menaxhimit të pyjeve ndikojnë në rreziqet që lidhen me klimën, si zjarret në pyje, rrëshqitjet e dheut dhe përmytjet. (Kuvendi, 2020)

Raporti i 5-të për CBD: Ekosistemet kryesisht të prekshme ndaj CC.

Dokumenti i Politikës Strategjike për Mbrojtjen e Biodiversitetit ne Shqipëri (d.m.th. NBSAP nën CBD): evidenton (i) Ekosistemet kryesisht të cënueshme ndaj CC, (ii) Diskutimin e kufizuar i bashkë-përfitimeve të biodiversitetit (p.sh. turizmi); dhe NbS për CCA (p.sh. biodiversiteti pyjor redukton cënueshmërinë e pyjeve); (MTE, 2015). Ky dokument percakton qartë fushat kryesore të punës, të lidhra me rritjen e sipërfaqes së ZM, hartimin e PM dhe zbatimin e tyre; plotësimin e kuadrit ligjor, në përputhje me ligjet e direktivat e BE-së për natyrën dhe mjedisin; reduktimin e prerjeve të paligjshme dhe gjuetisë, ngritjen e kapaciteteve dhe zbatimin e planeve të veprimit për speciet dhe habitatet e rrezikuara. Në këtë dokument theksohet fakti se “vlerat rekreative që lidhen me diversitetin biologjik dhe të peizazhit përfaqësojnë një pasuri që duhet të përdoret për zhvillimin e turizmit”.

Objektivat kryesore të këtij dokumenti janë:

- (i) deri në vitin 2020, të sigurojë përafrimin dhe zbatimin e acquis të BE-së në fushën e mbrojtjes natyrore;
 - (ii) deri në vitin 2020, 17% e zonave tokësore dhe 6% e zonave detare dhe bregdetare të përcaktohen si ZM dhe të menaxhohen në një qasje të integruar të qëndrueshme (prezantimi i rrjetit kombëtar ekologjik të Shqipërisë, si pjesë integrale e Pan Rrjetit Ekologjik Evropian (PEEN) – në përputhje me objektivin 11 të Aichi);
 - (iii) Rehabilitimi i të paktën 15% të zonave të degraduara nëpërmjet aktiviteteve të ruajtjes dhe restaurimit – në përputhje me objektivat e biodiversitetit Aichi – kjo do të arrihet përmes zbatimit të planeve të menaxhimit për zonat e mbrojtura dhe nëpërmjet zbatimit të planeve të veprimit për speciet, dhe veçanërisht për habitatet;
 - (iv) aktivitete më të qëndrueshme në bujqësi dhe pylltari në përputhje me objektivat e biodiversitetit;
 - (v) ndërgjegjësimi për biodiversitetin - në përputhje me objektivin 1, Aichi.
- Objektiva të tjerë të sektorit që lidhen me mbrojtjen e natyrës përfshijnë:
- (i) adresimin e shkaqeve të humbjes së biodiversitetit;
 - (ii) reduktimin e presionit të drejtpërdrejtë mbi biodiversitetin dhe promovimin e zhvillimit të qëndrueshëm;
 - (iii) përmirësimin e zbatimit nëpërmjet planifikimit me pjesëmarrje, menaxhimit të njohurive dhe ndërtimit të kapaciteteve; dhe
 - (iv) rritjen e përfitimeve për të gjithë nga biodiversiteti dhe shërbimet e ekosistemit

Politikat e biodiversitetit për integrimin e NbS në CCA dhe DRR pranojnë rolin e natyrës në krijimin e vlerave ekonomike dhe kulturore (Dizajn në shkallë), pranojnë cënueshmërinë e ekosistemeve ndaj ndryshimeve klimatike, por diskuton vetëm rolin e ekosistemeve/biodiversitetit në CCA për pyjet (d.m.th. diversiteti i specieve në pyje redukton rrezikun nga zjarri në pyje), pranon presionet shoqërore dhe ekonomike mbi ekosistemet në shumë sektorë, por ka pak diskutim mbi shërbimet e ekosistemit të ofruara për sektorë të ndryshëm që lidhen me CCA/DRR, p.sh. mbajtja e ujit ose luftimi i erozionit të tokës (Dizajni në shkallë), pranojnë nevojën për qasje pjesëmarrëse në të gjitha nivelet dhe bazohet në Kornizën Nagoya për ndarjen e barabartë të përfitimeve të biodiversitetit (Qeverisja gjithëpërfshirëse).

Ligji nr. 81/2017 “Për zonat e mbrojtura” (MTE, 2017), ka si objekt shpalljen, ruajtjen, administrimin, përdorimin e qëndrueshëm i zonave të mbrojtura mjedisore dhe burimeve të tyre natyrore e biologjike, bazuar në parimin e zhvillimit të qëndrueshëm, për të garantuar përmbushjen e funksioneve mjedisore, ekonomike dhe social-kulturore, në interes të të gjithë shoqërisë, Bashkitë zbatojnë kërkesat e këtij ligji dhe ligjet e tyre organike në lidhje me zonat e mbrojtura brenda territorit administrativ ku ushtrojnë veprimtarinë e tyre. (Kuvendi, 2017)

6.2. Politikat Nderkombetare për CCA dhe DRR

Studimi ynë harmonizohet me një sërë marrëveshjesh dhe nismadh nderkombetare si:

Marrëveshja e Parisit (2015) miratoi një qëllim global përshtatjeje (neni 7.1), duke ngritur statusin e përshtatjes brenda Konventës Kuadër të Kombeve të Bashkuara për Ndryshimet Klimatike (UNFCCC) dhe duke vendosur rregullat procedurale për zbatimin e përshtatjes përmes Kontributeve të Përcaktuara Kombëtare (KKK). Lidhur me NbS, disa nene të Marrëveshjes së Parisit i referohen NbS, duke vënë në dukje se përshtatja është një komponent i mbrojtjes së ekosistemeve (neni 7.1). Më tej, Marrëveshja vë në dukje në disa raste përfitimet e përbashkëta zbutëse të masave përshtatëse për ruajtjen ose restaurimin e ekosistemeve (neni 4.7). Më tej, neni 8 i referohet Humbjes dhe Dëmtimit (L&D) dhe mbështetjes përkatëse që mund të jetë gjithashtu potencialisht e rëndësishme për NbS. Megjithatë, ekonomia Shqiptare nuk është anëtare e komitetit ekzekutiv të L&D ose anëtare e Rrjetit Santiago për L&D.

Kuadri Sendai është marrëveshja globale që drejton përpjekjet për DRR dhe për ndërtimin e elasticitetit për 2015-2030. Ekosistemet dhe mjedisi njihen në Kuadër si një çështje ndërsektoriale në të katër fushat prioritare të veprimit për të parandaluar rreziqet e reja dhe për të reduktuar fatkeqësitë ekzistuese. Në të vërtetë, Kuadri Sendai thekson se inxhinieria ekologjike, ruajtja, restaurimi dhe menaxhimi i qëndrueshëm i ekosistemeve kontribuojnë në rritjen e elasticitetit si të mjedisit ashtu edhe të njerëzve (UNDRR, 2021). Për më tepër, dy nga shtatë objektivat e Kornizës Sendai – ato që fokusohen në humbjet kritike të infrastrukturës – përmendin në mënyrë eksplicite potencialin e infrastrukturës së gjelbër (dhe blu) (UNDRR, 2021).

Konventa për Diversitetin Biologjik është marrëveshja globale, e cila drejton veprimin mbi biodiversitetin në nivel ekonomie, p.sh. përmes objektivave Aichi. Proceset e politikave të lidhura me CBD janë të rëndësishme për analizën aktuale, pasi CBD ka objektiva të qarta për të përhapur NbS dhe për të rritur përfitimet shoqërore të NbS, duke përfshirë në lidhje me përshtatjen ndaj ndryshimeve klimatike dhe reduktimin e rrezikut nga fatkeqësitë.

Konventa e Kombeve të Bashkuara për Luftimin e Shkretëtirëzimit (UNCCD) trajton degradimin dhe shkretëtirëzimin e tokës. Është një proces i rëndësishëm i politikave, sepse degradimi i tokës është një nxitës i rreziqeve kyçe të fatkeqësive në rajon (p.sh. rrëshqitjet e dheut) dhe ndërveprimi me rreziqet e lidhura me klimën, siç janë reshjet ekstreme. Më tej, shumica e ekonomive të Ballkanit Perëndimor kanë bërë përparim drejt zbatimit të angazhimeve në kuadër të UNCCD dhe kështu proceset e politikave janë avancuar në mënyrë të arsyeshme në këtë fushë.

Karta Evropiane për Turizmin e Qëndrueshëm, qëllimet themelore të të gjitha aktiviteteve të Kartës janë:

- (i) rritja e ndërgjegjësimit dhe mbështetjes për zonat e mbrojtura të Evropës si një pjesë themelore e trashëgimisë sonë, që duhet të ruhet dhe të gëzohet nga brezat aktualë dhe të ardhshëm;
- (ii) përmirësimi i zhvillimit të qëndrueshëm dhe menaxhimit të turizmit në zonat e mbrojtura, që merr parasysh nevojat e mjedisit, banorëve vendas, bizneseve lokale dhe vizitorëve.

Karta është një mjet praktik menaxhimi që u mundëson zonave të mbrojtura të zhvillojnë turizmin e tyre në mënyrë të qëndrueshme, ndërkohë që punojnë në partneritet me të gjithë aktorët përkatës.

Biodiversitetit dhe Zgjidhjeve të Bazuara në Natyrë (EC, 2020), ku theksohet se “ekosistemet e shëndetshme dhe të biodiversitetit përbëjnë thelbin e Zgjidhjeve të Bazuara në Natyrë (NBS) dhe çelësin e suksesit në përdorimin e tyre për të trajtuar sfidat shoqërore, ekonomike dhe mjedisore”. Këto kushte bazë mundësojnë ofrimin e shërbimeve kritike të ekosistemit dhe përmirësimin e qëndrueshmërisë ndaj ndryshimeve klimatike, të përshtatura ndaj sfidave të kontekstualizuara në nivel lokal (p.sh. humbja e biodiversitetit, përmytjet, ndotja e ajrit, shëndeti dhe mirëqenia).

Marrëveshja e Gjellbër Evropiane, që synon ta bëjë Evropën kontinentin e parë neutral ndaj klimës deri në vitin 2050, është një tjetër dokument ku parimisht mbështetet metodologjia e analizës së prezantuar në këtë studim. Ndërsa NBS përmenden drejtpërdrejt vetëm në kontekstin e përgjigjeve ndaj ndryshimeve klimatike, biodiversiteti njihet si një zonë kyçe për të kontribuar në neutralitetin e klimës. Strategjia e re e BE-së për Biodiversitetin deri në vitin 2030 dhe Strategjia 'Farm to Fork' për një sistem ushqimor të drejtë, të shëndetshëm dhe miqësor ndaj mjedisit do të jenë qendrore në këtë drejtim. Këto dhe shumë iniciativa të tjera premtuese si pjesë e Marrëveshjes së Gjellbër kanë potencialin për të kthyer krizën e biodiversitetit në Evropë dhe për të inkurajuar përdorimin e NBS si një mjet për ta realizuar këtë.

Zgjidhjet e bazuara në natyrë për sfidat shoqërore janë zgjidhje që frymëzohen dhe mbështeten nga natyra, të cilat janë me kosto efektive, njëkohësisht ofrojnë përfitime mjedisore, sociale dhe ekonomike dhe ndihmojnë në ndërtimin e elasticitetit të ekosistemit. Zgjidhje të tilla sjellin natyrën dhe veçoritë dhe proceset më të larmishme

Axhenda e Gjellbër shoqërohet me paketën e iniciativave të politikave të njohura si Marrëveshja e Gjellbër e BE-së. Axhenda e Gjellbër është e strukturuar rreth pesë shtyllave (Deklarata e Sofjes, 2020):

1. veprimi klimatik, duke përfshirë dekarbonizimin, energjinë dhe lëvizshmërinë;
2. ekonomi cirkulare, duke trajtuar në veçanti mbetjet, riciklimin, prodhimin e qëndrueshëm dhe përdorimin efikas të burimeve;
3. luftimi i ndotjes së ajrit, ujit dhe tokës;
4. sisteme të qëndrueshme ushqimore dhe zona rurale dhe;
5. biodiversiteti, me qëllim mbrojtjen dhe rivendosjen e pasurisë natyrore të rajonit.

Për sa i përket NbS, biodiversiteti shfaqet dukshëm në Axhendën e Gjellbër dhe është një nga disa prioritetet, ndërsa NbS janë referuar të rëndësishme për adresimin e zbutjes dhe përshtatjes, dhe rrjedhimisht në të gjitha prioritetet. "Shtylla e klimës" e Axhendës së Gjellbër angazhohet të "risë mundësitë për vendosjen e zgjidhjeve të bazuara në natyrë për të zbutur dhe përshtatur ndryshimet klimatike", ndërsa u bë një angazhim nën "shtyllën e biodiversitetit" për "analizimin e përfitimeve të biodiversitetit të zgjidhjeve të bazuara në natyrë dhe mundësitë për integrimin e tyre në zhvillimin e klimës dhe planeve të tjera." Më konkretisht, ruajtja dhe restaurimi i pyjeve dhe ekosistemit përmenden si kyç për trajtimin e degradimit të tokës,

Strategjia e BE-së për Biodiversitetin për vitin 2030 është një strategji ambicioze që përmbush angazhimet e BE-së dhe shteteve anëtare si palë në Konventën e OKB-së për Diversitetin Biologjik. Strategjia synon të sigurojë që ekosistemet të jenë të shëndetshme, të qëndrueshme ndaj ndryshimeve klimatike, të pasura me biodiversitet dhe të ofrojnë një sërë shërbimesh thelbësore për prosperitetin dhe mirëqenien e qytetarëve. Temat kryesore të trajtuara janë zonat e mbrojtura, restaurimi i ekosistemeve, statusi i habitatit dhe specieve, biodiversiteti në dobi të klimës dhe njerëzve, korniza e re e qeverisjes së

biodiversitetit që mundëson ndryshime transformuese dhe mbështetja e biodiversitetit përmes politikave të jashtme. Objektivat adresojnë nxitësit kryesorë të humbjes së biodiversitetit dhe synojnë të reduktojnë presionet kryesore mbi natyrën dhe shërbimet e ekosistemit.

Strategjia e Përshtatjes së BE-së (2021) paraqet NbS në mënyrë të dukshme me një seksion të dedikuar për "promovimin e zgjidhjeve të bazuara në natyrë për përshtatje". Strategjia diskuton rolin e NbS në rritjen e elasticitetit dhe ndihmën për të përmbushur objektivat e shumta të Marrëveshjes së Gjellbër të BE-së. Më tej, NbS njihen si me kosto efektive në përshtatjen ndaj ndryshimeve klimatike dhe veçanërisht të dobishme për adresimin e ndikimeve të ndryshimeve klimatike të lidhura me ujin, duke përfshirë përmbushjen e objektivit të Direktivës Kuadër të Ujit për statusin e mirë ekologjik të ujit. Më e rëndësishmja është njohja e përfitimeve të përbashkëta zbutëse të NbS. Strategjia specifikon një masë për të zhvilluar një mekanizëm certifikimi për heqjen e karbonit. Më gjerësisht, janë identifikuar përfitime shtesë të përbashkëta të NbS duke përfshirë (i) sekuestrimin e karbonit, (ii) mundësitë turistike dhe (iii) ruajtjen dhe restaurimin e biodiversitetit.

Strategjia gjithashtu i referohet në mënyrë eksplicite ndërlidhjeve ekonomike, shoqërore dhe ekosistemit.

Përdorimi i tokës dhe ndryshimet e përdorimit të tokës (LULUC) luajnë gjithashtu një rol të rëndësishëm në debatet aktuale të politikave në BE, duke theksuar nevojën për të lidhur më mirë ndryshimet klimatike dhe politikat e biodiversitetit, duke përfshirë objektivat dhe veprimet e tyre përkatëse. Për të realizuar këto ambicie, NBS njihen për potencialin e tyre për të kontribuar si në zbutjen ashtu edhe në përshtatjen e ndryshimeve klimatike, duke kontribuar në ruajtjen e biodiversitetit, mirëqenien njerëzore dhe ambiciet e tjera sektoriale. Më konkretisht, NBS mund të promovohet dhe përmirësohet fuqishëm për të mbrojtur, restauruar dhe krijuar ekosisteme me një potencial të lartë për të sekuestruar CO₂, të tilla si ligatinat, kullotat, tokat torfike dhe pyjet e biodiversiteti.

Objektivat e Zhvillimit të Qendrueshëm (SDG-të), lidhjet kryesore midis SDG-ve dhe zonave të mbrojtura parqiten në formë tabelare.

Tabela 1. Lidhjet kryesore ndërmjet SDG-ve dhe ZM

Objektivat e SDG-së që lidhen me zonat e mbrojtura	Përgjigje të mundshme nga komuniteti i zonës së mbrojtur
1.5: Deri në vitin 2030, ndërtimi i fleksibilitetit të të varfërve dhe atyre në situata të cënueshme dhe zvogëlimi i ekspozimit dhe cënueshmërisë së tyre ndaj ngjarjeve ekstreme të lidhura me klimën dhe fatkeqësitë e tjera mjedisore sociale dhe ekonomike.	Theksimi i rolit të zonave të mbrojtura si mjete për përshtatje ndaj ndryshimeve klimatike
2.4: Deri në vitin 2030, sigurimi i sistemeve të qëndrueshme të prodhimit të ushqimit dhe zbatimi i praktikave fleksibile bujqësore që rrisin produktivitetin dhe prodhimin, që ndihmojnë në mirëmbajtjen e ekosistemeve, që forcojnë kapacitetin për përshtatje ndaj ndryshimeve klimatike, ekstremeve të motit, thatësirës, përmblyjeve dhe fatkeqësive të tjera dhe që përmirësojnë në mënyrë progresive cilësinë e territorit dhe tokës.	Zonat e mbrojtura që rrisin sigurinë ushqimore përmes: 1. Shërbimet bazë mbështetëse si prodhimi i tokës dhe stabilizimi i furnizimit me ujë 2. Mbrojtja ndaj goditjeve të lidhura me klimën 3. Promovimi i bujqësisë së qëndrueshme siç është prodhimi organik
2.5: Deri në vitin 2020, të ruhet diversiteti gjenetik i farërave, bimëve të kultivuara e kafshëve të kultivuara e të zbutura dhe specieve të egra të lidhura me to, duke përfshirë bankat e farave dhe bimëve të menaxhuara mirë dhe të diversifikuara në nivel kombëtar, rajonal dhe ndërkombëtar, dhe të promovimit të aksesit dhe të drejtës së barabartë në ndarjen e përfitimeve që rrjedhin	Përdorimi i zonave të mbrojtura për të ruajtur të prinderit e egër të kulturave të korrave, racat e territorit dhe prinderit e egër të kafshëve, për të ndihmuar në ndërtimin e qëndrueshmërisë së bujqësisë

nga përdorimi i burimeve gjenetike dhe njohurive tradicionale të lidhura, siç është rënë dakord ndërkombëtarisht.	
4.7 Deri në vitin 2030, të sigurohemi që të gjithë të fitojnë njohuritë dhe aftësitë e nevojshme për të promovuar zhvillimin e qëndrueshëm, duke përfshirë, ndër të tjera, përmes edukimit për zhvillim të qëndrueshëm dhe stileve të qëndrueshme të jetesës, të drejtave të njeriut, barazisë gjinore, promovimit të një kulture paqeje dhe jodhunës, qytetarisë globale dhe vlerësimi i diversitetit kulturor dhe i kontributit të kulturës në zhvillimin e qëndrueshëm.	Përdorimi i zonave të mbrojtura për të ofruar njohuri bazë për funksionimin e ekosistemit dhe për të adresuar problemet e mungesës së natyrës tek njerëzit e të gjitha moshave.
6.3: Deri në vitin 2030, përmirësoni cilësinë e ujit duke reduktuar ndotjen, duke eliminuar hedhjen dhe minimizuar glirimin e kimikateve dhe materialeve të rrezikshme, duke përgjysmuar përqindjen e ujërave të zeza të patrajuara dhe duke rritur ndjeshëm riciklimin dhe ripërdorimin e sigurt globalisht.	Promovimi i zonave të mbrojtura si kulla uji në bashkëpunim me furnizuesit e ujit të pijshëm komunal, duke promovuar veçanërisht këto lidhje.
6.6: Deri në vitin 2020, të mbrohen dhe rivendosen ekosistemet e lidhura me ujin, duke përfshirë malet, pyjet, ligatinat, lumenjtë, akuiferët dhe liqenet.	Zgjerimi i zonave të mbrojtura si një mjet kyç për ruajtjen e ujërave të brendshme, si disa nga habitatet më pak të mbrojtura në Tokë.
8.9 Deri në vitin 2030, hartimi dhe zbatimi i politikave për të promovuar turizmin e qëndrueshëm që krijon vende pune dhe promovon kulturën dhe produktet lokale.	Ofrimi i mundësive të rëndësishme për turizmin e bazuar në natyrë, sektori i turizmit me rritje më të shpejtë, në zona të mbrojtura e të mirëmenaxhuara..
11.b: Deri në vitin 2020, të rritet ndjeshëm numrin e qyteteve dhe vendbanimeve që miratojnë dhe zbatojnë politika dhe plane të integruara drejt përfshirjes, efikasitetit të burimeve, zbutjes dhe përshtatjes ndaj ndryshimeve klimatike, elasticitetit ndaj fatkeqësive dhe zhvillohen dhe zbatohen, në përputhje me Kornizën Sendai për rrezikun nga fatkeqësitë. Reduktimi 2015-2030, menaxhimi holistik i rrezikut të fatkeqësive në të gjitha nivelet.	Përdorimi i ekosistemeve natyrore në zonat e mbrojtura për të siguruar zbutjen dhe përshtatjen ndaj ndryshimeve klimatike.
12.b Të zhvillohen dhe zbatohen mjete për të monitoruar ndikimet e zhvillimit të qëndrueshëm për turizmin e qëndrueshëm që krijon vende pune dhe promovon kulturën dhe produktet lokale.	Sigurimi i një kuadri monitorimi në bashkëpunim me agjencitë përkatëse të OKB-së dhe si një kontribut për SDG-të.
13.1: Të forcohet fleksibiliteti dhe kapaciteti adaptues ndaj rreziqeve të lidhura me klimën dhe fatkeqësive natyrore në të gjitha vendet.	Përdorimi i ekosistemeve natyrore në zonat e mbrojtura për të siguruar zbutjen dhe përshtatjen ndaj ndryshimeve klimatike

Strategjia e re Pyjore e BE-së është një instrument tjetër që mbështet objektivat e Marrëveshjes së Gjelbër të BE-së. Strategjia e Pyjeve trajton objektivat kryesore të pyllëzimit efektiv, ruajtjes dhe restaurimit të pyjeve në BE në mënyrë që të rritet potenciali i pyjeve për të absorbuar dhe ruajnë CO₂, promovojnë bio-ekonominë dhe zvogëlojnë ndikimin dhe shtrirjen e zjarreve, duke mbrojtur biodiversitetin. Kështu, strategjia merr parasysh përfitimet e bashkëpërshtatjes dhe zbutjes së ruajtjes dhe restaurimit të ekosistemit pyjor. Për sa i përket financimit të NbS, brenda BE-së, burimet e financimit për masat pyjore janë kryesisht Politika e Përbashkët Bujqësore dhe Fondi i saj Bujqësor Evropian për Zhvillimin Rural. Për Ballkanin Perëndimor, instrumente të ndryshme janë relevante dhe përqendrohen në fondet e Instrumentit të Para-Aderimit (IPA).

Strategjia e BE-së për Biodiversitetin deri në vitin 2030 dhe Plani i Veprimit është një instrument tjetër mbështetës për objektivat e Marrëveshjes së Gjelbër të BE-së dhe janë të rëndësishme për Ballkanin Perëndimor pasi Strategjia e Biodiversitetit ofron një pikë referimi për përafrimin e Strategjive të Biodiversitetit dhe Planeve të Veprimit.

Strategjia e BE-së për Biodiversitetin deri në vitin 2030 synon “të ndërtojë elasticitet ndaj kërcënimeve të ardhshme, siç janë ndikimet e ndryshimeve klimatike; zjarret në pyje; pasiguria ushqimore; shpërthimet e sëmundjeve - duke përfshirë mbrojtjen e kafshëve të egra dhe luftimin e tregtisë së paligjshme të kafshëve të egra. Veprimet që do të realizohen deri në vitin 2030:

- ♣ Krijimi i një rrjeti më të madh të zonave të mbrojtura në mbarë BE-në, duke zgjeruar zonat ekzistuese të Natura 2000, me mbrojtje strikte për zonat me biodiversitet shumë të lartë dhe vlera klimatike.
- ♣ Nisja e një plani të BE-së për restaurimin e natyrës, duke përfshirë propozimin e objektivave të detyrueshme të restaurimit të natyrës deri në fund të 2021.
- ♣ Strategjia kontribuon drejt miratimit të suksesshëm të një kuadri ambicioz global të biodiversitetit sipas Konventës për Diversitetin Biologjik.

Strategjia ka një vizion: “deri në vitin 2050, të gjitha ekosistemet janë të restauruara, elastike dhe të mbrojtura në mënyrë adekuate” dhe një qellim: “vendosja biodiversitetin e Evropës në rrugën e rimëkëmbjes deri në vitin 2030 për të mirën e njerëzve, planetit, klimës dhe ekonomisë sonë”.

Ajo mbështetet në katër shtylla, si në figurën e mëposhtme:

Figura 1. Katër shtyllat e Strategjisë pan-Europiane të Biodiversitetit

Këto veprime janë të rëndësishme për Ballkanin Perëndimor, pasi ato janë të lidhura drejtpërdrejt me Marrëveshjen e Gjellbër të BE-së dhe Axhendën e Gjellbër për Ballkanin Perëndimor. Si pjesë e procesit të anëtarësimit, palët inkurajohen të përafrjnë strategjitë e tyre me objektivat dhe ambiciet e BE-së për biodiversitetin në lidhje me kuadrin CBD pas vitit 2020.

Veprimet NbS të propozuara në Strategjinë e BE-së për Biodiversitetin:

- ♣ Zgjidhjet e bazuara në natyrë që shihen si thelbësore për reduktimin e emetimeve dhe përshtatjen klimatike;
 - ♣ propozim për objektivat e BE-së për restaurimin e natyrës që përfshin restaurimin e natyrës si një zgjidhje kyçe të bazuar në natyrë;
 - ♣ Masat për heqjen e barrierave dhe rritjen e adoptimit të Zgjidhjeve të bazuara në Natyrën me potencialin e krijimit të mundësive për biznes dhe punësim.
- Instrumentet e mundshme financuese të identifikuar në Strategjinë e BE-së për Biodiversitetin:
- ♣ vërtetimi i biodiversitetit të buxhetit të BE-së;
 - ♣ Shuma e konsiderueshme e buxhetit të BE-së dedikuar veprimit klimatik do të shpenzohet për biodiversitetin dhe zgjidhjet e bazuara në natyrë;
 - ♣ Të krijohet iniciativa e kapitalit natyror INvestEU;
 - ♣ Plani Evropian i Investimeve i Marrëveshjes së Gjellbër;
 - ♣ Investimet e Horizon Europe në kërkime, inovacion dhe shkëmbim njohurish për të mbështetur zgjidhjet e bazuara në natyrë

Një grup tjetër i politikave rajonale të rëndësishme për CCA dhe DRR në Ballkanin Perëndimor, janë Direktivat e BE-së që ndikojnë në veprimet në lidhje me ndryshimet klimatike dhe rreziqet e fatkeqësive të identifikuar si të spikatura në rajon. Direktivat e mëposhtme janë të rëndësishme për atë që ato ndikojnë në ligjet dhe proceset e politikave në Ballkanin Perëndimor:

- ♣ Direktiva për përmytjet, e cila përfshin mandatin që hartimi i rrezikut të përmytjeve të kryhet për të gjitha fushat e përmytjeve.
- ♣ Direktiva Kuadër e Ujit, e cila mandaton statusin e mirë ekologjik të trupave ujorë.
- ♣ Direktiva për Habitatet, e cila kërkon specifikimin e zonave të mbrojtura (Natura 2000) dhe raportimin mbi gjendjen e natyrës/ekosistemeve
- ♣ Direktiva për zogjtë, e cila synon të mbrojtë specie specifike shpendësh përmes rrjeteve të zonave të mbrojtura (Natura 2000)

Përtej direktivave të BE-së, disa politika dhe instrumente financimi të BE-së specifike për rajonin e Ballkanit Perëndimor janë me ndikim. Vlen të përmendet Instrumenti për Asistencën e Para-Aderimit për Zhvillimin Rural (IPARD), i cili ofron asistencë financiare dhe teknike me synim:

- i) rritjen e qëndrueshmërisë në sektorin bujqësor dhe zonat rurale; dhe
- ii) rritja e harmonizimit me Politikën e Përbashkët Bujqësore të BE-së (CAP).

Programet IPARD bazohen në masat e vendosura në nivel evropian. Aty ku është e aplikueshme, ekonomitë e Ballkanit Perëndimor përfshihen në përcaktimin e programeve të tyre përkatëse dhe disa masa kanë rëndësi për NbS, pasi ato mund të adresojnë bujqësinë e qëndrueshme dhe menaxhimin e tokës, si dhe mbështetjen për strategjitë e zhvillimit lokal.

IUCN për Turizmin e Qëndrueshëm në Zonat e Mbrojtura. Objektivat e menaxhimit dhe zona e mbrojtur e IUCN sipas kategorive të menaxhimit (IUCN, 1994), janë paraqitur në tabelën më poshtë:

Tabela 2. Matrica e objektivave të menaxhimit për ZM

Objektivat e Menaxhimit o	PK. Alpet e veriut (Cat.II)	Rezerva Natyrore Korab – Koritnik (Cat. IV)
Ruajtja e specieve dhe diversiteti gjenetik (biodiversiteti)	1	1
Mirëmbajtja e shërbimeve mjedisore	1	1
Turizmi dhe rekreacioni	1	3
Edukimi	2	2

Kerkimi Shkencor	2	2
Mbrojtja e jetes se Eger	2	3
Mbrojtja e veçorive specifike natyrore/kulturore	2	3
Përdorimi i qëndrueshëm i burimeve nga ekosistemet natyrore	3	2
Totali	14	17

Çelësi: 1 = Objektivi parësor; 2 = Objektivi dytësor; 3 = Objektivi potencialisht i zbatueshëm; – = nuk zbatohet

7. METODOLOGJIA PER MENAXHIMIN ADAPTIV TE BIODIVERSITETIT NE PN ALPET SHQIPTARE

7.1. Parimet drejtuese metodologjike te menaxhimit te PN Alpet Shqiptare

Ruajtja e biodiversitetit ka evoluar rrënjësisht që nga Samiti i Rios në 1992, duke treguar ndryshime thelbësore në marrëdhëniet njerëzore me mjedisin dhe pjesën tjetër të biodiversitetit. Problemet e ngritura në Samit në lidhje me shfrytëzimin e pandërprerë të burimeve natyrore e kanë detyruar shoqërinë jo vetëm të bëjë një bilanc të mallrave dhe shërbimeve të ofruara nga ekosistemet dhe biodiversiteti, por edhe të shqyrtojë më nga afër vlerat etike njerëzore të natyrës. Në vitin 2005, Vlerësimi i Ekosistemit të Mijëvjeçarit (Reid, Mooney, Carpenter , & Chopra, 2005) shënoi një pikënisje në strategjitë dhe qasjet e reja për trajtimin e mjedisit, ose më saktë, në mënyrën se si duhet të menaxhohen aktivitetet njerëzore. Një nga sinjalet e qarta për të dalë nga vlerësimi - dhe gjithashtu nga shumë programe të tjera shkencore në vazhdim - vuri në dukje problemet thellësisht komplekse dhe të paparashikueshme që ndodhin në botën natyrore si rezultat i shqetësimit të drejtperdrejtë njerëzor.

Problemi më i përfolur i shkaktuar nga njeriu është ndryshimi i klimës, jo sepse efektet e tij janë akute dhe të dukshme në shkallë lokale, por për shkak të ndikimeve në shkallë të gjerë dhe afatgjatë që ka të ngjarë të ketë në brezat e tanishëm dhe të ardhshëm. Problemet e shumta të lidhura me ndryshimin e shpejtë të klimës kanë zgjuar gjithashtu botën e shkencës drejt kuptimeve krejtësisht të reja të dinamikës së sistemeve komplekse, me disa nga çështjet më sfiduese që janë:

- ♣ pasiguria,
- ♣ tendencat indeterministe,
- ♣ vetitë emergjente dhe
- ♣ marrëdhëniet jolineare dhe proceset e reagimit.

Që nga Samiti i Rios, janë shfaqur strategji të reja që fokusohen në qasjet ndërdisiplinore dhe transdisiplinore, si dhe në menaxhimin trans-sistem.

Ne kete studim, per te arritur ne nje plan veprimi per zgjidhje te bazuara ne natyre, jemi mbeshtetur ne disa parime metodologjike inovative qe synojne pikerisht menaxhimin e veprimeve humane.

7.1.1. Turizëm i qëndrueshëm në zonat e mbrojtura

Turizmi është një fenomen social, kulturor dhe ekonomik që përfshin lëvizjen e njerëzve në shtete ose vende jashtë mjedisit të tyre të zakonshëm për qëllime personale ose biznesi/profesionale.

Qellimi parimit metodologjik të turizmit të është arritja e objektivave për përfitime ekonomike (punësim që në mënyrë indirekte çon në të ardhura dhe taksa, inicim i një zhvillimit rajonal, mbështetje e marketingut rajonal), ekologjike dhe sociale (rekreacion, shëndet dhe mirëqenie, edukim mjedisor, vlera kulturore dhe shpirtërore, krenari për komunitetin apo edhe identitetin në nivel rajonal) që turizmi i qëndrueshëm mund të gjenerojë për zonat e mbrojtura dhe ekonominë rajonale. Një turizëm i qëndrueshëm i natyrës – duke respektuar objektivat e ruajtjes – brenda dhe rreth zonave të mbrojtura mund të jetë një element i rëndësishëm evidentohen këto përfitime ekonomike, ekologjike dhe sociale që një turizëm i qëndrueshëm mund të gjenerojë për zonat e mbrojtura dhe ekonominë rajonale (EUROPARC, 2013).

7.1.2. Biodiversiteti dhe Zgjidhjet e Bazuara në Natyrë (NbS)

NbS janë veprime për të mbrojtur, menaxhuar në mënyrë të qëndrueshme dhe rivendosur ekosistemet natyrore dhe të modifikuara që adresojnë sfidat shoqërore në mënyrë efektive dhe përshtatëse, duke përfituar njëkohësisht njerëzit dhe natyrën. Zgjidhjet e bazuara në natyrë trajtojnë sfidat shoqërore përmes mbrojtjes, menaxhimit të qëndrueshëm dhe restaurimit të ekosistemeve natyrore dhe të modifikuara, duke përfituar si nga biodiversiteti ashtu edhe nga mirëqenia njerëzore. Zgjidhjet e bazuara në natyrë mbështeten nga përfitimet që rrjedhin nga ekosistemet e shëndetshme. Ato synojnë sfida të mëdha si ndryshimi i klimës, reduktimi i rrezikut nga fatkeqësitë, siguria e ushqimit dhe ujit, humbja e biodiversitetit dhe shëndeti i njeriut të cilat janë kritike për zhvillimin e qëndrueshëm ekonomik (A, Bisaro; K, Meyer, 2022).

Ndërsa standardi i NbS hyn në politikë dhe miratohet nga projektet në terren, ekziston një nevojë urgjente për qartësi dhe saktësi më të madhe të asaj që koncepti përfshin dhe çfarë kërkohet që ai të vendoset me sukses. Ky standard synon t'i pajisë përdoruesit me një kornizë të fortë për projektimin dhe verifikimin e NbS që japin rezultatet e dëshiruara, në zgjidhjen e një ose disa sfidave shoqërore. Ai shërben gjithashtu si një mekanizëm për zhvillimin e një qasjeje të qëndrueshme për hartimin dhe verifikimin e zgjidhjeve konkrete të orientuara nga rezultatet që mund të gjurmohen dhe lidhen me qëllimet globale si dhe me narrativat kërkimore. Standardi përbëhet nga 8 kriteret dhe 28 tregues:

- ♣ **Kriteri 1 (sfidat shoqërore):** fokusohet në percaktimin e sfidës shoqërore ndaj së cilës NbS është një përgjigje. Shtrirja e sfidave shoqërore aktualisht përfshin ndryshimin e klimës (përshtatjen dhe zbutjen), reduktimin e rrezikut nga fatkeqësitë, degradimin e ekosistemit dhe humbjen e biodiversitetit, sigurinë ushqimore, shëndetin e njeriut, zhvillimin social dhe ekonomik dhe sigurinë e ujit.
- ♣ **Kriteri 2 (percaktimi në shkallë):** udhëzon hartimin e zgjidhjes duke iu përgjigjur shkallës së çështjes. Shkalla në këtë kontekst i referohet kryesisht shkallës gjeografike, si dhe aspekteve ekonomike, ekologjike dhe shoqërore të peizazhit tokësor.
- ♣ **Kriteret 3 (përfitimet neto të biodiversitetit), 4 (fizibiliteti ekonomik) dhe 5 (qeverisja gjithëpërfshirëse):** korrespondojnë me tre shtyllat e zhvillimit të qëndrueshëm - i qëndrueshëm mjedisor, shoqërisht i barabartë, dhe ekonomikisht i qëndrueshëm.
- ♣ **Kriteri 6 (shkëmbimet e bilancit):** trajton balancimin e kompromiseve dhe zgjedhjeve që duhen bërë për të arritur përfitime afatshkurtra dhe afatgjata, duke u siguruar se ekziston një proces transparent, i barabartë dhe gjithëpërfshirës për percaktimin e këtyre kompromiseve.

- ♣ **Kriteri 7 (menaxhimi përshtatës):** i përgjigjet nevojës për menaxhim adaptiv, i cili lehtëson të mësuarit e vazhdueshëm rreth proceseve në të gjithë sistemin dhe përshtatjen e NbS-së sipas ndryshimeve sistematike.
- ♣ **Kriteri 8 (përfshirja dhe qëndrueshmëria):** potenciali i vërtetë i NbS realizohet nëpërmjet zbatimit të tij afatgjatë në shkallë, mundësuar nëpërmjet përfshirjes së konceptit dhe veprimeve në kornizat rregullatore si dhe lidhjes me objektivat kombëtare ose angazhimet ndërkombëtare.

Në kuader rajonal, megjithatë theksohet dobishmeria për të rishikuar rreziqet klimatike dhe rreziqet e fatkeqesive, procese të veçanta politike dhe politika sektoriale paraqiten në grafikun që pason.

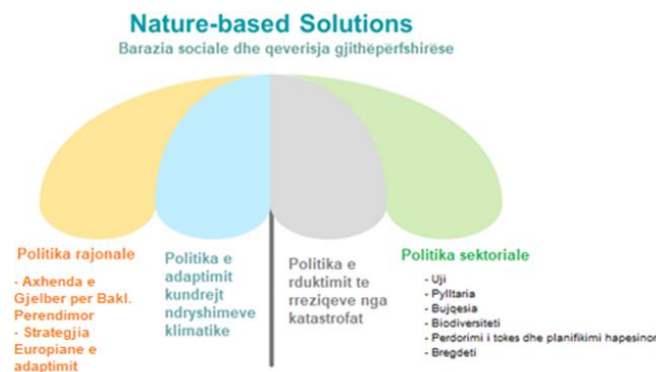

Figura 2. Politikat relevante për analizën krahasuese të politikave

Ekonomia në PN të Alpeve Shqiptare është e ekspozuar ndaj një sërë rreziqesh të lidhura me klimën, duke përfshirë përmbytjet (lumore, pluviale), thatësi, zjarret në pyje, degradimin e tokës, erozionin dhe rrëqitjet e tokës. Ndryshimet klimatike pritet t'i përkeqësojnë këto rreziqe. Ndryshimet klimatike do të ndryshojnë frekuencën dhe madhësinë e modeleve të reshjeve që ndikojnë në rreziqet e përmbytjeve dhe do të rrisin temperaturat duke çuar në rreziqe më të mëdha të thatësisë, erozionit të tokës dhe zjarreve në pyje.

7.1.3. Zhvillimin e ekoturizmit të bazuar në komunitet

Disa parime të përgjithshme që nxjerrin në pah disa konsiderata praktike për ekoturizmin e bazuar në komunitet. Fazat e ndryshme të nismave të ekoturizmit të bazuar në komunitet janë: (i) konsiderimin nëse eko-turizmi është një opsion i përshtatshëm; (ii) planifikimi i eko-turizmit me komunitetet dhe palët e tjera të interesuara; (iii) zhvillimi i projekteve të qëndrueshme të eko-turizmit të bazuar në komunitet; (iv) forcimi i përfitimeve për komunitetin dhe mjedisin. (Denman & Denman)

"Eko-turizmi" i vërtetë, kërkon një qasje proaktive që synon të zbusë efektet negative dhe të përmirësojë ndikimet pozitive të turizmit natyror. Eko-turizmi përkufizohet si udhëtim të përgjegjshëm në zonat natyrore që ruan mjedisin dhe mbështet mirëqenien e banorëve vendas. Termi 'eko-turizëm i bazuar në komunitet' e çon dimensionin social një fazë më të lartë. Kjo është një formë ekoturizmi ku komuniteti lokal ka kontroll të konsiderueshëm dhe përfshirje në zhvillimin dhe menaxhimin e tij, dhe një pjesë e madhe e përfitimeve mbeten brenda komunitetit. Prandaj, eko-turizmi i bazuar në komunitet duhet të nxisë përdorimin e qëndrueshëm dhe përgjegjshëm kolektiv.

Disa karakteristika të tjera të përgjithshme të ekoturizmit janë identifikuar si: (i) vlerësimi jo vetëm i natyrës, por edhe i kulturave indigjene që mbizotërojnë në zonat natyrore, si pjesë e përvojës së vizitorëve; (ii) përmbajtja e edukimit dhe interpretimit si pjesë e ofertës turistike; (iii) organizimi në grupe nga biznese të vogla, të specializuara dhe në pronësi lokale; (iv) minimizimi i ndikimeve negative në mjedisin natyror dhe socio-kulturor; (v) mbështetja e mbrojtjes së zonave natyrore duke gjeneruar përfitime ekonomike për menaxherët e zonave natyrore; (vi) sigurimi i të ardhurave alternative dhe punësimit për komunitetet lokale; dhe (vii) rritja e ndërgjegjësimit lokal dhe të vizitorëve për ruajtjen.

Proceset e përfshira në eko-turizëm përfshijnë të gjitha aspektet e planifikimit, zhvillimit, marketingut dhe menaxhimit të burimeve dhe objekteve për këtë formë të turizmit. Ofrimi i vizitorëve përfshin aksesin në zonat natyrore dhe trashëgiminë kulturore, shërbimet udhëzuese dhe interpretuese, akomodimin, kateringun, shitjen e prodhimeve dhe punimeve artizanale dhe transportin. Ky lloj përdorimi i qëndrueshëm mbështetet në njohuritë lokale, siguron të ardhura të konsiderueshme lokale dhe inkurajon komunitetet që t'i japin një vlerë të lartë jetës së egër, që rezultojnë në përfitime neto.

7.1.4. Turizmi, qëndrueshmëria dhe biodiversiteti

Shumë turistë vlerësojnë gjithashtu jetën e egër dhe florën përreth tyre, edhe nëse kjo nuk është arsyeja kryesore për vizitën e tyre në një zonë të caktuar. Për shkak të rëndësisë së cilësisë së mjedisit dhe biodiversitetit për turizmin, industria e turizmit ka një interes afatgjatë në mbrojtjen dhe ruajtjen e mjedisit. Megjithatë, ritmet e larta të rritjes së turizmit gjatë dy dekadave të fundit kanë parë zgjerimin e turizmit në destinacione dhe rajone të reja në mënyra që nuk kanë marrë parasysh mbrojtjen e mjedisit, ndikimet sociale ose ruajtjen e biodiversitetit. Zgjerimi i parashikuar i turizmit për të paktën dy dekada të tjera tregon se duhet t'i kushtohet më shumë vëmendje planifikimit të turizmit duke përdorur mjete që mund të kufizojnë ndikimet e tij në afat të gjatë.

Turizmi i qëndrueshëm duhet: (i) të kontribuojë në ruajtjen e biodiversitetit dhe diversitetit kulturor, në mirëqenien e komuniteteve lokale dhe të njerëzve indigjenë; (ii) të përfshijë një përvojë interpretimi/të mësuarit dhe veprime të përgjegjshme nga ana e turistëve dhe industrive të turizmit; (iii) të jetë i përshtatshëm në shkallë; (iv) të kërkojë konsumin sa më të ulët të burimeve jo të rinovueshme; aspektin e kapaciteteve fizike dhe sociale të lëvizjes së makinave; (v) të përfshijë riatdhesimin minimal të të ardhurave të fituara; (vi) të jetë në pronësi dhe operim lokal (përmes pjesëmarrjes lokale, pronësisë dhe mundësive të biznesit, veçanërisht për popullsinë rurale). Kjo përfshin dy elemente të ndërlidhur të qëndrueshmërisë së turizmit:

1. Sigurimi i kushteve të përshtatshme që turizmi të vazhdojë si aktivitet në të ardhmen;
2. Aftësia e shoqërisë dhe e mjedisit për të përthithur dhe përfituar nga turizmi në mënyrë të qëndrueshme.

Parimet e qëndrueshmërisë i referohen aspekteve mjedisore, ekonomike dhe socio-kulturore të zhvillimit të turizmit, prandaj duhet të vendoset një ekuilibër i përshtatshëm midis këtyre tre dimensioneve për të garantuar qëndrueshmërinë afatgjatë. Kështu, turizmi i qëndrueshëm kërkon:

- ♣ Përdorimin optimal i burimeve mjedisore që përbëjnë një element kyç në zhvillimin e turizmit, duke ruajtur proceset thelbësore ekologjike dhe duke ndihmuar në ruajtjen e trashëgimisë natyrore dhe biodiversitetit;
- ♣ Respektimin e autenticitetin socio-kulturor të komuniteteve pritëse, duke ruajtur trashëgiminë e tyre kulturore të ndërtuar dhe të gjallë dhe vlerat tradicionale, dhe duke kontribuar në mirëkuptimin dhe tolerancën ndërkulturore;
- ♣ Sigurimin e operacioneve ekonomike të qëndrueshme dhe afatgjata, duke ofruar përfitime socio-ekonomike për të gjitha palët e interesuara, që janë të shpërndara në mënyrë të drejtë, duke përfshirë punësim të qëndrueshëm dhe mundësi për të fituar të ardhura dhe shërbime sociale për komunitetet pritëse, dhe duke kontribuar në zbutjen e varfërisë.

Zhvillimi i qëndrueshëm i turizmit kërkon pjesëmarrjen e informuar të të gjithë aktorëve përkatës, si dhe liderhipin e fortë politik për të siguruar pjesëmarrje të gjerë dhe ndërtimin e konsensusit. Arritja e turizmit të qëndrueshëm është një proces i vazhdueshëm dhe kërkon monitorim të vazhdueshëm të ndikimeve, duke futur masat e nevojshme parandaluese dhe/ose korrigjuese sa herë që është e nevojshme. Turizmi i qëndrueshëm duhet gjithashtu të ruajë një nivel të lartë kënaqësie turistike dhe të sigurojë një përvojë domethënëse për turistët, duke rritur ndërgjegjësimin e tyre për çështjet e qëndrueshmërisë dhe duke promovuar praktikën e turizmit të qëndrueshëm mes tyre.

Turizmi mund të mbështesë përdorimin e qëndrueshëm dhe ruajtjen e biodiversitetit nepermjet:

- ♣ promovimit të vlerës ekonomike të ruajtjes së biodiversitetit dhe përdorimit të qëndrueshëm nepermjet stimulimit të turizmit
- ♣ promovimit të ruajtjes duke rritur ndërgjegjësimin e vizitorëve dhe duke ngritur profilin e ruajtjes së biodiversitetit në nivel kombëtar dhe lokal;
- ♣ fondeve shtesë për konservim të krijuara nga turizmi

Arritja e një turizmi që ndihmon në mbrojtjen e biodiversitetit dhe ruajtjen e mjedisit kërkon veprim të përbashkët me inputet e duhura nga qeveritë, menaxherët e zonave, komunitetet indigjene dhe lokale dhe palët e tjera të interesuara. Opsionet kryesore të menaxhimit janë gjetja e mënyrave që (i) minimizojnë dëmin e shkaktuar nga turizmi ekzistues ndaj vendeve të ndjeshme dhe (ii) drejtojnë turizmin e ri (dhe nëse është e mundur të ridrejtojnë turizmin ekzistues) në vende më pak të ndjeshme.

Turizmi dhe biodiversiteti kanë një marrëdhënie simbiotike. Kjo mund të jetë reciprokisht përforcuese dhe si negative ashtu edhe pozitive. Dimensionet kryesore të marrëdhënies midis turizmit dhe biodiversitetit mund të përmbliken si më poshtë:

Negative:

- (i) presioni mbi habitatet, që çon në humbjen e biodiversitetit, nga zhvillimet, operacionet dhe aktivitetet e turizmit projektuar ose menaxhuar keq;
- (ii) kërcënimet e drejtpërdrejta ndaj specieve individuale, nga aktivitetet rekreative, përdorimi për artikuj ushqimorë, suvenire ose tregti të tjera, ose nga konkurrenca nga speciet e huaja pushtuese të futura nepermjet aktivitetit turistik;

- (iii) pastrimin e terrenit për zhvillimin e infrastrukturës turistike;
- (iv) turizmi që ndikon në kushte të tjera mjedisore të cilat mund të ndikojnë negativisht në biodiversitet (depozitimit të mbetjeve, konsumit të ujit dhe ndotjes ose emetimeve të gazeve serrë që kontribuojnë në ndryshimet klimatike);
- (v) ulja e niveleve turistike për shkak të gjendjes së degraduar ose humbjes së biodiversitetit.

Pozitive:

- (i) njohja e rëndësisë së madhe për ekonominë turistike të peizazheve tërheqëse dhe biodiversitetit të pasur, që mbështet çështjen politike dhe ekonomike për ruajtje dhe burime;
- (ii) zhvillimin dhe funksionimin e produkteve turistike të bazuara në natyrë që ofrojnë të ardhura dhe mbështetje të tjera për ruajtjen e biodiversitetit;
- (iii) sigurimi i stimuljeve të drejtpërdrejta për komunitetet për të reduktuar kërcënimet dhe për të ruajtur ose rritur popullatat kryesore të kafshëve të egra dhe vlerat e biodiversitetit nëpërmjet të ardhurave nga turizmi;
- (iv) turizmin që ofron edukimin e vizitorëve dhe nxitjen e ndërgjegjësimit për çështjet e ruajtjes dhe biodiversitetit;
- (v) mbështetje për jetesën dhe diversitetin kulturor të komuniteteve lokale dhe popujve indigjenë nga turizmi duke ofruar një alternativë ndaj aktiviteteve të paqëndrueshme dhe ngritjen dhe forcimin e ndërgjegjësimit të tyre për çështjet e ruajtjes.

7.2. Menaxhimi adaptiv i cenueshmerise dhe rrezikut (MARISCO)

Problemet e shumta të lidhura me ndryshimin e shpejtë të klimës kanë zgjuar botën e shkencës drejt kuptimeve krejtësisht të reja të dinamikës së sistemeve komplekse. MARISCO nuk është thjesht një proces planifikimi; por ka të bëjë njësoj me miratimin e parimeve të përshtatjes së bazuar në ekosistem ndaj ndryshimit në të gjitha aspektet e menaxhimit të ruajtjes. MARISCO u zhvillua përmes katër fazave:

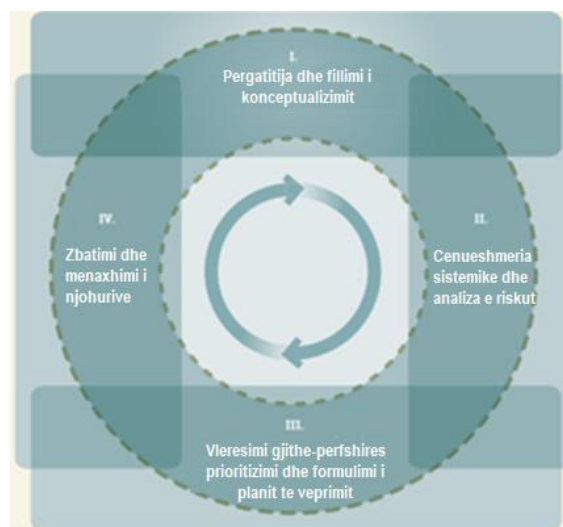

Figura 3. Diagrama e hapave metodologjikë të ciklit MARISCO

- i. Faza I filloi me një Analizë Diagnostifikimi të Ekosistemit (EDA). Aktivitete të tjera përfshijnë: përpilimin e informacionit të disponueshëm; përcaktimin e shtrirjes gjeografike; dhe përzgjedhjen e objekteve të ruajtjes, të cilat përfshijnë objekte të biodiversitetit dhe objekte të mirëqenies njerëzore të bazuara në ekosisteme. Gjatë përshkrimit të vendit, një fazë kyçe është vendosja e qartë e objekteve të ruajtjes. Në të gjitha rastet, vendet e ruajtjes përcaktohen për shkak të veçorive të përmendura – qofshin specie, habitate apo të tjera.
- ii. Faza II përfshiu kryerjen e një analize komplekse të situatës për të krijuar një kuptim me të mirë të status quo-së për objektet e ruajtjes dhe për të përcaktuar streset ekzistuese dhe të mundshme, kërcënimet dhe faktorët kontribues. Të gjithë këta elementë u vlerësuan sipas gjendjeve kritike, dinamikës, niveleve të njohurive dhe menaxhueshmërisë, dhe janë të lidhura me palët përkatëse të interesit.
- iii. Faza III përfshiu një analizë të strategjive ekzistuese dhe zhvillimin sistematik të planit të masave të reja që lejojnë përmirësimin efektiv të funksionalitetit të objekteve; zbutja e kërcënimeve; dhe shmangia ose reduktimi i cenueshmërisë dhe rrezikut. Ajo përfshiu gjithashtu një kontroll për lidhjen llogjike dhe komplementaritetin strategjik, si dhe për përpunimin e planit të monitorimit.
- iv. Faza IV përfshin menaxhimin e njohurive dhe vlerësimin e procesit të zbatimit. Në thellësi të sfidave për ruajtjen e biodiversitetit qëndron nevoja për mjete dhe qasje të reja, si cilësia dhe funksioni i (eko)sisistemeve që mbështesin jetën. Etika dhe vlerat njerëzore janë shtytësit kryesorë të ruajtjes ku fokusi i publikut zhvendoset drejt vlerës së mallrave dhe shërbimeve të ekosistemit.

MARISCO është një qasje e bazuar në ekosistem për ruajtjen e natyrës; si i tillë duhet të kuptojmë se çfarë është në të vërtetë ekosistemi. Perkufizimi me inovativ konsideron ekosistemet si sisteme që veprojnë si bioreaktorë që kapin energjinë e rrezatimit nga dielli dhe e shndërrojnë atë në energji kimike në formën e molekulave pak a shumë komplekse dhe biomasës.

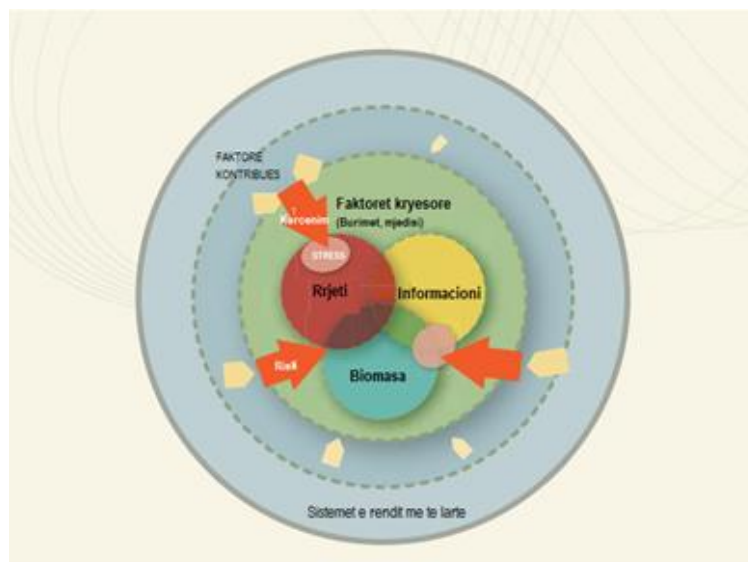

Figura 4. Ekosistemet janë bioreaktorë të përcaktuar nga rezervat dhe rrjedhat e energjisë dhe materies

Biodiversiteti është ndryshueshmëria e jetës, që përfshin të gjithë elementët, modelët dhe proceset e saj. Në kontekstin e shpjeguar më sipër, ai merr një rol shumë funksional në zhvillimin e planetit. Marrëdhëniet komplekse që ekzistojnë midis të gjitha formave të gjalla dhe midis mjedisit të gjallë dhe jo të gjallë

kontribuojnë në rregullimin dhe mbështetjen e proceseve dinamike. Kështu, evolucioni biologjik shoqërohet nga evolucioni ekologjik, dhe të dy proceset, natyrshëm, ndërveprojnë me njëri-tjetrin. Evolucioni ekologjik është procesi i vetë-organizimit në sistemet biologjike që në thelb janë të projektuara për të krijuar nivele më të larta të rendit dhe kompleksitetit dhe, duke bërë kështu, për të rritur kapacitetin e sistemeve për të kapur dhe ruajtur energjinë, ujin dhe lëndët ushqyese që vijnë. Kjo siguron që burimet të vihen në dispozicion për numrin në rritje të formave të jetës që integrohen në sistem, gjë që përfundimisht rezulton në ndryshimin e mjedisit të sistemit.

Ky shpjegim mjaft i thjeshtuar i ekosistemeve, biodiversitetit dhe evolucionit ekologjik përshkruan disa parime themelore që mbështesin MARISCO-n e bazuar në ekosistem.

- ♣ Biodiversiteti është ndryshueshmëria e sistemeve të gjalla, që përfshin të dy komponentët e sistemit dhe ndërveprimet e tyre.
- ♣ Funkzioni dhe shërbimet e ekosistemit varen nga e gjithë "forma dhe funksioni" i një biodiversiteti të paprekur.
- ♣ Funkzioni i ekosistemit dhe biodiversiteti janë të ndërvarrura në rregullimin e "ekoenergjisë", rrjedhave të ujit dhe materialeve.
- ♣ Funkzioni i biodiversitetit varet nga biomasa, informacioni dhe rrjeti brenda një sistemi.
- ♣ Ndjeshmëria dhe vulnerabiliteti ndaj ndryshimit, së bashku me qëndrueshmërinë ndaj shqetësimeve dhe kapacitetin adaptues (shih më poshtë) janë veti të biodiversitetit që mbështesin proceset e vetë-renditjes dhe evolucionit.

Kërcënimet dhe cenueshmëria ndaj ndryshimit janë të tjera koncepte baze të metodologjisë MARISCO.

Funksionaliteti i një ekosistemi, përshkruan një gjendje të caktuar të tij dhe karakterizohet nga struktura të qenësishme, funksioni ekologjik dhe dinamika që i sigurojnë një ekosistemi kushtet e mëposhtme:

- ♣ efikasitetin e nevojshëm (energjetik, material dhe hidrik); dhe,
- ♣ fleksibilitetin për të demonstruar zhvillimin e elasticitetit pa ndryshime të papritura në vetitë e sistemit dhe shpërndarjen gjeografike, dhe për t'iu përgjigjur në mënyrë fleksibile ndryshimeve të jashtme.

Funksionaliteti i ekosistemit varet nga disponueshmëria e faktorëve kryesorë abiotikë, si nga biomasa, dhe nga informacioni, shkalla e ndërveprimit dhe rrjetëzimit.

Kërcënimet degradojnë atributet kryesore ekologjike të ekosistemeve - biomasën, informacionin, rrjetin dhe faktorët kryesorë - dhe shkaktojnë stres në sistem.

Ekosistemet e ndjeshme janë të prirura për t'u ndikuar nga kërcënimet e jashtme, sepse atyre u mungojnë mekanizmat "mbrojtës" ose kapaciteti mbrojtës. Sa herë që një sistem ekologjik i nënshtrohet shqetësimit, ndodh një degradim i caktuar i attributeve të tij kryesore ekologjike (biomasa, informacioni dhe/ose lidhjet). Ky lloj ndryshimi negativ në gjendje nënkupton stres për sistemin. Një shqetësim që shkakton një ndryshim negativ të attributeve kryesore ekologjike dhe stresit në një sistem biologjik ose ekologjik quhet kërcënim. Për të arritur një gjendje me elasticitet të lartë dhe aftësi maksimale funksionale, një sistem duhet të investojë në rritjen e tre attributeve kryesore kryesore ekologjike: biomasa, informacioni dhe rrjeti.

Menaxhimi adaptiv i rrezikut përfshu tre elementë kryesorë: (i) kërkimin dhe perceptimin e rrezikut; (ii) vlerësimin e rrezikut; (iii) reagimin ndaj rrezikut.

8. APLIKIMI I MARISCO

8.1. Përgatitja dhe konceptualizimi fillestar

Objektivi i kësaj faze është: “Të percaktojë shtrirjen gjeografike të analizës dhe menaxhimit të kërkuar për të kuptuar dhe menaxhuar një grup të caktuar objektesh të ruajtjes që përbëjnë vlerat lokale ose rajonale të biodiversitetit dhe bazën ekosistemike për mirëqenien njerëzore, dhe që duhet të zhvillohen në përputhje me për një vizion konsensual të menaxhimit”.

Tabela 3. Inputet dhe prodhimet që lidhen me objektivin e fazes

Inpute	Prodhi
♣ Hartat topografike, hidrologjike, ekologjike, socio-ekonomike (p.sh. qendrat urbane, llojet e aksesit, etj.), demografike. ♣ Informacion mbi biodiversitetin (p.sh., llojet e habitateve, speciet, hartat e shpërndarjes). ♣ Imazhet satelitore (si minimum, Google Earth). ♣ Informacion në lidhje me përdorimin e burimeve natyrore dhe të biodiversitetit dhe shërbimet e ekosistemit (për sa i përket mënyrës se si ato i përfitojnë banorët lokalë, komunitetet/vendbanimet/qytetet fqinje; dhe gjithashtu klasifikimin (p.sh. sipas vlerësuesve të ekosistemeve të mijëvjeçarit).	♣ Harta e parë që përcakton kufijtë e shtrirjes gjeografike të analizës/menaxhimit të ruajtjes dhe marrëdhëniet e saj me kufijtë administrativë të zonës së ruajtjes. ♣ Një listë e objekteve të ruajtjes: ♣ Objektet e biodiversitetit të renditura logjikisht sipas ekosistemeve të peizazhit (p.sh., brezat lartësi, gradientët e lagështisë) dhe me objekte të përfshira/të vendosura. ♣ Shërbimet e ekosistemit dhe objektet e mirëqenies njerëzore dhe marrëdhëniet e tyre me objektet e biodiversitetit

8.1.1. Deklarata e Vizionit

Vizioni i menaxhmentit ndihmon në orientimin e aktiviteteve dhe qëllimeve dhe objektivave të menaxhimit. Formulimi i vizionit të menaxhimit përfaqëson një qasje pragmatike dhe realiste ndaj planifikimit të ruajtjes, por, në të njëjtën kohë, ai vë në pah rezultate ideale.

“Zhvillimi i qëndrueshëm për një menaxhimin efektiv të turizmit dhe biodiversitetit, për të siguruar që kjo të kontribuojë në gjenerimin e të ardhurave, reduktimin e varfërisë dhe reduktimin e kërcënimeve ndaj biodiversitetit, në të njëjtën linjë me strategjitë kombëtare dhe rajonale të zhvillimit të turizmit, politikat dhe planet për zhvillimin ekonomik dhe social dhe të përdorimin e tokës, është siguruar”.

Diversiteti i ekosistemeve të Alpeve Shqiptare, veçanërisht zonat me rëndësi të veçantë për biodiversitetin, dhe shërbimet e tij themelore (kontributet e tij për njerëzit), nëpërmjet sistemeve efektive, të menaxhuara në mënyrë të barabartë, përfaqësuese ekologjike dhe të lidhura mirë të PN Alpet Shqiptare, për zhvillimin e turizmit dhe përfitimet e komunitetit janë ruajtur e mbrojtur; zgjidhet e bazuara në natyrë në përpjekjet për zbutjen e ndryshimeve klimatike dhe që të gjitha përpjekjet për zbutjen dhe përshtatjen, kanë shmangur ndikimet negative në biodiversitet

Alpet Shqiptare ndodhen në pjesën verilindore të vendit, duke u shtrirë deri në luginën e Drinit. Në PK të Alpeve përfshihen dy parqe kombëtare dhe një rezervë strikte natyrore. Alpet shqiptare karakterizohen nga kontraste të mëdha të relievit, luginave dhe kreshtave alpine përreth. PK i Alpeve Shqiptare shtrihet në rajonet e Shkodrës dhe Kukësit, duke përfshirë bashkitë e Tropojës, Shkodrës dhe Koplikut. Megjithatë Alpet kanë një reliev të thyer dhe të lartë, ato janë të mbrritshme. Rrjeta e dendur e luginave, grykave dhe qafave lehtëson kalimin përmes tyre në pjesët më të largëta e me të larta. PK i Alpeve Shqiptare, mbulon një sipërfaqe masive prej 83,528.12 ha dhe përfshin zonat e Rezervatit Strikt Natyror “Lumi i Gashit”, PK “Thethi” dhe PK “Lugina e Valbonës”. Si rezultat i relievit të larmishëm, pozicionit gjeografik, faktorëve gjeologjikë, formacioneve të tokës, rrjetit hidrologjik dhe kushteve klimatike, Alpet Shqiptare shfaqin një larmi të madhe të vegjetacionit natyror, duke përfshirë: Pyjet dhe shurre gjetherenese e të perzjera mezofile dhe termofile, kullota alpine dhe subalpine, shpate shumë të pjerrëta malesh mbi karbonate dhe natyrore me vegjetacion tipik të shkëmbinjve dhe rrepirave, vegjetacion riparian të përrenjve e lumenjve të vegjël që furnizojnë me ujë lumenjtë e zonave përreth, toka me lagështi të lartë apo të thata, tokë arë, liqene shumë të larta (malore) etj.

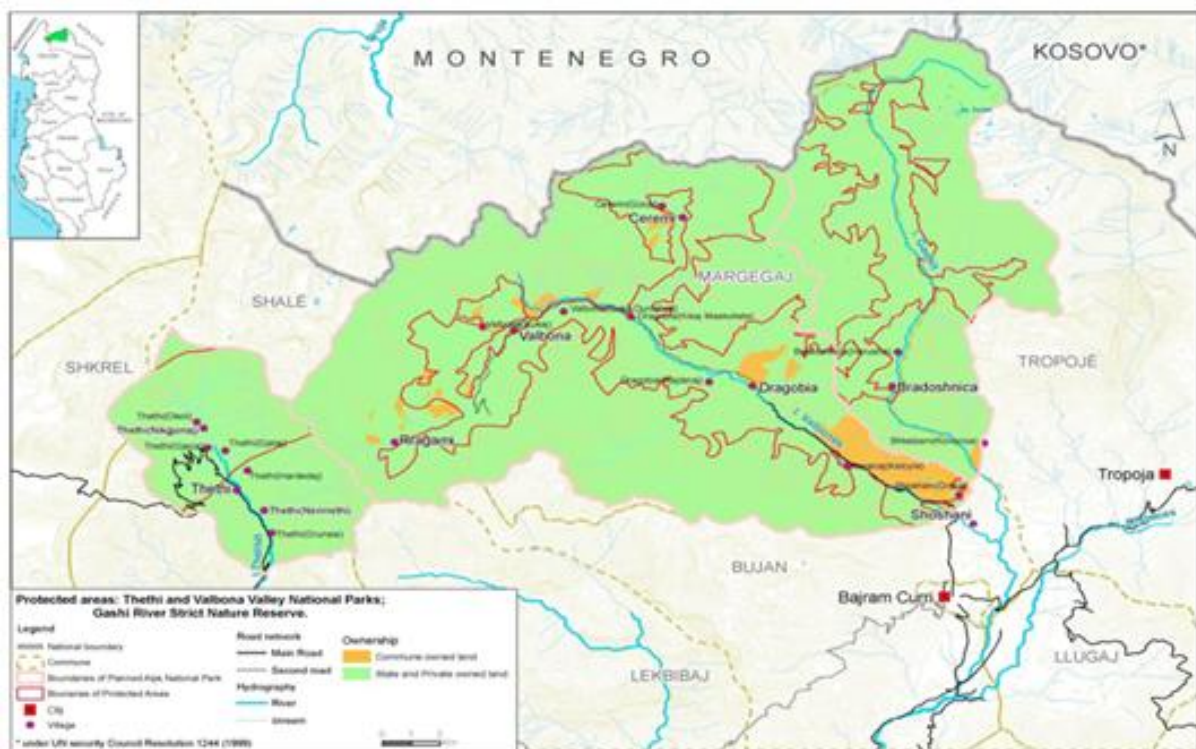

Figura 5. Harta e PK Alpeve Shqiptare Burimi: (SELEA, 2014)

8.2. Analiza diagnostike e ekosistemeve

8.2.1. Faktoret Fizike dhe ekologjike

Për të kuptuar gjendjen aktuale të vegjetacionit dhe tendencat dinamike (sukcesionin), është shumë i rëndësishëm studimi i faktorëve ekologjikë. Studimet kryesore të variablave ekologjike në këtë aspekt janë ato të klasifikuara si faktorë abiotikë dhe biotikë.

Analiza e gjendjes aktuale të florës, bimësisë, biodiversitetit dhe tendencave të tyre evolucionare u bë e mundur vetëm pas një analize të detajuar të mjedisit fizik. Prandaj një vëmendje e veçantë i është kushtuar këtij aspekti.

8.2.1.1. Gjeomorfologjia & Gjeologjia

Alpet Shqiptare nga pikëpamja morfologjike fillojnë në kreshtën jugore të liqenit të Shkodrës duke ndjekur Vidhgarin, malet e thella të Taraboshit dhe kështjellën e Shkodrës dhe duke vazhduar në veri deri në fshatin Mes-Gjuraj. Pas kësaj merr drejtimin lindor deri në fshatin Curraj i Epërm, qyteti i Bajram Currit, në veri deri në Valbonë-Plavë-Vermosh duke përfunduar në jug pranë liqenit të Shkodrës (vendi i Hanit të Hotit).

Zona e Alpeve ndahet në tre zona tektonike: zona e Gashit, zona e Alpeve dhe zona e Cukalinës. Relievi aktual malor është për shkak të një lëvizjeje tektonike në pliokuaternar (1,8 milion vjet), që është episodi i fundit tektonik i një historie gjeologjike, e cila filloi në Mesozoik (70-40 milion vjet).

Lumi i Gashit shtrihet mbi flishin e njësive të Vermoshit dhe nënzonës së Valbonës. Zona përbëhet nga rreshe të formacioneve silurio-devoniane, vullkano-sedimentare të formacioneve të sipërme paleozoik, konglomerato-ranore të "Luma" të permianit - triasikut të poshtëm dhe formacioni karbonat i triasit të poshtëm dhe të mesëm (Anisian), i cili pasohet nga vulkaniti. të çarjes së Anisianës së sipërme dhe shtufave, gëlqerorë silicë pelagjike me kerte ladiniane dhe gëlqerorë me silicë të triasikut të sipërm.

Depozitimet më të vjetra në Alpet Shqiptare fillojnë me rreshe, ranorë, konglomerate dhe gëlqerorë me fuzilinidae të Permianit (mosha 295 milionë vjet). Mbi formacionet e mësipërme depozitohen terrigjenët, shkëmbinj të terrigjeno-karbonatikë, gëlqerorët, radiolarët silicorë dhe tufë e tufitë, gëlqerorë alga dhe dolomite, gëlqerorë rrasa me thjerrë silicorë, gëlqerorë me megalodonte, stromatolite gëlqerorë trimijë vjecare. Në luginën e Valbonës, liqenin e Markajt, Shtyllen e Grisë dhe Vidhgare, midis algave gëlqerorë dhe dolomite dhe gëlqerorë triasik shfaqen hinka dhe thjerrëza boksit ose argjila boksitike.

Për shkak të kësaj historie gjeologjike, shkëmbinj të karbonatit sot zënë pjesën më të madhe të zonës. Llojet e tjera të shkëmbinjve janë gjithashtu të pranishme si shkëmbinj efuzivë dhe shkëmbinj granitikë.

Formacionet e Triasikut të sipërm-Jurasikut të poshtëm janë të pranishme në pjesën veriore të Rezervatit Strikt Natyror të lumit Gashi, në kufi me Malin e Zi; përfaqësohen nga radiolaritë gëlqerorë, ngjyrë gri të bardhë.

Depozitimet paleozoike prezantohen nga formacioni rrasa Çeremi i Silurian-Devonian, formacioni vullkano-sedimentar i Gashit i datuar në Paleozoikun e Sipërm dhe konglomerat-ranor i Permit të poshtëm - Triasik.

Devonian-Silurian - (S-D): Depozitat siluro-Devoniane takohen në juglindje përgjatë shtetit kufitar në Qafë Bori dhe Doberdol. Shtresat e poshtme paraqiten nga argjila dhe argjila aleurolitike, ngjyra gri e errët me thjerrëza të rralla biomikritike, krinoide gëlqerore, ku takohen konodoni i poshtëm Silurian (Pterospathodus amorphognathoides).

Në bazë të natyrës së formacionit dhe moshës së tyre gjeologjike, formacionet gjeologjike të zonës së Parkut Kombëtar të Alpeve të Shqipërisë renditen si më poshtë:

Tabela 4. Formacionet Gjeologjike të PK Alpet Shqiptare

Kodi	Tipi Gjeologjik
Formacione karbonatike	
J3k	Jurasiku i Sipërm – Kimmeridgian: Gëlqerorë me Hidrozoa dhe korale, gurë gëlqerorë me qerthe.
J1	Jurasiku i Poshtëm: Gëlqerorë të dolomitizuar, gëlqerorë me Lithiotis, gëlqerorë nodular me amonite, merla me Possidonia.
T1	Triasiku i Poshtëm: Gëlqerorë, rreshpe argjili, ranorë dhe konglomerate.
T2	Triasiku i mesëm: rreshpe, gëlqerorë, gëlqerorë nodularë me kerte, gëlqerorë silicorë, radiolarë me tufa e tufa. Ndërhyrjet vullkanike acide bazë dhe të ndërmjetme, b. Vullkanike bazë
T3	Triasiku i sipërm: Gëlqerorë me megalodone, gëlqerorë stromatolitikë, dolomite.
T2-3	Gëlqerorë të zinj me silicë
Cr	Kretaku i pandarë: gurë gëlqerorë, gurë gëlqerorë konglomeratikë, gurë gëlqerorë të rrafshët me kërpuha
Cr2m	Kretaku i sipërm: Mاستrihtian; Alternimi fliskoide argjil-ranor-gëlqeror.
J3t-Cr2cm	Titonian-Cenomanian: Depozitime fliskoide marlie ranor, gëlqerorë me turbullirë.
P - T1	Permian-Lower Triassic: Conglomerates, reddish-grey sandstones
Formacione poroze	
Qp-h	Kuaternar - Pleistocen- Holoceni: Sedimente të përziera aluviale-proluviale: rëra, zhavorr dhe baltë.
Formacione magmatike	
T2l	Triasiku i mesëm: Anisiane. Vullkanik bazë (olivin diabaz me titanaugit), vullkanik i ndërmjetëm acid-acid (liparitët trake, dacitet andezit), shtufa, gërshetë dhe ndërthurje gëlqerore

Formacionet karbonatike përfaqësohen kryesisht nga gëlqerorët dhe dolomitët të shpërndarë jo uniformisht në zonë. Megjithatë formacionet gëlqerore janë më të perhapur. Gëlqerorët janë të pranishëm në formën e gëlqerorëve të thjeshtë dhe mermereve. Formacionet flishore janë të shpërndara pak brenda zonës së parkut të cilat kombinohen me karbonate dhe formacione të tjera si rreshpe, konglomerate, gëlqerorë silicë dhe mermerë. Këto formacione mbulohen nga një bimësi, e cila mund të variojë nga 0,2-0,5 m deri në 1,5 m sipas ndërtimit gjeomorfologjik të terrenit. Shpesh, gëlqerorët përzihen me argjila dhe konglomerate. Për shkak të pjerrësisë së shpateve, daljet e shkëmbinjve i nënshtrohen erozionit.

Formacionet poroze (Kuaternare – Qp-h): Këto formacione përfaqësohen kryesisht nga sedimentet aluviale-proluviale si rëra, zhavorr, llum dhe ndërthurje gëlqerore. Ato shpërndahen në zona të kufizuara

në formë aluvionesh dhe proluvionesh. Formacionet poroze janë të përqendruara në zonën e Thethit për shkak të formës së tyre morfologjike; zakonisht formacione të tilla lahen nga ujërat dhe pothuajse mungojnë. Trashësia e tyre në të gjithë zonën arrin deri në 15-20 m.

Formacionet magmatike janë të shpërndara pak brenda zonës së parkut dhe paraqiten kryesisht nga shkëmbinj vullkano-sedimentarë. Trashësia e terreneve vegetative në këto formacione është zakonisht nga 0,5-1,5 m për shkak të mungesës së pyjeve dhe pjerësisë së madhe të shpateve. Shpërndarja e tyre nuk është uniforme në zonë.

8.2.1.2. Toka

PK Alpet Shqiptare kane një shumëllojshmëri tokash që ndryshojnë sipas përbërjes, karakteristikave pedologjike, fizike dhe kimike të tyre. Llojet e tokave që gjenden kryesisht në këtë masiv janë tokat e murrme, Toka gri acide, te kuqe, toka të rënda argjilore dhe në pak raste toka aluviale. Tokat shfaqin një sërë teksturesh që pasqyrojnë moshën dhe sekuencën e depozitimit të sedimenteve në to. Përbërja e tokave përfshihet në brezin tokësor të maleve të larta që janë toka subalpine dhe alpine (mbi 1700 m). Në këtë territor dallohen tokat livadhore malore, me ngjyre te zeze që ndryshojnë nga ato që zhvillohen nën 1700 m e.s.l. Kjo tokë është e varfër në lëndë ushqyese dhe me ngjyrë të kuqe në varësi të substratit. Në këtë mozaik formohen dhe toka te murrme-pyjore me ngjyre gri në të errët.

8.2.1.3. Hidrologjia

Hidrologjia e Alpeve Shqiptare ka karakter origjinal. Ajo dallohet nga një rrjet hidrografik mjaft i zhvilluar i përfaqësuar nga pellgu uhor i liqenit të Shkodrës, lumenjve Drini, Buna, Vermoshi, Kiri, Shalës dhe lumenjtë e Valbonës. Lumenjtë e zonës derdhen në detin Adriatik. Liqenet e larta malore janë kryesisht me origjinë akullnajore dhe për rrjedhojë janë të varfër në specie endemike.

Lumi i Thethit buron nga burimet e Okollit, në pjesën veriore të vendit. Ai bashkohet me përroin e Kaprësit në afërsi të fshatit Nderlyse, ku më pas formon lumin e Shalës i cili derdhet në liqenin artificial të Komanit. Bazuar në klasifikimin gjeografik të vendit tonë pellgu ujëmbledhës i lumit të Shalës është në qendër të rajonit shqiptar të Alpeve. Lumi i Thethit është i kristaltë dhe në disa vende me shkumë. Rrjedh me diapazonin 1000-1300 l/sek (prurje mesatare vjetore 4. 46m³/s) dhe ka temperaturë mesatare të ujit 7 °C.

Parku përmban shumë përrenj të tjerë të quajtur “Delet”, “Gurra” dhe përroi i “Shkafit”. Ka edhe shumë burime uji “Okol”, “Nikgjonaj” etj. Dy nga pjesët më të bukura të Parkut Kombëtar të Thethit janë “Ujëvarat e Grunës” (30 m lartesi) dhe “Ujëvarat e Gjeçajt” (24 m lartesu). Ata të dy e kanë origjinën nga formacionet shkëmbore në male.

Lumi i Valbonës është lumi më i gjatë dhe më i madhi në zonë. Është ende relativisht i paprekur. Burimi i tij ndodhet pranë kufirit me Malin e Zi. Lumi Valbona është një nga degët kryesore të lumit Drin. Pellgu ujëmbledhës i tij ndodhet në pjesën qendrore dhe lindore të Alpeve Shqiptare. Pellgu ujëmbledhës kufizohet në perëndim me lumenjtë e Shalës dhe Curraj, në jug-lindje me përroin e Skatinës dhe në jug me liqenin artificial të hidrocentralit të Komanit, ku derdhet. Në veri dhe lindje kufizohet me Malin e Zi dhe Kosovën. Lumi rrjedh përgjithësisht në lindje përmes komunës Margegaj (fshatrat malorë Valbonë,

Dragobi dhe Shoshan), më pas kthehet në jug përgjatë Bajram Currit dhe vazhdon në jugperëndim derisa derdhet në lumin Drin, afër Fierzës. Është një nga lumenjtë më të pastër në vend. Lumi Valbona buron nga Lugu Valit në një lartësi prej 2589 m a.s.l. Sipërfaqja e përgjithshme e pellgut është 657 km², dhe lumi është i gjatë 50,6 km. Lartësia mesatare mbi nivelin e detit është 1358 m. Karsti është i rëndësishëm në këtë zonë ujëmbledhëse dhe ndikimi i tij reflektohet nga një numër burimesh si Kollata e pranishme në të djathtë të rrjedhës së lumit, me një shkarkim uji që varion nga 500 l/s në 1000 l/s; Vrella Bajram Mani, në jugperëndim të fshatit Hajdaraj Dragobi dhe burimi i Shoshanit në anën e majtë të rrjedhës së ujit, konsiderohen si një nga burimet më të rëndësishme të të gjithë pellgut me një shkarkim 3-5 m³ me maksimum 10 m³/s.

Në lumin Valbonë derdhen dy degë të rëndësishme: lumi i Gashit dhe i Tropojës. Nga fshati Rragami deri në fshatin Valbonë (Selimaj) për rreth 7 km, rrjedha e ujit ka një rrjedhje të përkohshme kjo për shkak të humbjeve të ujit përmes shtratit të zhavorrit të lumit. Pas fshatit Valbonë ka një sërë përrenjsh që derdhen në lumë nga ana e majtë e tij si përroi i Çeremitit i gjatë rreth 10 km dhe një sipërfaqe prej 34 km². Në rrjedhën e poshtme numri i përrenjve rritet nga të dyja anët. Në përgjithësi në seksionin deri në Dragobinë ka një varg karstik që kontribuojnë në rrjedhën e lumit të Valbonës. Nga analizimi i të dhënave del se lumi Valbona ka një regjim miks nivo-pluvial. Ndikimi i borës është më i theksuar në pjesën veriore të pellgut ujëmbledhës. Rrjedha maksimale e vëzhguar ndodh gjatë periudhës së pranverës (prill maj) dhe kjo për shkak të shkrirjes së borës. Një periudhë tjetër maksimale vihet re në periudhën dimërore nëntor, dhjetor dhe janar dhe kjo lidhet me reshjet që prodhojnë nivel të lartë uji në lumë.

Lumi i Gashit është degë e lumit të Valbonës. Ndodhet në pjesën veri-lindore të Alpeve Shqiptare dhe brenda pellgut ujëmbledhës të Valbonës. Fillon nga lugina akullnajore e Doberdolit, në lartësinë 1600 m dhe përfundon në lumin Valbonë, pranë fshatit Margegaj, në kuotën rreth 244 m mbi nivelin e detit. Në përgjithësi vija uje-ndarese e pellgut ujëmbledhës të lumit Gashi karakterizohet nga kreshta malore me lartësi mbi 2000 m mbi nivelin e detit. Sipërfaqja e përgjithshme e ujëmbledhësit të tij është 160 km², gjatësia 27 km dhe pjerrësia mesatare e lumit është 80%. Në pjesën më të sipërme të lumit të Gashit ka një numër liqenesh akullnajore si Dashi, i cili renditet i treti për nga madhësia dhe i pari për nga lartësia (2175 m mbi nivelin e detit). Gjatësia totale e tij është rreth 275 m, ndërsa gjerësia maksimale arrin në 255 m. Furnizohet kryesisht nga ujërat e borës dhe kjo është arsyeja që nivelet e ujit kanë një luhatje të vogël, nga 1.3 në 1.6 m. Nga analizimi i të dhënave është evidentuar se lumi i Gashit ka një regjim miks nivo-pluvial. Maksimumi i vërejtur ndodh gjatë periudhës së pranverës (prill maj) dhe ky është uji që vjen nga shkrirja e borës. Një periudhë tjetër maksimale vërehet në periudhën e dimrit në nëntor, dhjetor dhe janar dhe kjo lidhet me reshjet e shiut që prodhojnë nivel të lartë uji në lumë.

8.2.2. Faktoret Ekologjike

8.2.2.1. Klima

Roli i klimës në shpërndarjen dhe përshtatjen e specieve bimore është një nga faktorët ekologjikë më të rëndësishëm dhe më të studiuar. Ky faktor vepron pothuajse me të njëjtin intensitet, i kushtëzuar nga formimi i një klime mesdhetare. Kushtet klimatike, veçanërisht temperatura dhe reshjet janë faktorët më të rëndësishëm, të cilët janë përgjegjës për shpërndarjen natyrore të bimësisë.

Zona e Alpeve Shqiptare është pjesë e nënzonës veriore të malësisë mesdhetare për shkak të pozicionit të saj gjeografik, natyrës dhe relievit. Karakteristikat klimatike në këtë rajon janë shumë të ndërlukuara për shkak të shumëllojshmërisë morfologjike të zonave të veçanta, cka shprehet në tipe mikro-klimatike. Alpet Shqiptare janë zona më e ftohtë e Shqipërisë; gjithashtu zona më e prekur nga reshjet e lengeta e të ngurta gjatë vitit.

a. Temperatura

Zona e Alpeve është pjesë e nënzonës veriore të malësisë mesdhetare për shkak të pozicionit të saj gjeografik, natyrës dhe relievit. Karakteristikat klimatike në këtë rajon janë shumë të ndërlukuara për shkak të shumëllojshmërisë së dalluar të zonave të veçanta të Alpeve Shqiptare. Alpet janë zona më e ftohtë e Shqipërisë; gjithashtu, zona më e lagësht nga shiu dhe reshjet gjatë vitit. Stina më e lagësht është vjeshta. Temperatura mesatare në muaji më i ftohtë i vitit, janarit, në pjesët e poshtme të zonës është rreth 0°C ose më e ulët. Në lartësitë më të larta, mbi 1300 m mbi nivelin e detit, temperatura mesatare në janar luhet ndërmjet -4 dhe -6°C. Në lartësitë edhe më të larta temperatura mesatare në janar është -8°C. Vera në Alpe është përgjithësisht e freskët. Temperatura mesatare në korrik luhet ndërmjet 15 dhe 18°C, në disa zona temperatura rritet deri në 21°C. Në përgjithësi temperatura mesatare në Alpe është mbi 0°C gjatë një periudhe me më shumë se 7-8 muaj në vit. Dimri është i gjatë, nga dhjetori deri në prill.

b. Reshjet

Reshjet janë një nga faktorët kryesorë që ndikojnë në regjimin klimatik të zonës. Norma më e lartë e reshjeve normalisht regjistrohet në nëntor-janar dhe në fund të pranverës, përgjithësisht në maj. Reshjet janë në sasi më të ulët gjatë korrikut dhe gushtit. Klima në zonë është e vështirë me reshje bore gjatë dimrit që variojnë nga 1.5 metra në pjesët e poshtme deri në 3 metra në pjesët më të larta të parkut. Sipas klasifikimit klimatik shqiptar zona bën pjesë në zonën veriore malore mesdhetare.

Stina më e lagësht është vjeshta, në të cilën reshjet mesatare janë 1760 mm. Gjatë stinës së dimrit ndodhin ndryshime shumë të vogla në mesataren e reshjeve (2-5% më pak se vjeshta), mirëpo gjatë periudhës së vjeshtës reshjet kanë formën e shiut, të cilët mund të kenë intensitet të madh sidomos gjatë muajit tetor-nëntor, ndërsa gjatë stinës së dimrit reshjet janë kryesisht në formë bore. Stina e pranverës shënon fillimin e një reduktimi gradual të reshjeve, duke arritur deri në 563 mm, ndërsa minimumi arrihet në verë me vetëm 10% të sasisë vjetore. Numri i ditëve me reshje të vërejtura gjatë vitit është ndërmjet 110-140 ditë. Në lartësitë shumë të larta (majat e maleve) ka borë të përhershme. Lartësia maksimale e shtresës së borës në pellgjet ujembledhes arrin 1,5-2,5m por mund të arrijë edhe 4m, në varesi të formës së relievit.

8.2.2.2. Indekset Bio-Klimatike

Për të kuptuar shpërndarjen natyrore të vegjetacionit dhe bimëve, analizimi i treguesve bio-klimatike është një pikënisje e mirë, sepse jo gjithmone klima mesatare ndikon në përhapjen e bimesisë. Ato demonstrojnë efektin e kombinimit të temperaturës dhe reshjeve në zhvillimin dhe shpërndarjen e bimesisë. Në kuadër të këtij studimi janë analizuar temperaturat dhe reshjet shumevjecare sipas KNMI

2021. Koha është ndare në dy periudha 1900-1985 (kur doli në pah problemi i ngrohjes globale) dhe 1986-2021.

a. Indeksi i thatësisë së Gaussen – Bagnouls

Periudha e thatësisë është një faktor kritik mjedisor në përcaktimin e evolucionit të bimësisë natyrore, duke marrë parasysh stresin ujor, i cili mund të sjell reduktimin e mbulesës bimëore. Indeksi bio-klimatik, i Bagnouls-Gaussen, vlerëson periudhën e thatë në shkallë lokale. Indeksi i thatësisë bioklimatike Bagnouls-Gaussen lidh kombinimin e temperaturës mesatare mujore dhe reshjeve, më saktë përcaktimin lehtësisht të klasifikimit klimatik duke përcaktuar veçmas numrin e muajve të thatë dhe të lagësht.

Indeksi i thatësisë së Gaussen-Bagnouls (BGI) llogaritet nga ekuacioni i mëposhtëm: $BGI = P_i / T_i$

Ku:

“ T_i ” është temperatura mesatare e ajrit për muajin “i” në 0°C ,

“ P_i ” është reshjet totale për muajin “i” në mm; dhe

“k” përfaqëson raportin e muajit gjatë të cilit $2T_i - P_i > 0$.

Në grafikun e mëposhtëm jepet indeksi i thatësisë bioklimatike të Bagnouls-Gaussen, llogaritur për dy periudha 1901-1985; dhe 1986-2020.

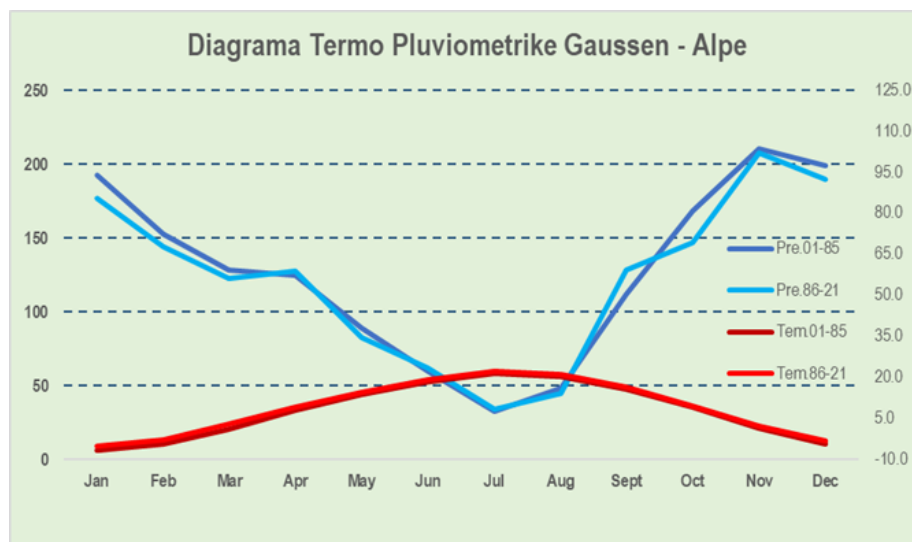

Figura 6. Diagrama termo Pluviometrike e Alpeve Shqiptare

Sic shihet nga grafiku, temperatura mesatare vjetore e ajrit në Alpet e Shqipërisë është rritur nga 7.70°C (1986) në 8.7°C (2021). Ndërsa reshjet janë ulur nga 1515mm (1986) në 1464mm (2021) dhe shpërndarja vjetore është me e crregullt. Reshjet e boreve janë ulur ndjeshëm. Për pasojë periudha e thatësisë verore është rritur respektivisht me 2 javë (0.5 muaj).

Në kontekstin e shpërndarjes së vegjetacionit kjo do të thotë se brezi i pyjeve termofile dhe mezofile gjithëherë ngjiten në lartësi rreth 200m, ndërsa brezi i kullotave malore ngushtohet me rreth 200m.

Llogaritjet tregojnë se ndryshimet klimatike janë një fakt i pa mohueshem dhe se ky fakt duhet mbajtur parasysh në menaxhimin adaptiv të pyjeve.

b. Indeksi i thatesires se De Martonne

Indeksi De Martonne llogaritet duke përdorur reshjet mesatare vjetore (P) dhe temperaturën mesatare (T). Baza e formulës De Martonne jep një indeks të thatësisë (IM) i cili shprehet në formulën:

$$IM = \frac{P}{t + 10}$$

Ku:

P = reshjet mesatare vjetore (mm)

T = Temperatura mesatare vjetore (°C)

Llojet e klimës të propozuara nga De Martonne janë të paraqitura në tabelën e mëposhtme:

Aridity Index (IM)	Climate type
0 – 10	Arid
10 – 20	Semiarid
20 – 24	Mediterranean
24 – 28	Semi-humid
28 – 35	Humid
35 – 55	Very humid
> 55	Extremely humid

Indeksi i De Martonne për Alpet e Shqipërisë paraqitet në tabelën e mëposhtme:

Viti	Jan	Feb	Mar	Apr	May	Jun	Jul	Aug	Sept	Oct	Nov	Dec	Σ / Av
De Marton 85	58.97	27.85	11.54	6.941	3.75	2.11	1.03	1.594	4.4	8.89	18.5	36.5	85.62
De Marton 21	37.78	20.54	9.669	6.73	3.36	2.11	1.06	1.428	4.86	7.52	16.9	28.9	78.17

Indeksi klimatik I zonës llogaritet respektivisht $1515/(10+7.7) = 85.62$ (1985) dhe $1464/(10+8.7) = 78.17$ (2021), duke u klasifikuar për dy periudhat si klime ekstremisht të lagura.

c. Indeksi i thatesires se Emberger

Indeksi i thatesires se Emberger bazohet në të dhënat klimatike të lidhura me zonat e vegjetacionit. Indeksi Emberger (IE) merret me reshjet mesatare vjetore dhe temperaturën mesatare të muajve më të ftohtë dhe më të nxehtë dhe përcaktohet duke përdorur formulën:

$$IE = \frac{P}{M^2 - m^2}$$

Ku:

P = reshjet mesatare vjetore (mm)

M = Temperatura mesatare e muajit më të nxehtë (°C)

m = Temperatura mesatare e muajit më të ftohtë (°C)

Klasifikohen llojet klimatike të Emberger

Index P/PET	Climate type
> 130	Very Dry
50 – 130	Dry
0 – 50	Moist
0	Humid

Indeksi i thatesires se Emberger per Alpet e Shqiperise eshte respektivisht 3.74 (1085) dhe 3.2 (2021) duke e klasifikuar klimen e zones si me lageshti.

c. Faktorët e Ellenbergut, Vlerat treguese te bimëve

Ellenbergu (1979) përmbledhi ekologjinë e bimëve vaskulare Evropiane-Qendrore, duke caktuar për çdo specie vlerave treguese për dritë, temperaturë, lagështi, azot dhe aciditet. Ellenberg ka përcaktuar gjashtë shkallë të mëdha, nga te cilat tre të lidhura me klimën dhe tre me tokën. vlerave treguese të Ellenbergut zbatohet me një shkallë 9 kategorish për secilën nga gjashtë gradientet: drita (L), temperatura (T), kontinentaliteti klimatik (K), lageshtia (M), aciditeti i tokës (R), produktivitetit të tokës ose të fertiliteti (N). Bimët reflektojnë shpesh kushtet periodikisht të integruara mjedisore dhe për këtë arsye janë tregues të dobishme veçanërisht kur, me kalimin e kohës, mesatarizimi i vlerave është e nevojshme. Sistemi i klasifikimit të Ellenbergut ka provuar të jetë shumë i dobishëm për të kuptuar më mirë auto-ekologjinë e specieve bimore.

Modeli i Ellenbergut ka një sërë avantazhesh:

- ♣ Vlerëson dhe sintetizon kërkesat mjedisore të specieve dhe komuniteteve në një ekosistem.
- ♣ Zhvendos nga një sistem shumë-dimensionale të bazuar në matricat floristike, në një dimension më të vogël.
- ♣ Kapërcen qasjen ekskluzivisht bazuar në analizën floristike.

Mesatarja e treguesve të specieve të një ekosistemi jap vlerat treguese të ekosistemit perkates. Ne grafikun e mëposhtem jepen faktoret e Ellenbergut për ekosistemet bimore të PK të Alpeve të Shqipërisë:

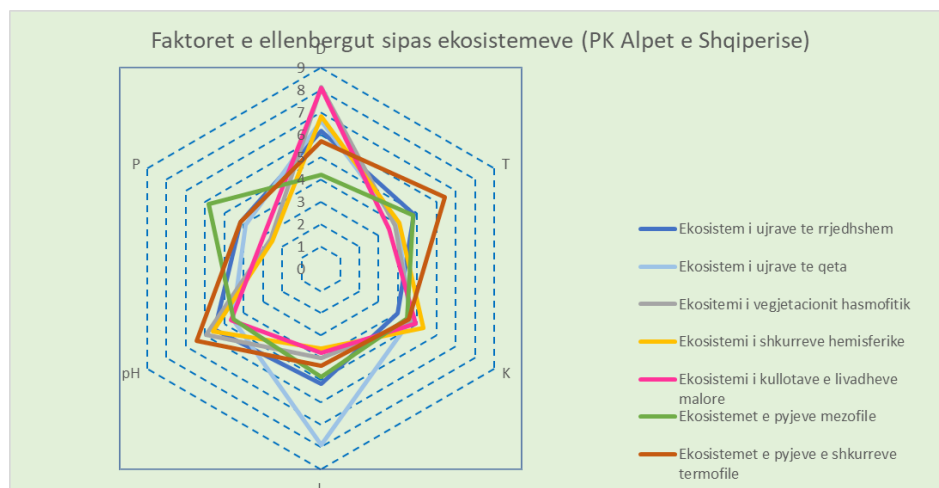

Figura 7. Faktorët e Ellenbergut për Ekosistemet e PK Alpet e Shqipërisë

8.3. Faktoret Biologjike

8.3.1. Diversiteti Biologjik

Me vërtetimin e florës dhe vegjetacionit në synojmë të përcaktojmë statusin bazë mjedisor të zonës së projektit për të ofruar kontekstin brenda të cilit do të vlerësohen ndikimet, kercenimet dhe rreziqet. Kjo ndihmon në të kuptuarit e statusit mjedisor mbizotërues të zonës së studimit dhe siguron kushtet mjedisore të sfondit për parashikimin e karakteristikave mjedisore të ardhshme të zonës. Ai gjithashtu ndihmon në planifikimin dhe strategjinë e menaxhimit mjedisor për të minimizuar çdo ndikim të mundshëm për shkak të aktiviteteve të projektit në mjedisin përreth.

Sipas studimeve dhe kërkimeve të mëparshme mbi diversitetin e florës – flora e zonës së Alpeve Shqiptare përfshin mbi 1658 lloje bimësh vaskulare. Flora e territorit të Alpeve Shqiptare përbën rreth 44 % të të gjithë florës së Shqipërisë. Krahas bimëve me vlera ekonomike si bimët kullësore, bimët mjekësore dhe aromatike etj., vlerë të veçantë për florën e kësaj zone kanë edhe speciet endemike, të rralla dhe relikte. Këto bimë kërkojnë faktorë specifikë ekologjikë dhe zakonisht rriten në mjedise, të tilla si lugina, kanione, burimet dhe majat shkëmbore.

8.3.1.1. Diversiteti i habitateve

Diversiteti i lartë i habitateve në PK të Alpeve Shqiptare së bashku me treguesit e kushteve klimatike mesdhetare malore gjatë shekujve “kanë përpunuar” gjithashtu një diversitet mjaft të lartë të florës natyrore të zonës. Bazuar në Bazën e të Dhenave të përgatitur gjatë fazës së grumbullimit të të dhenave në terren, janë evidentuar 42 habitate, ku më të perhapur janë ato pyjore, përfaqësuar nga pyje gjethëgjerrë rënësore termofile e mezofile dhe halore. Vegjetacioni barishtor apo miksi i kullotat të përdorura kryesisht për kullotje dhe habitatet livadhore, janë lloji i dytë më i madh i habitatit për nga sipërfaqja e mbuluar. Bujqësia zë tokën që ndodhet afër fshatrave. Zona shkëmbore, të gërryerat dhe të djegurat janë gjithashtu të pranishme, së bashku me trupat ujorë. Llojet më të rëndësishme të habitateve (Direktiva për Habitatet) janë paraqitur në tabelën e mëposhtme:

Tabela 5. Habitatet e PK të Alpeve Shqiptare (EC, 1992)

Kodi	Habitati (Habitat Directive)	Red List
91E0	* Alluvial forests with <i>Alnus glutinosa</i> and <i>Fraxinus excelsior</i> (Alno-Padion, Alnion incanae, Salicion albae)	
X25	Domestic gardens of villages and urban peripheries	
I1.22	Small-scale market gardens and horticulture, including allotments	
C1.232	Small pondweed communities	
C2.27	Mesotrophic vegetation of fast-flowing streams	
C1.62	Mesotrophic temporary waters	
62A0	Eastern sub-Mediterranean dry grasslands (<i>Scorzonera tatarica villosa</i>)	
91L0	Illyrian oak-hornbeam forests (<i>Erythronium-Carpinion</i>)	
91BA	Moesian silver fir forests	
91M0	Pannonian-Balkan turkey oak-sessile oak forests	
92C0	<i>Platanus orientalis</i> and <i>Liquidambar orientalis</i> woods (<i>Platanion orientalis</i>)	
95A0	High oro-Mediterranean pine forests	
3140	Hard oligo-mesotrophic waters with benthic vegetation of <i>Chara</i> spp	
3160	Natural dystrophic lakes and ponds	
3170	* Mediterranean temporary ponds	
3220	Alpine rivers and the herbaceous vegetation along their banks	

3240	Alpine rivers and their ligneous vegetation with <i>Salix elaeagnos</i>
4060	Alpine and Boreal heaths
4070	* Bushes with <i>Pinus mugo</i> and <i>Rhododendron hirsutum</i> (<i>Mugo-Rhododendretum hirsuti</i>)
5110	Stable xerothermophilous formations with <i>Buxus sempervirens</i> on rock slopes (<i>Berberidion</i> p.p.)
5130	<i>Juniperus communis</i> formations on heaths or calcareous grasslands
5210	Arborescent matorral with <i>Juniperus</i> spp.
5330	Thermo-Mediterranean and pre-desert scrub
6120	* Xeric sand calcareous grasslands
6170	Alpine and subalpine calcareous grasslands
6210	Semi-natural dry grasslands and scrubland facies on calcareous substrates (<i>Festuco-Brometalia</i>) (* important orchid sites)
6220	* Pseudo-steppe with grasses and annuals of the Thero-Brachypodietea
6230	Species-rich <i>Nardus</i> grasslands, on siliceous substrates in mountain areas (and submountain areas, in Continental Europe)
6430	Hydrophilous tall herb fringe communities of plains and of the montane to alpine levels
6510	Lowland hay meadows (<i>Alopecurus pratensis</i> , <i>Sanguisorba officinalis</i>)
6520	Mountain hay meadows
7150	Depressions on peat substrates of the Rhynchosporion
8210	Calcareous rocky slopes with chasmophytic vegetation
8220	Siliceous rocky slopes with chasmophytic vegetation
8240	* Limestone pavements
8340	Permanent glaciers
9130	<i>Asperulo-Fagetum</i> beech forests
9150	Medio-European limestone beech forests of the <i>Cephalanthero-Fagion</i>
9170	<i>Galio-Carpinetum</i> oak-hornbeam forests
9180	* <i>Tilio-Acerion</i> forests of slopes, screes and ravines
9280	<i>Quercus frainetto</i> woods
9410	Acidophilous <i>Picea</i> forests of the montane to alpine levels (<i>VaccinioPiceetea</i>)

Lista e Kuqe e Ekosistemeve të IUCN (RLE) është një standard global për vlerësimin e rreziqeve për habitatet. Ajo lejon të identifikohen simptoma të përbashkëta (si hapësinore ashtu edhe funksionale) për të kuptuar nivelin e rrezikut me të cilin përballen një habitat. Ajo është një kornizë globale për monitorimin e statusit të habitateve. RLE është pjesë e kutisë së mjeteve në rritje për vlerësimin e rreziqeve për biodiversitetin dhe synon të mbështesë ruajtjen, përdorimin e qëndrueshem të burimeve dhe vendimet për zgjidhje të bazuara në natyrë, duke përcaktuar ekosistemet më të rrezikuara nga humbja e biodiversitetit. Baza e Listës së Kuqe të Ekosistemeve të IUCN është Lista e Kuqe e IUCN e Kategorive dhe Kriterëve të Ekosistemeve, një grup prej tetë kategorish dhe pesë kriteresh që ofrojnë një metodë të qëndrueshme për vlerësimin e rrezikut të kolapsit të ekosistemit. Këto udhëzime ndihmojnë zbatimin e saktë të Listës së Kuqe të IUCN të Kategorive dhe Kriterëve të Ekosistemeve duke ofruar informacion mbi zhvillimin e protokollit dhe një pasqyrë të detajuar të themeleve shkencore që mbështesin kategoritë dhe kriteret. Habitatet e kërcënuara (IUCN, 2023) të zonës së studimit paraqiten në tabelën e mëposhtme.

Kodi	Statusi i kërcënimit (IUCN)	Emri i habitatit (EUNIS)
Habitatet e kërcënuara të ujërave të ëmbla		
C1.7	VU	Liçeni i përhershëm i akullnajave dhe shtresave të akullit
C3.5d	VU	Breg pa bimësi ose me bimësi të rrallë me sedimente të lëvizshme në rajonet malore dhe alpine
Habitatet e kërcënuara të moçaleve dhe baltovinave		

Nje harte orientuese e habitateve kryesore ne Parkun e Alpeve Shqiptare eshte dhene nga SELEA ne nje plan menaxhimi te vitit 2014. (SELEA, 2014)

8.3.1.2. Diversiteti floristik/organizmal

Nga rilevimet ne terren, eskursionet floristike dhe studimet e meparshme ne kete zone, flora e Alpeve Shqiptare numeron 1658 specie vaskulare, te ndara ne 127 familje, ku me te perfaqesuara jane: Familja Asteraceae (228 specie), Poaceae (113), Fabaceae (99), Caryophyllaceae (88), Rosaceae (80), Brassicaceae (74), Lamiaceae (70), Ranunculaceae (54), Apiaceae (53), Orchidaceae (40), Cyperaceae (38), Boraginaceae dhe Caprifoliaceae (nga 37), Plantaginaceae (32), Campanulaceae (30, etj. (Shih bazen e te dhenave).

Nderhyrejt humane kane sjelle si rezultat invazionin e 18 soecieve pushtuese/aljene te cilta rrezikojne seriozisht biodiversitetin. 9 specie jane perqendruar ne tokat bujqesore, 5 specie ne kullotagjysen natyrore, nje ne terrene te lagura dhe 4 ne pyje e shkurreta te menaxhuara.

Larmishmeria ne format biologjike dhe korologjike, elemente te rendesishem te lidhura me diversitetin biologjik paraqiten ne grafiket e meposhtem.

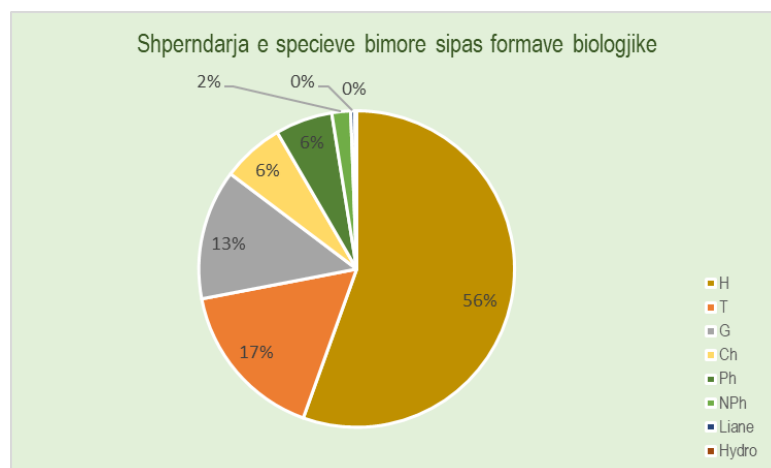

Figura 9. Shperndarja e specieve sipas formes biologjike

Dominimi i Hemikriptofiteve dhe Terofiteve dhe Geofiteve lidhet me faktorin klimatik te zones, karakterizuar nga temperature te ftohta e fresketa. Si rezultat i ndryshimeve globale klimatike shperndarja sipas aspektit korologjik ka ndryshuar.

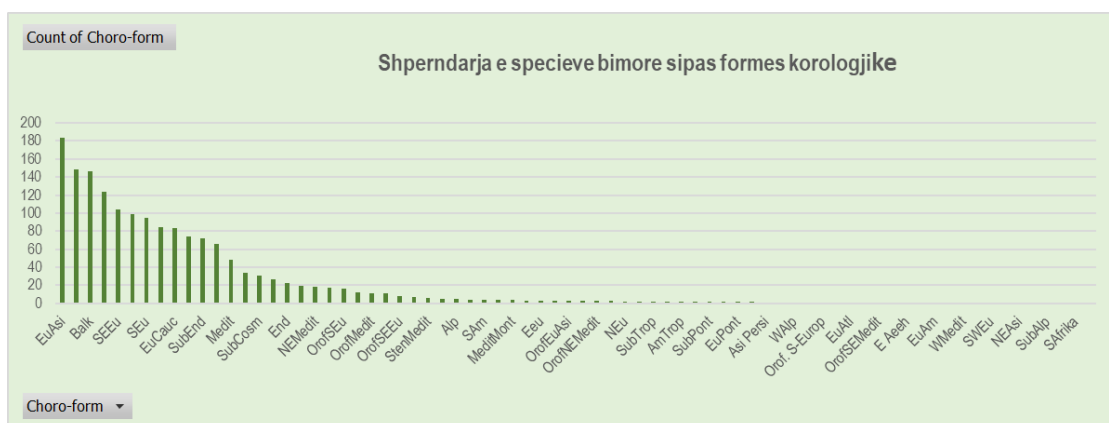

Figura 10. Shperndarja e flores se PK te Alpeve Shqiptare sipas formave korologjike

Flora e larmishme dhe e pasur e Alpeve shqiptare përfshin një numër të madh specimesh të rralla, relikte, ballkanike dhe endemike.

Si tregues mjaft i rendesishem i diversitetit biologjik të Alpeve Shqiptare për aktivitetet e ruajtjes, konsiderohet shkalla e endemicitetit, prezantuar nga 324 specie, paraqitur në grafikun e mëposhtem.

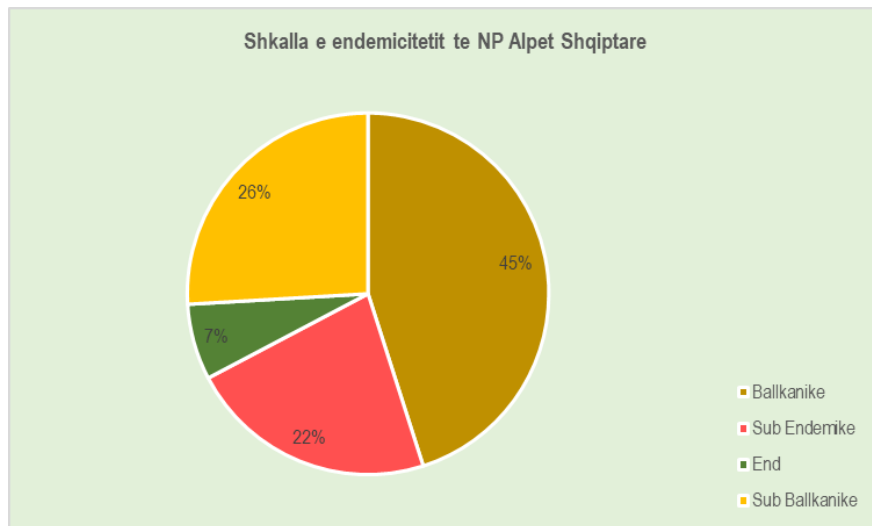

Figura 11. Shkalla e endemicitetit të floras së NP Alpet Shqiptare

Këto bimë tregojnë faktorë specifikë ekologjikë dhe zakonisht rriten në mjedise të vecanta si gryka, kanione, burime, brigje lumenjsh perrenjsh e liqenesh dhe maja të thepisura shkëmbore. Shumica e tyre kanë zonën e përhapjes vetëm territorin e Alpeve Shqiptare, si *Ligusticum albanicum*, *Sanguisorba albanica*, *Petasites doerfleri*, *Lunaria telekiana* etj. (Shtegu i dhenvë), *Sanguisorba albanica* (Seferçe), etj.

Sipas listës së kuqe të Shqipërisë, në PN të Alpeve Shqiptare gjenden 65 specie të rrezikuara sipas statusit të mëposhtem:

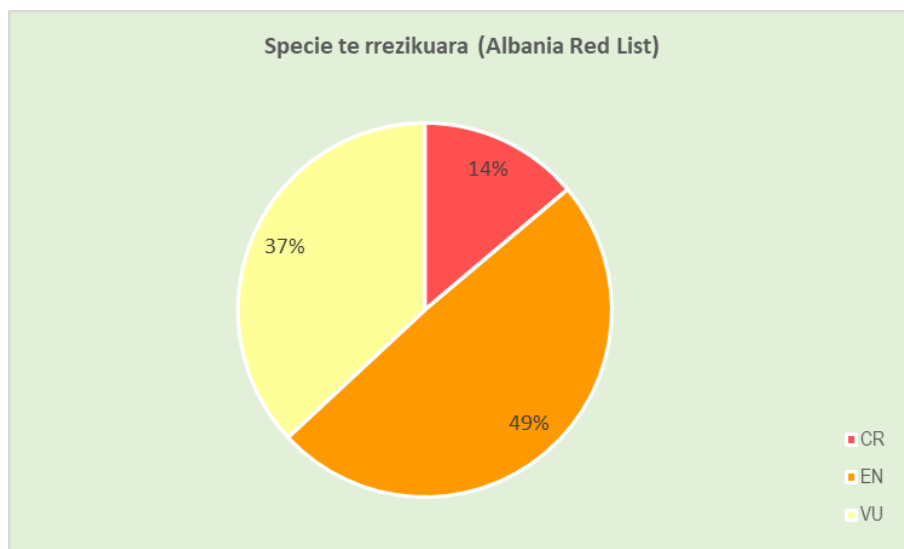

Figura 12. Shpërndarja sipas statusit të kërcënimit sipas Listës së Kuqe të Shqipërisë (MTE, 2013)

Sipas tipit të habitatit speciet e kercenuara përqendrohen me shume në habitatet sipas tabelës së mëposhtme.

Tabela 6. Shpërndarja e specieve të kercenuara sipas habitateve

Habitat	Species
8210 Calcareous rocky slopes with chasmophytic vegetation	23
3220 Alpine rivers and the herbaceous vegetation along their banks	6
6520 Mountain hay meadows	6
9130 Asperulo-Fagetum beech forests	5
91L0 Illyrian oak –hornbeam forests (Erythronio-Carpinion)	4
9410 Acidophilous Picea forests of the montane to alpine levels (VaccinioPiceetea)	4
4070 * Bushes with Pinus mugo and Rhododendron hirsutum (Mugo-Rhododendretum hirsutum)	3
6170 Alpine and subalpine calcareous grasslands	3
9180 * Tilio-Acerion forests of slopes, screes and ravines	3
6210 Semi-natural dry grasslands and scrubland facies on calcareous substrates (Festuco-Brometalia) (* important orchid sites)	2
6430 Hydrophilous tall herb fringe communities of plains and of the montane to alpine levels	2
8240 * Limestone pavements	2
91M0 Pannonian-Balkan turkey oak- sessile oak forests	1
11.2 - Mixed crops of market gardens and horticulture	1
Totali	65

Speciet më të rrezikuara gjenden në habitatin 8210 Shpatëve shkëmbore gelqerore me bimësi hasmofitike (23 specie), më pas vijne ato të brigjeve të lumenjve të perrenjve alpine, të livadheve të maleve të larta etj.

Sipas Librit të Kuq të Europës (IUCN, 2023) në territorin e PN të Alpeve Shqiptare gjenden tre specie

Tabela 7. Bimët e Listës së Kuqe sipas IUCN

Tab.Alpe	EU RedList	Status	EU Habitat Directive
<i>Fritillaria macedonica</i> Bornm.	EN	Stable	6430 Hydrophilous tall herb fringe communities of plains and of the montane to alpine levels
<i>Stipa mayeri</i> Martinovský	EN	Unknown	8210 Calcareous rocky slopes with chasmophytic vegetation
<i>Cerastium dinaricum</i> G. Beck & Szysz.	Vu	Decreasing	3220 Alpine rivers and the herbaceous vegetation along their banks

8.3.1.3. Biodiversiteti faunistik

Variabiliteti i habitateve në Alpe strehon një faunë të pasur. Taksonet e jo-vertebrorëve dhe vertebrorëve janë pjesë e ekosistemeve të ndryshme të Alpeve të veriut të Shqipërisë. Nga jo-vertebrorët grupi më i bollshëm janë insektet, që popullojnë habitatet e Alpeve. Insektet prezantohen nga rendet Coleoptera, Orthoptera, Lepidoptera, Hymenoptera dhe Heteroptera. Fauna e jovertebrorëve ujorë përbëhet nga larva e insekteve, kërmijtë ujorë (Gastropoda) dhe midhjet e ujërave të ëmbla (Bivalvia). Jovertebrorët ujorë janë të mirë. treguesit biologjikë të cilësisë së ujit. Dendësia e tyre në burimet ujore varet nga niveli i ndikimit.

Grupi i mammaleve (gjitarëve) numëron 42 specie, të ndara në 18 familje, ku numrin më të madh e kanë familjet Soricidae (6 specie), Mustelidae (6), Vespertilionidae (5) dhe Muridae (5). Gjitarët përbëhen

nga një sërë grupesh nga gjitarët e vegjël deri te mishngrënësit e mëdhenj si Rrëqebulli i kërcënuar (*Lynx lynx*), Ariu i murrmë (*Ursus arctos*) dhe Ujku (*Canis lupus*). Sipas librit të kuq të Europës (IUCN, 2023), 2 specie janë të rrezikuara (EN) dhe 4 specie janë të ndjeshme (VU).

Tabela 8. Specie të rrezikuara në nivel Global, European dhe Mesdhetar

Emri Latin	Emri English	Familja	Statusi i kërcënimit
<i>Felis silvestris</i>	wildcat	Felidae	EN
<i>Lynx lynx</i>	Lynx	Felidae	EN
<i>Miniopterus schreibersii</i>	Schreibers's long-fingered bat	Miniopterinae	VU
<i>Myotis capaccinii</i>	long-fingered bat	Vespertilionidae	VU
<i>Rhinolophus euryale</i>	Mediterranean Horseshoe Bat	Rhinolophidae	VU
<i>Ursus arctos</i>	Brown bear	Ursidae	VU

Bazuar në listën e kuqe shqiptare (Red list 2013), rezultoi se 1 specie është e kërcënuar në mënyrë kritike (CR), të rrezikuara (EN) janë 3 specie dhe të cenueshme janë 6 specie

Tabela 9. Speciekafshesh të rrezikuara, sipas listës së kuqe (2013)

Latin Name	English name	Family	Lista e kuqe
<i>Lynx lynx</i>	Lynx	Felidae	CR
<i>Felis silvestris</i>	wildcat	Felidae	EN
<i>Meles meles</i>	Eurasian badger	Mustelidae	EN
<i>Mustela putorius</i>	European polecat	Mustelidae	EN
<i>Capreolus capreolus</i>	Roe deer	Cervidae	VU
<i>Lutra lutra</i>	European otter	Mustelidae	VU
<i>Martes martes</i>	pine marten	Mustelidae	VU
<i>Rhinolophus euryale</i>	Mediterranean Horseshoe Bat	Rhinolophidae	VU
<i>Rupicapra rupicapra</i>	Chamois	Bovidae	VU
<i>Ursus arctos</i>	Brown bear	Ursidae	VU

Grupi i shpendeve (Zogjve) numeron 142 specie, të ndara në 39 familje, ku numrin më të madh e zene Accipitridae (15), Muscicapidae (11), Fringillidae (10), Picidae (9), Corvidae (8), Turdidae (7), Emberizidae (6), Falconidae (6), Sylviidae (6), Columbidae (5), Hirundinidae (5), Motacillidae (5), Paridae (5), Phasianidae (5), Strigidae (5), etj. Bazuar në shifrat e mesiperme habitatet e Alpeve Shqiptare konsiderohen të rëndësishme për orito-faunën.

Sipas listës së kuqe të Europës (IUCN, 2023), në Parkun e Alpeve Shqiptare ndoshte një specie kritikisht e kërcënuar (CR), 2 specie të rrezikuara (EN) dhe 5 specie të cenueshme.

Tabela 10. Specie të kërcënuara sipas listës së kuqe të Europës (IUCN, 2023)

Latin Name	English name	Family	End. Status
<i>Falco cherrug</i>	Saker Falcon	Falconidae	CR
<i>Gypaetus barbatus</i>	Bearded vulture	Accipitridae	EN
<i>Haliaeetus albicilla</i>	White-tailed Eagle	Accipitridae	EN
<i>Aquila heliaca</i>	Imperial Eagle	Accipitridae	VU
<i>Buteo rufinus</i>	Long-legged Buzzard	Accipitridae	VU
<i>Corvus frugilegus</i>	Rook	Corvidae	VU
<i>Neophron percnopterus</i>	Egyptian Vulture	Accipitridae	VU
<i>Streptopelia turtur</i>	Turtle Dove	Columbidae	VU

Bazuar ne Listen e kuqe shqiptare (2013) ne Alpet Shqiptare ndodhen 32 specie shpendesh te kercenuara, nga te cilat nje e zhdukur (Ex), 11 specie te kercenuara (CR), 7 specie te rrezikuara (EN) dhe 13 te ndejshme (VU).

Tabela 11. Specie shpendesh te kercenuara sipas listes se kuqe shqiptare (2013)

Latin Name	English name	Family	Lista e kuqe
Tetrao tetrix	Black Grouse	Phasianidae	Ex
Accipiter brevipes	Levant Sparrowhawk	Accipitridae	CR
Falco cherrug	Saker Falcon	Falconidae	CR
Bonasa bonasia	Hazel Grouse	Phasianidae	CR
Bubo bubo	Eagle Owl	Strigidae	CR
Gypaetus barbatus	Bearded vulture	Accipitridae	CR
Haliaeetus albicilla	White-tailed Eagle	Accipitridae	CR
Falco biarmicus	Lanner Falcon	Falconidae	CR
Aquila heliaca	Imperial Eagle	Accipitridae	CR
Buteo rufinus	Long-legged Buzzard	Accipitridae	CR
Gyps fulvus	Griffon vulture	Accipitridae	CR
Tetrao urogallus	Capercaillie	Phasianidae	CR
Accipiter nisus	Sparrowhawk	Accipitridae	EN
Aquila chrysaetos	Golden Eagle	Accipitridae	EN
Hieraaetus fasciata	Bonelli's Eagle	Accipitridae	EN
Hieraaetus pennatus	Booted Eagle	Accipitridae	EN
Merops apiaster	Bee-eater	Meropidae	EN
Pernis apivorus	Honey Buzzard	Accipitridae	EN
Tichodroma muraria	Wallcreeper	Tichodromidae	EN
Accipiter gentilis	Goshawk	Accipitridae	VU
Ardea cinerea	Grey Heron	Ardeidae	VU
Buteo buteo	Common Buzzard	Accipitridae	VU
Circaetus gallicus	Short-toed Eagle	Accipitridae	VU
Falco naumanni	Lesser Kestrel	Falconidae	VU
Falco peregrinus	Peregrine Falcon	Falconidae	VU
Falco subbuteo	Hobb	Falconidae	VU
Falco tinnunculus	Kestrel	Falconidae	VU
Neophron percnopterus	Egyptian Vulture	Accipitridae	VU
Picus canus	Grey-headed Woodpecker	Picidae	VU
Pyrrhula pyrrhula	(Eurasian) Bullfinch	Fringillidae	VU
Tyto alba	Barn Owl	Tytonidae	VU
Upupa epops	Hoopoe	Upupidae	VU

Grupi i amfibeve dhe reptileve numeron 43 specie, te ndara ne 16 familje, ku familjet me te perhapura jane Lacertidae (10 specie) Colubridae (8), Ranidae (5), Salamandridae (4), Viperidae (3) etj.

Sipas listes se kuqe te Europes (IUCN, 2023) vetem Pelophylax shqipericus (Albanian water frog) eshte e cenueshme (VU), ndersa bazuar ne listen e kuqe shqiptare 2 specie jane te rrezikuara ne menyre kritike (CR), nderkohe qe vetem nje specie eshte e rrezikuar

Tabela 12. Amfibe dhe reptile te rretikuar, sipas listes se kuqe shqiptare (2013)

Latin Name	English name	Family	AI.red list
Coluber (Hierophis) gemonensis	Balkan whip snake	Colubridae	CR
Elaphe quatuorlineata	four-lined snake	Colubridae	CR
Elaphe longissima	Aesculapian Snake	Colubridae	EN

Grupi i peshqve (Fish) numeron 8 specie, nga te cilat 5 i takojne familjes Salmonidae. Sipas listes se kuqe te Europes (IUCN, 2023), *Anguilla anguilla* eshte e kercenuar ne menyre kritike, ndersa *Salmo obtusirostris* eshte e rezikuar (EN). Bazuar ne listen e kuqe te shqiperise *Salmo marmoratus* eshte e rrezikuar (EN), ndersa *Salmo marmoratus* eshte e ceneshme (VU)

Ujërat e ëmbël të Alpeve ofrojnë 5 lloje troftash, të njohura si trofta malore, të cilat, si të gjitha llojet e gjenise *Salmo*, përdoren edhe si tregues biologjik të cilësisë së ujit dhe kushteve në ekosistemin ujor. Trofta e murrme (*Salmo trutta fario*) dhe trofta e Drinit (*Salmo farioides*) hasen në lumenjtë e Thethit, Kirit dhe Valbonës. Të dyja llojet e troftës janë specie të ceneshme të cilat duhet të mbrohen rreptësisht, veçanërisht në lidhje me periudhën dhe metodat e peshkimit nga habitatet ujore, të rrjedheshme apo të qendrueshme.

Kosheret e bletëve janë shumë të zakonshme dhe mbajtja e bletëve është e rëndësishme për ekonominë lokale. Gjatë verës kosheret transportohen në kullotat alpine duke ndihmuar rritjen e prodhimit të bimeve nepermjet pjalmimit.

8.3.2. Vlerat e perdorimit te Biodiversitetit

Numri i përgjithshëm i bimëve, që përdoren si bimë mjekësore e ushqimore në zonën e Alpeve Shqiptare, duke marrë parasysh informacionin ekzistues, arrin në rreth 200. Bimët mjekësore luajnë një rol të rëndësishëm në jetën e përditshme. Shumë njerëz konsumojnë fitomedikamente, çajra bimore, etj. Bimët mjekësore mbledhen dhe përdoren në baza individuale për vlerat e tyre kurative, por gjithashtu grumbullohen në shkallë më të madhe dhe eksportohen si lëndë e parë nga rajoni. Bimët medicinale, si *Adiantum capillus-veneris*, *Hypericum perforatum*, *Sambucus nigra*, *Plantago lanceolata*, *Acanthus balcanicus*, *Agrimonia eupatoria*, *Ceterach officinarum*, *Cydonia* spp., *Hedera helix*, *Hypericum perforatum*, *Lamium album*, *Malva pumila*, *Orchis* spp., *Plantago lanceolata*, *Teucrium polium*, *Satureja montana*, *Origanum vulgare*, *Salvia officinalis*, janë nga bimët e egra të njohura të përdorura si medikamente që nga lashtësia dhe në përdorim edhe sot. Pyjet dhe kullotat krijojnë mikrohabitat, të cilat strehojnë një shumëllojshmëri të bimëve mjekësore. Një data baze është përgatitur, ku evidentohen speciet mjekësore e ushqimore të takuara në Parkun Kombëtar Alpet Shqiptare.

Zona ka burime të bollshme të ujit të ëmbël. Uji përdoret nga komunitetet lokale kryesisht si burim për ujë të pijshëm dhe vaditës. Uji përdoret gjithashtu për prodhimin e energjisë dhe aktivitetet rekreative. Nga ana tjetër vegjetacioni i ujërave të embla rrjedhshme dhe të qeta prezanton një biodiversitet specifik të kercenuar seriozisht.

Alpet kanë një popullsi prej rreth 35,000 banorë (rreth 9,750 familje) të shtrira në dhjetë komuna malore me popullsi të rrallë (Tropojë, Margegaj, Lekbibaj, Kelmend, Shkrel, Shalë, Pult, Temal, Shllak, Shosh). Sipas statistikave zyrtare ka mungesë të mundësive për punë me një shkallë të lartë papunësie. Kjo e shoqëruar me një gjendje të keqe të infrastrukturës (lidhja rrugore, menaxhimi i ujërave dhe ujërave të zeza/mbetjeve, objektet shëndetësore dhe arsimore, mbrojtja nga përmbytjet) përbëjnë një pengesë të madhe për zhvillimin e këtij rajoni, duke çuar në përkeqësimin e kushteve sociale, gjë që ndikon shumë në shpopullimi i zonës, që po ndodh. Vërtet, banorët e këtij rajoni kanë tendencë të migrojnë për të

kërkuar punë dhe pak më shumë rehati në qarkun e Shkodrës dhe Koplikut apo Tiranës, por, gjatë verës, ata kthehen, duke demonstruar kështu përpjekjet e tyre për të zhvilluar turizmin familjar.

Sektori kryesor i ekonomisë lokale në zonë është bujqësia. Përdorimi më i rëndësishëm tradicional i tokës dhe burimeve natyrore për banorët vendas përfshin mbarështimin e deleve dhe kullotjen e gjerë të livadheve dhe kullotave malore, kositjen e barit, bujqësinë dhe blegtorinë (dele, lopë dhe dhi), prodhimin e frutave të freskëta, patates dhe perimeve, bletaria, mbledhja e bimëve mjekësore dhe e manave. Bujqësia është kryesisht në formën e bujqësisë alpine të vogël, të drejtuar nga familja, d.m.th. kullotja verore e bagëtive në kullotat alpine (qershor deri në shtator) dhe strehimi dimëror në lugina.

Për shkak të peizazhit malor, Alpet ofrojnë potencial për zhvillimin e një game të gjerë aktivitetesh turistike malore, të cilat mund të zhvillohen gjatë sezonit të ftohtë të dimrit (turizmi i bardhë) dhe gjatë sezonit të ngrohtë (turizmi i gjelbër). Aktivitete turistike si sportet dimërore, gjurmimi, ngjitjet, ekskursionet, ekoturizmi, peshkimi në lumenj dhe përrenj, turizmi i tendave, çiklizmi malor, etj. Popullsia vendase është shumë miqësore. Shumë prej tyre tashmë kanë filluar të presin turistë nga Shqipëria dhe jashtë vendit në shtëpitë e tyre private.

Përdorimi tradicional i burimeve mjedisore në zonën e Alpeve ofron një mundësi për përmirësimin e vazhdueshëm të nivelit ekonomik në fshatrat brenda zonave të mbrojtura dhe ato përreth. Aktivitetet bujqësore dhe bujqësore konsiderohen të nevojshme për të siguruar të ardhura për komunitetet lokale. Ekoturizmi shihet si një faktor i rëndësishëm për zhvillimin e mundshëm të qëndrueshëm dhe rritjen e mëtejshme të nivelit ekonomik.

Produktet vendase që rrjedhin nga bujqësia dhe veprimtaritë bujqësore janë të rëndësishme për të ardhurat ekonomike të banorëve në Alpe. Bujqësia dhe blegtoria janë fusha kryesore e punësimit në Luginën e Valbonës dhe zonën e Gashit.

Zona është një atraksion i rëndësishëm turistik sot. Ajo ofron një larmi të lartë monumentesh (historike/biologjike/gjeologjike) të cilat tërheqin vizitorë dhe kanë një potencial për zhvillim të ardhshëm në aspektin e qëllimeve ekonomike, shkencore dhe arsimore. Turistë nga vende të ndryshme po vizitojnë duke ecur në ecje, duke ushtruar sporte malore dhe duke shijuar bukurinë e peizazhit në Alpet Shqiptare. Përmirësimi i infrastrukturës në zonë është thelbësor për zhvillimin e turizmit.

Zona ka disa objekte kulturore dhe historike, të cilat së bashku me një dizajn shumë të veçantë dhe individual të shtëpive, i cili është zhvilluar prej kohësh dhe i krijuar në harmoni me pamjen dhe vegjetacionin e peizazhit të zonës, krijojnë një peizazh interesant dhe tërheqës. Veshjet tradicionale në Alpe janë kryesisht prej leshi. Leshi zakonisht thuhej me ngjyra kryesisht të bardha ose të errëta për prodhimin e pardesyeve dhe manteleve për meshkuj dhe femra, batanije të ashpra, mbulesa dhe qilima. Leshi thuhej gjithashtu në çorape, gatera, doreza dhe pulovra. Në fshatra, tradita e punimit dhe dekorimit të objekteve të vogla prej druri është ende e përhapur në mesin e fshatarëve. Kështu, barinjët dekorojnë kurbetet e tyre, distaffet, boshtet etj., ndërsa të tjerët, më të aftë në art, ndërtojnë krevat fëmijësh, karrige tradicionale, instrumente muzikore, kuti druri etj. E gjithë zona në Alpe është e njohur për tradicionalet e tyre. pjata ushqimore; megjithatë, brenda Alpeve Shqiptare gatimet ndryshojnë nga fshati në fshat. E

gjithë zona ka traditën e përgatitjes së bukës së misrit, e cila gatuhet në mënyrë tradicionale (cerep/qeskë) dhe shërbehet me shëllirë.

8.4. Përcaktimi i objekteve të ruajtjes: objektet e biodiversitetit

Përzgjedhja e objekteve të ruajtjes nga i gjithë biodiversiteti i vëzhguar në zonë ishte hapi tjetër i procesit të planifikimit. Priorizimi i attributeve të biodiversitetit për ruajtje u përcaktuar nga masa specifike si speciet, habitatet dhe popullatat. Kur përdoret qasja e bazuar në ekosistem, është e rëndësishme të identifikohen, sisteme të tëra që përfaqësojnë jo vetëm këta elementë përbërës të një ekosistemi, por edhe proceset, strukturat dhe dinamikat që i drejtojnë ato. Mbrojtja bazuar në ekosistem ka kërkuar një analizë të plotë të attributeve të rrezikuara.

8.4.1. Ekosistemet barishtore e drunore të brigjeve të ujërave të rrjedhshëm alpine (3220, 3240, 92C0, 91F0)

Habitati me kod 3220 përfshin brigjet e lumenjve e perrenjve të maleve të larta të Alpeve dhe ku bimët barishtore mbizotërojnë, dhe jo nga drurët apo shkurret. Habitati 3240 gjendet përgjatë lumenjve alpinë me brigje të dominuara nga bimësia drunore, duke përfshirë shëlgun e rozmarinës (*Salix elaeagnos*), specie të tjera shëlgu (*Salix spp*) dhe verri (*Alnus glutinosa*). Habitati 92C0, pyjet e brigjeve të lumenjve, të dominuara nga *Platanus orientalis*, që i përkasin aleancës *Platanion orientalis*. Habitati 91F0 Pylli i përzier i brigjeve të lumenjve i zhvilluar në depozitat e fundit aluviale të tokave të përmbytura të cilat mund të jenë të ndryshueshme në regjimin ujor. Nënshtrës mund të jetë ose e lagësht ose e drenazhuar mirë midis përmbytjeve, por gjithmonë e pasur me vlera ushqyese. Pyjet me drurë të fortë përfshijnë Frasherin e zi dhe Verriun dhe Vidhin që ndodhen përgjatë rrjedhës së ujit. Shtrës barishtore është e pasur me specie.

Karakterizohen nga prezenca e 6 specieve të kercenuara (*Ranunculus hayekii* Doerfler., *Adiantum capillus-veneris* L., *Barbarea vulgaris* W. T. Aiton., *Cerastium dinaricum* G. Beck & Szysz., *Gentianella albanica* (Jáv.) J. Holub. *Petasites doerfleri* Hayek.), 3 specieve endemike (*Gentianella albanica* (Jáv.) J. Holub, *Petasites doerfleri* Hayek. *Ranunculus degenii* Kümmerle & Jáv.) dhe një sub-endemike (*Ranunculus hayekii* Doerfler.). Me interes është të theksohet se në këto habitate gjenden 4 specie Ballkanike (*Barbarea balcana* Pančić, *Cerastium dinaricum* G. Beck & Szysz., *Peucedanum aegopodioides* Boiss. dhe *Scrophularia aestivalis* Griseb.) Vandas.) dhe 5 specie sub-ballkanike (*Aubrieta columnae* Guss., *Drypis spinosa* L., *Heliosperma oliverae* Niketić & Stevanović., *Heliosperma retzdorffianum* K. Malý. dhe *Saxifraga glabella* Bertol.)

Nga gjitarët në këto habitate gjenden një specie e rrezikuar (EN) *Mustela putorius*, dhe 1 specie të prekshme (VU) *Lutra lutra*, ndërkohë që nga grupi i peshqve gjenden një specie e kercenuar (CR) (*Anguilla anguilla*) dhe një specie e rrezikuar (EN) (*Salmo marmoratus*).

Kercenimet më të rëndësishme janë: ndryshimet në kushtet e trupave ujorë, prodhimi i energjisë së rinovueshme (HEC), speciet e huaja pushtuese, grumbullimi i bimëve tokësore, përdorimi i 'pesticideve' në bujqësi, sportet në natyrë, aktivitetet e kohës së lirë dhe rekreative, ndotja e tokës dhe e ujit nga mbeturinat, prerja e druveve të brigjeve të lumenjve e perrenjve.

8.4.2. Ekosistemet e ujrave, rreth ujrave te qeta dhe vendeve te lageshta (3140, 3160, 3170, 6430, 7150)

Ne kete objekt ruajtje bashkohen Habitati i Ujërave të forta oligo-mezotrofike me bimësi bentike të *Chara* spp. (3140), Habitati Liqene dhe pellgje natyrore distrofike (3160), Habitati * Pellgje të përkohshme mesdhetare -priority (3170), Habitati Komunitete të skajshme të bimëve të larta hidrofile të fushave dhe të niveleve malore në alpine (6430), Depresioni i habitatit në substrate torfe të *Rhynchosporion* (7150)

Habitati i Ujërave të forta oligo-mezotrofike me bimësi bentike të *Chara* spp. (3140), karakterizohet nga uji me përmbajtje të lartë bazë, më shpesh kalcium, por shumë rrallë magnez, dhe zakonisht kufizohet në zona me gurë gëlqerorë dhe nënshtresa të tjera të pasura me baza, nga të cilat rrjedhin mineralet e tretura. Pjesërisht, rrallësia e llojit të habitatit është për shkak të faktit se meqenëse shkëmbinjtë gëlqerorë janë të drenazhuar, trupat ujqorë ndodhin në sipërfaqen e këtyre shkëmbinjve vetëm shumë rrallë. Për më tepër, trupa të tillë ujqorë karakterizohen nga uji shumë i pastër dhe statusi i ulët i lëndëve ushqyese. Prandaj, ato janë kryesisht të kufizuara në situatat kur pellgu ujëmbledhës ose akuiferi nga i cili furnizohen me ujë mbetet relativisht i paprekur nga përdorimi intensiv i tokës ose burime të tjera të lëndëve ushqyese, dhe ato gjenden më shpesh në zonat që mbështesin mozaikët e bimësisë gjysmë natyrale. Karofite të bollshme (karofite) janë zakonisht komponenti më i spikatur i bimësisë; ato mund të shfaqen si shtretër të dendur që mbulojnë një pjesë të konsiderueshme të fundit të liqenit mbi depozitat me baltë merle.

Habitati Habitati Liqene dhe pellgje natyrore distrofike (3160), me ujë kafe për shkak të torfes dhe acideve humike, përgjithësisht në tokat torfe në moçal ose në shqopa me evolucion natyror drejt moçaleve. pH shpesh është i ulët, 3 deri në 6. Bashkësitë bimore i përkasin rendit *Utricularietalia*. Këto trupa ujqorë janë shumë acid dhe të varfër në lëndë ushqyese të bimëve. Shumica janë të vegjël (më pak se 5 ha në shtrirje), të cekët dhe përmbajnë një gamë të kufizuar të florës dhe faunës. Ne disa liqene distrofike gjenden myshqet e moçaleve në lidhje me *Eriophorum angustifolium* dhe zambakun e bardhë të ujit *Nymphaea alba*. Bimësia e skajshme është ajo karakteristikë e habitatit. Disa lloje të dukshme të pakta të pilivesave janë të lidhura me liqene dhe pellgje distrofike.

Pellgjet e përkohshme mesdhetare (3170) janë pellgje shumë të cekëta (disa centimetra të thella), të izoluar nga trupat ujqorë të përhershëm, të cilët i nënshtrohen një cikli periodik të përmblyetjeve dhe thatësirës dhe kanë një florë dhe faunë karakteristike të përshtatur me këtë alternim. Ato ndodhin në depresione nënshtresore që mund të jenë krijuar nga procese të ndryshme gjeomorfologjike. Në përgjithësi të gjitha janë të kushtëzuara nga një cikël i shkurtër jetësor dhe janë në gjendje të prodhojnë fara në sezonin e shkurtër të favorshëm. Pellgjet e përkohshme strehojnë gjithashtu specie të rralla dhe të kërcënuara të kafshëve.

Habitati i Komuniteteve të skajshme të bimëve të larta hidrofile të fushave dhe të niveleve malore në alpine (6430), gjendet në skajet e shkëmbinjve të vendeve të hapura, duke u shtrirë herë pas here në tokë të hapur dhe është i kufizuar në nënshtresa të pasura me bazë dhe në situata disi të mbrojtura. Ai siguron një strehë për bimët e rralla malore, të ndjeshme ndaj kullotjes. Lloji i vegjetacionit është lidhura ngushtë me livadhet malore (6520). Komunitetet e skajshme të barishteve të larta hidrofile janë një habitat i pasur me specie si *Luzula sylvatica* – komuniteti i bimëve të gjata *Geum rivale*. Karakterizohet nga bollëku i një përzierjeje të pasur me specie të bimëve të gjata me gjethe të gjera, shumica e të cilave janë të rralla në zonat malore për shkak të ndjeshmërisë së tyre ndaj kullotjes. Këto përfshijnë lloje të tilla si

Luzula sylvatica, *Angelica sylvestris*, *Sedum rosea*, *Geranium sylvaticum*, *Geum rivale* dhe *Trollius europaeus*. Disa nga këto specie, të tilla si tre të fundit, mund të gjenden si ekzemplarë shumë të varfër dhe jo të lulëzuar në kullotat ngjitur shkëmbore. Kjo tregon efektet kufizuese të kullotjes dhe potencialin për zgjerimin e habitatit. *L. sylvatica* është një nga speciet më tolerante, si për sa i përket kushteve të tokës dhe ndikimeve të kullotjes, dhe gjendet në një sërë komunitetesh të ndryshme nga ky. Gropat në lartësi të mëdha pasurohen nga bimë të pakta arkto-alpine, Speciet më të rralla prirën të ndodhin në skajet më gëlqerore ose të pasura me bazë në lartësi të mëdha dhe disa specie preferojnë toka më të lagështa.

Depresionet në nënshtresat e torfes të *Rhynchosporion* ndodhin në mozaikë komplekse me bimësi të lagësht dhe baltë të luginës, në llucë në tranzicion dhe në skajet e pellgjeve dhe zgavrave të moçaleve si në moçallet e ngritura ashtu edhe në boga. Bimësia është zakonisht shumë e hapur, zakonisht karakterizohet nga *Rhynchospora* sp, shpesh me shtresa algash të zhvilluara mirë, *Sphagnum* sp, *Drosera rotundifolia* dhe, në zona relativisht të pasura me bazë, kafe. myshqet si *Drepanocladus revolvens* dhe *Scorpidium scorpioides*.

Ne mozaicitetin e habitateve të mesiperme takohen një specie e rrezikuar (EN) *Fritillaria macedonica* Bornm., që është dhe sub-endemike, 2 speciem të ndjeshme (VU) *Trollius europaeus* L. dhe *Vaccinium uliginosum* L., 4 balkanik species (*Lactuca* (*Cicerbita*) *paniculata* (Vis.) N.Kilian & Greuter., *Pinguicula balcanica* Casper., *Taraxacum umbrosum* (*erythrosperma*) (H. Lindb.) Dahlst., *Trifolium velenovskyi* Vandas), 2 sub-balkanik species (*Juncus thomasi* Ten., *Taraxacum scaturiginosum* G. Hagl.).

Ne këto habitate gjenden gjithashtu 2 specie amfibe/reptile të kercenuara (CR) (*Coluber* (*Hierophis*) *gemonensis*, *Elaphe quatuorlineata*), dhe një e rrezikuar (EN) (*Elaphe longissima*). Nga shpendet e rrezikuara takohen *Haliaeetus albicilla* (CR) dhe *Ardea cinerea* (VU).

Kërcënimet më të rëndësishme e të raportuara më shpesh janë: ndryshimet në kushtet e trupave ujorë, ndotja e ujërave sipërfaqësore, dinamizmi i bimësisë/evolucioni biocenotik, akuakultura e ujërave të ëmbla, shkarkimet (shtëpiake/industriale), speciet e huaja pushtuese, proceset natyrore abiotike, kullotja nga blegtoaria, hapja e rrugëve e shtigjeve, urbanizimi dhe ndertimi i qendrave të banimit

8.4.3. Ekosisemet alpine dhe i shkëmbinjve gëlqerore me vegjetacion hasmofitik (8210, 8240)

Ne këto objekt bëjnë pjesë kryesisht habitatet Shpatet shkëmbore gëlqerore me bimësi kazmofite (8210) dhe *Rrasat gëlqerore-prioritare (8240), të cilat shtrihen në lartësi të mëdha të zonës së studimit.

Bimësia kazmofitike përbëhet nga bashkësi bimë që kolonizojnë rrepirat dhe çarjet e faqeve të shkëmbinjve. Lloji i komunitetit bimor që zhvillohet përcaktohet kryesisht nga statusi bazë i faqes së shkëmbit. Nën-llojet gëlqerore zhvillohen në shkëmbinj të pasur me gëlqere si gëlqerorët dhe shistet gëlqerore, ndërsa bashkësitë silicore zhvillohen në shkëmbinj acid. Prania e brezave gëlqerorë brenda shkëmbinjve shpesh i bashkon të dy llojet në të njëjtën dalje shkëmbore. Si rezultat, shpatet shkëmbore gëlqerore me bimësi kazmofitike janë në lidhje të ngushtë me habitatet e Shpatëve shkëmbore silicore me bimësi kazmofitike (8220), rrasat gëlqerore bore-mbajtëse (8110) ose rrasat gëlqerore (8240).

Jane habitate të cënueshme për shkak të kushteve të vështira ekologjike. Ato karakterizohen nga prezenca e 25 specieve të kercenuara nga të cilat të kercenuara në mënyrë kritike (CR) specie (*Aquilegia*

dinarica G.Beck., *Arenaria conferta* Boiss., *Lunaria telekiana* Jav., *Viola kosaninii* (Degen) Hayek.), te rrezikuara (EN) 14 specie (*Alchemilla albanica* Rothm., *Alchemilla catachnoa* Rothm., *Allium albanicum* (meteoricum) Brullo & al., *Athamanta turbith* (L.) Brot., *Cerastium grandiflorum* Waldst. & Kit., *Chaerophyllum coloratum* L., *Draba korabensis* Jáv., *Gnaphalium* (*Omalotheca*) *pichleri* Phil., *Noccaea* (*Hornungia*) *alpina* (L.) Reichenb., *Sesleria wettsteinii* Doerfler & Hayek., *Stipa mayeri* Martinovský., *Valeriana saxatilis* L., *Wulfenia baldaccii* Degen. *Wulfenia carinthiaca* Jacq.) dhe te cenueshme (VU) 7 specie (*Crepis viscidula* Froel., *Onosma mattirolii* Bald., *Saxifraga scardica* Griseb., *Saxifraga sedoides* L., *Silene parnassica* Boiss. & Spruner. *Stachys beckeana* Dörfl. & Hayek., *Valeriana crinii* Orph. ex Boiss.)

Ky kompleks habitatesh ka përqendrimin me te madh te specieve me status te vecante rrallesie, nga te cilat 7 specie endemike (*Acantholimon albanicum* O. Schwarz & F. K. Mey., *Alchemilla albanica* Rothm., *Carex muricata* L., *Centaurea calocephala* Willd., *Hieracium fritschianum* Hayek & Zahn., *Lunaria telekiana* Jav., *Wulfenia baldaccii* Degen,) 39 specie sub-endemike, 63 specie ballkanike dhe 29 specie sub-Ballkanike.

Nga fauna duhet permendu prezenca e *Falix sylvestris* (EN), *Rupicapra rupicapra* (VU) dhe shqiponjave si *Aquila chrysaetos* (EN), *Hieraaetus fasciata* (EN),

Kercenimet me te rendesishme jane: sportet në natyrë, aktivitete të lira dhe rekreative, ndryshime të tjera në ekosistemet, dinamizmi i vegetacionit/evolucioni biocenotic, speciet aliene pushtuese, shkarret masive, kullotja.

8.4.4. Ekosistemet e kullotave te thata alpine e sub-alpine dhe livadheve malore (6120, 6170, 6230, 6520)

Ne kete objekt bejne pjese Kullotat alpine dhe sub-alpine (6170), Livadhe malore (6520), *Kullota *Nardus* të pasura me specie, mbi nënshtresa silicore në zonat malore (6230) dhe Kullotat gelqerore ranore te thata (6120)

Keto habitate gjendet në toka të pasura me gëlqere dhe përbëhet nga përzierje të shkurtra, shpesh të kullotura, të pasura me specie të gjysem-shkurreve malore me *Dryas octopetala*, tapeteve arktiko-alpin, barishte dhe kullota. Në Alpet Shqiptare gjenden në lartësi të mëdha, ne klime te ashpër, megjithëse kullotja mund të ndryshojë gjithashtu përbërjen e specieve. Ky është një nga habitatet malore më të rëndësishme për bimë të rralla arktike-alpine dhe bimë dhe kafshë të tjera të rralla malore. Në të vërtetë, zonat me këto habitate përbëjnë një pjesë të madhe të Malësisë të konsideruara tradicionalisht si të rëndësishme për florën e tyre arktike-alpine.

Habitati 6520 Livadhet malore është lloji tipik i livadhit të menaxhuar tradicionalisht me shumë lloje lokale që ndryshojnë sipas klimës rajonale, terrenit dhe traditave të kositjes. Shpesh i pasur me specie me bimë të rralla dhe të kercenuara, ai mund të përballojë disa ndryshime në regjimin e kositjes dhe zhvendosje të përkohshme drejt menaxhimit të kullotave, por është i prekshëm nga çdo lloj ndryshimi thelbësor në praktikën bujqësore, veçanërisht nga plehërimi me kimikate dhe jo me pleh kafshësh. Veçanërisht kohet e fundit livadhet tradicionale janë braktisur dhe vegetacioni livadh po

zevendësohet nga ai shkurror dhe pyjor. Restaurimi ka nevojë për ndërhyrje të menduar dhe është i vështirë pasi pjelloria e tokës ka arritur nivele të larta ose pushtimi i shkurreve është avancuar.

Karakteristike e këtij grupi habitatesh është diversiteti i lartë biologjik i përfaqësuar nga 22 specie endemike, 72 specie sub-endemike, 9 specie Alpine dhe sub-alpine, 150 specie Ballkanike dhe 84 sub-Ballkanike. Në status rrezikimi janë 6 specie të rrezikuara (EN) (*Carduus micropterus* (Borbas) Teyber., *Cephalaria pastricensis* Dörf. & Hayek., *Helichrysum plicatum* DC., *Melampyrum heracleoticum* Boiss. & Orph., *Micromeria (parviflora) longipedunculata* Bräuchler., *Thesium auriculatum* Vandas.) dhe 3 specie të cenueshme (VU) (*Gentiana lutea* L., *Klasea (Serratula) radiata* (Waldst. & Kit.) Á. Löve & D. Löve. *Ligusticum albanicum* Jav.

Livadhet gëlqerore alpine dhe subalpine përfshijnë variacione, (i) *Festuca ovina* – *Alchemilla alpina* – *Silene acaulis* komunitet xhuxh-barishtor, (ii) *Dryas octopetala* – *Carex flacca* heath, (iii) *Dryas octopetala* – komuniteti i *Silene acaulis*. Ndryshimet brenda llojit të habitatit janë për shkak të ndryshimeve në lartësi, klimë dhe intensitetit të kullotjes.

Presionet me të rëndësishme vijnë nga kullotja, grumbullimi i bimeve mjekësore, aktivitetet e tjera humane si sportet, tubimet, lojrat tradicionale etj.

8.4.5. Ekosistemet e pyjeve, shkurreve dhe shkurreve hemisferike halore të maleve të larta (alpine) (4060, 4070, 5130, 9410, 95A0)

Në këto objekt ruajtje përfshihen habitatet shqopat alpine dhe boreale (4060), shkurret me *Pinus mugo* dhe *Rhododendron hirsutum* (4070), formacione *Juniperus communis* në vatra ose kullota gëlqerore (5130), Pyjet acidofile të Hormoqit të niveleve malore deri në alpine (*Vaccinio-Piceetea*) (9410), High oro-Mediterranean pine forests (95A0),

Habitati i pyjeve të Hormoqit (9410) përfaqëson pyjet halore sub-alpine dhe alpine (të dominuara nga *Picea*) dhe pyjet brendshëm peri-alpine. Habitatit Shqopa Alpine dhe Boreal (4060) përfshin formacione me shkurre të vogla, xhuxhe ose shkurre të shtrira të zonave alpine dhe nën-alpine të maleve të lartë, të dominuara nga speciet e familjes *Ericaceae*, *Dryas octopetala*, *Juniperus communis* spp. nana, gjjeshtra ose barërat të keqija. Habitatit Shkurre me *Pinus mugo* dhe *Rhododendron hirsutum* (*Mugo-Rhododendretum hirsutum*) (4070) përfshin formacionet e *Pinus mugo* zakonisht me *Rhododendron* spp të Alpeve të thata. Formacionet me *Juniperus communis* (5130), *Crataegus* spp., *Rosa* spp. dhe *Prunus spinosa* të niveleve malore. Ato kryesisht i përgjigjen vazhdimësisë fitodinamike të maleve të *Calluno vulgaris-Ulicetea minoris*.

Ky tip habitatit përfaqësohet nga 3 specie endemike, (*Forsythia europaea* Degen & Bald., *Gentiana pneumonanthe* L., *Polygonum albanicum* Jav.), një specie sub-endemike (*Odontarrhena markgrafii* O.E. Schulz.), 5 specie ballkanike (*Pinus heldreichii* Christ., *Pinus peuce* Griseb., *Stachys obliqua* Waldst. & Kit., *Tanacetum larvatum* (Pant.) Hayek., *Valeriana bertiscea* Pancic.), dhe 3 specie (*Arabis alpina* L., *Arctostaphylos uva-ursi* (L.) Sprengel., *Rosa sherardii* Davies.). Me status specifik rrezikimi takohen 2 specie të rrezikuara (EN) (*Polygonum albanicum* Jav., *Valeriana bertiscea* Pancic.) dhe një të cenueshme (VU) (*Arctostaphylos alpinus* (L.) Sprengel.).

Kërcënimet më të shpeshta të raportuara 'shumë të rëndësishme' janë: sportet në natyrë, aktivitete të lira dhe rekreative, menaxhimi dhe përdorimi i pyjeve, aktivitete të tjera pyjore, ndërhyrje dhe shqetësime të

tjera njerëzore, gjuetia dhe grumbullimi i kafshëve të egra, ndryshimet abiotike (ndryshimet klimatike), kullotja, zjarret e egra, ndryshime të tjera në ekosistem, Kositja e kullotave, marrëdhëniet ndërspecifike faunistke.

8.4.6. Ekosistemet pyjore gjetherenese mezofile (9130, 9150, 9180, 91W0)

Ne kete grup bejne pjese Habitati i pyjeve te ahut (*Fagus sylvatica*) (9130), Pyjeve gëlqerore medio-evropiane të ahut të *Cephalantho-Fagion* (9150), Pyjet moesiane te ahut (91W0), *Pyjet e Blirit me panje të shpateve, rrëshqitjeve dhe luginave (9180).

Habitati i pyjeve te ahut (*Fagus sylvatica*) (9130) përfaqëson bimësinë klimakse (vegjetacionin potencial) në tokat neutrale ose pothuajse neutrale. Ahu dominon në katin e drurëve, së bashku me bredhin (*Picea abies*) dhe bredhin e argjendtë evropian (*Abies alba*) në male. Shtresa barishtore është më e larmishme dhe më e bollshme sesa me habitatin e tipit 9110 dhe përbëhet kryesisht nga specie tipike gte pyjeve ahut. Pyjet e ahut xero-termofile (*Fagus sylvatica*) (9150) shpesh në toka sipërfaqësore të shpateve të pjerrëta në toka gëlqerore. Shtresa e barit dhe e shkurreve është shpesh e pasur me lloje, duke përfshirë disa lloje orkide, *Cypripedium calceolus* spp. etj. Pyjet gjethegjerë në shpatet (9180) janë pyje të përzier me lloje të ndryshme drurësh si panja e fikut (*Acer pseudoplatanus*), Frasheri i zi (*Fraxinus excelsior*), Vidhi (*Ulmus glabra*) Bliri i argjendte apo fletegjere (*Tilia cordata*, *T. platyphyllos*). Ai mbulon toka sedimentare te trasha në bazën e shpateve ose shpatet shkëmbore të gërryera. Shtresa e tokës është e pasur me specie nga lloje të ndryshme habitatesh.

Karakteristike e ketij habitati eshte prania e 4 specieve alpine (*Epilobium alsinifolium* Vill., *Epilobium angustifolium* L., *Pulsatilla halleri* (All.) Willd., *Salix waldsteiniana* Willd.), 7 specie ballkanika (*Acer heldreichii* Orph. Ex Boiss., *Cirsium candelabrum* Griseb., *Eryngium palmatum* Pančić & Vis., *Jacobaea (Senecio) othonnae* (M.Bieb.) C.A.Mey., *Linaria peloponnesiaca* Boiss. & Heldr., *Rhamnus alpinus* L., *Marrubium anisodon* K. Koch) dhe 4 specie sub-Balkanike.

Kercenimet me te rendesishme jane Menaxhimi dhe perdorimi i pyjeve, lidhjet floristike nder-specifike, gjuetia dhe grumbullimi i kafshëve te gjahut, kullotja nga blegtoaria, ndryshime ne ekosistem per shkak te ndryshimeve klimatike, shfrytezimi i pyjeve, hapja e rrugeve e shtigjeve, dinamizmi i vegjetacionit, ndryshimet klimatike.

8.4.7. Ekosistemet pyjore dhe shkurre termofile gjetherenese (91M0, 9280)

Ne kete ekosistem marrin pjese pyje termofile gjetherenes, perfaqesuar nga *Quercus frainetto* dhe *Quercus cerris* (91M0, 9280) si dhe shkurre termofile gjetherenese, stade te degraduara te habitatit te mesiperm, dominuar nga *Carpinus orientalis*, ku individet te gjinise *Quercus* (*Q. frainetto*, *Q. Cerris*, *Q. trojana*) marrin pjese ne perberjen floristike te ekosistemit.

Pyjet termo-kserofite, sub-kontinentalete dushqeve gjetherenes shperndahen midis 250-600 m (800) mbi nivelin e detit, të zhvilluara në nënshtresat gëlqerorë, andezite, bazalte, argjilë, rërë etj., në toka pak acide, zakonisht kafe të thella. *Acer tataricum*, *Carpinus orientalis*, *Fraxinus ornus*, *Tilia tomentosa*, *Ligustrum vulgare* dhe *Euonymus europaeus* janë drurë dhe shkurre të zakonshme bashkeshoqeruese.

Ky ekosistem karakterizohet nga prezenca e nje specie endemike (*Chamaecytisus lasiosemius* (Boiss.) Pifkó.), 5 specie sub-endemike (*Campanula montenegrina* I.Jankovic & D.Lakusic., *Chamaecytisus tommasinii* (Vis.) Rothm., *Helleborus multifidus* Vis., *Soldanella hungarica* (dimonie) Hausskn., *Vincetoxicum huteri* Vis. & Ascherson.), 10 specie sub-Ballkanike (*Acer hyrcanum* Fischer & C. A. Meyer. *Acer obtusatum* Waldst. & Kit., *Campanula sparsa* Friv., *Daphne blagayana* Freyer., *Digitalis laevigata* Waldst. & Kit., *Himantoglossum calcaratum* (Beck) Schltr., *Narthecium scardicum* Kosanin., *Stachelina uniflosculosa* Sibth. & Sm., *Tilia tomentosa* Moench., *Trifolium pignanti* Fauche & Chaub.),

Kërcënimeve më të rëndësishme i përkasin kullotjes, pastrimit të pyjeve, rimbjellja e pyjeve (me drurë jo vendase), heqja e drurëve të vdekur dhe të thare, djegia, speciet invazive jo-vendase, urbanizimi i pa nderprere, nxjerrja e ujërave nëntokësore për bujqësi, mbjellja artificiale në tokë të hapur (me specie jo vendase), heqja e nënshtresave pyjore, thatësira dhe më pak reshjet, ndryshimi i përbërjes së specieve (pasardhja), nje specie kritikisht të rrezikuar (CR) (*Fritillaria messanensis* Raf. subsp. *gracilis* (Ebel) Rix.), 6 specie të rrezikuara (EN) (*Acer hyrcanum* Fischer & C. A. Meyer., *Asplenium* (*Phyllitis*) *scolopendrium* (L.) Newman., *Chamaecytisus tommasinii* (Vis.) Rothm., *Fritillaria messanensis* Raf. subsp. *gracilis* (Ebel) Rix. *Haplophyllum boissierianum* Vis. & Pancicdhe.) nje nje të cenueshme (VU) (*Asplenium* (*Phyllitis*) *scolopendrium* (L.) Newman.).

Në të kaluarën, shfrytëzimi intensiv i ekosistemeve gjetherënëse të dushkut nëpërmjet prerjeve vjeljes të drurit, ricungimit dhe mbi-kullotjes coi ne degradim dhe në disa druret të merrnin formën e shkurreve. Megjithatë, pjesa më e madhe e këtyre ekosistemeve gjenden në fazën e rehabilitimit natyror falë reduktimit të kullotjes, veçanërisht të dhive dhe gjithashtu reduktimit të prerjes së druveve dhe ndalimit të ricungimit, për shkak të niveleve të larta të migrimit dhe emigrimit të popullsisë lokale. Rezultati sot është shfaqja e ekosistemeve të admirueshme me lis në katin e sipërm, në Shkozë katin e mesëm dhe Shkozë dhe specie të tjera tolerante ndaj hijeve në shtresën e poshtme. Megjithatë pyjet e dushkut ruajnë formën e tyre të menaxhimit të cungishtës duke prodhuar kryesisht dru zjarri. Në të njëjtën kohë, lisi – me përjashtim të lisit Pubescent – ka aftësinë të prodhojë dru të çmuar, i cili është shumë më i vlefshëm se druri i zjarrit, veçanërisht në vende me cilësi të mirë peizazhi dhe strukturë të duhur.

8.4.8. Ekosistemet Bujqesore

Edhe pse Alpet shqiptare shtrihet në një territor të gjere, toka bujqësore është e kufizuar. Ajo është kryesisht në formën e bujqësisë alpine të vogël familjare. Toka bujqësore është pjellore dhe e ujitur mirë. Ekosistemet bujqësore perfaqesohen nga habitate të kultivuara me kultura mikse, menaxhuar me praktika ekstensive, ku përdorimi i kimikateve mbetet i ulët.

Kulturat më të rëndësishme bujqësore janë ato të misrit, patateve, specave, domateve, trangujve, patëllxhanëve, qepëve, hudhrave, bizeleve, lakrave, mollëve, dardhave, kumbullave, qershive, ftonjve, gështenjave, luleshtrydheve dhe rrushit. Duhet vecuar varieteti i fasuleve të Shalës me vlera të larta organike.

Bujqësia është aktiviteti më i rëndësishëm ekonomik për banorët vendas brenda zonës së mbrojtur, por mungesa e promovimit, tregtimit dhe certifikimit të bio-produkteve vendase kufizojnë përfitimin ekonomik të popullsisë vendasve.

8.5. Përcaktimi i objekteve të ruajtjes: objekte të mirëqenies njerëzore (të varura nga biodiversiteti)

Përcaktimi i shërbimeve të ekosistemit është thelbësor për të punuar me palët e interesuara, për të kuptuar nevojat dhe perspektivat e tyre, si dhe për të komunikuar me publikun përfitimet e ruajtjes. Përshkrimi i shërbimeve të ekosistemit pasqyron potencialin e një vendi të caktuar për zhvillim të qëndrueshëm të bazuar në ekosistem.

Marrëdhëniet kulturore me vendndodhjen dhe vlera jo-monetare të biodiversitetit janë të rëndësishme dhe për ta kuptuar këtë, është e rëndësishme të përcaktohen nevojat e komunitetit dhe kërkesat dhe aktivitetet e tyre në lidhje me ekosistemet lokale. Si i tillë, një pjesë e rëndësishme e procesit përfshin dokumentimin e kërkesave të bëra për ekosistemin nga palët e interesuara lokale dhe të jashtme (p.sh., shërbimet e lidhura me klimën dhe interesi global në pyje të rëndësishme; ose palët e interesuara që jetojnë në rrjedhën e poshtme të cilët janë të interesuar për rregullimin e rrjedhës së sipërme të ujit).

Përgatitja e një inventari të shërbimeve të ekosistemit është bërë sipas kategorive të përcaktuara në Vlerësimin e Ekosistemit të Mijëvjeçarit (shërbime mbështetëse, siguruese, rregulluese dhe kulturore) (Team, 2016).

Jane përcaktuar shërbimet e ekosistemit për PK të Alpeve të Shqipërisë, të klasifikuara sipas Millenium Ecosystem Assessment:

- ♣ **Shërbime të ofruara:** Ushqimore: (peshkim, akuakulture), ushqim për blegtorinë, ujë të freskët, ujë i pijshëm për blegtorinë, burime gjenetike të biodiversitetit
- ♣ **Shërbime rregullatore:** Rregullime klimatike, rregullimi i cilesisë së ajrit, ruajtja e sasisë dhe cilesisë së ujit, frenim i erozionit, mbrojtje nga katastrofat natyrore (permbytjet)
- ♣ **Shërbime mbështetëse:** cikli ushqimor, perhapja e polenit dhe farave, prodhim primar neto, ushqim, bime medicinale, tokë formim
- ♣ **Shërbime kulturore:** Vlerë estetike, vlerë tradicionale, vlerë clodhese, dhe sportive

Objektet e mirëqenies njerëzore përshkruajnë përfitimet e njohura njerëzore që rrjedhin nga biodiversiteti përmes shërbimeve të ekosistemit. Shembujt përfshijnë sigurinë ushqimore, shëndetin, 'frymëzimin' ose ndjenjën e vendit. Mirëqenia njerëzore lind nga një kombinim i mallrave dhe shërbimeve të njohura që rrjedhin nga biodiversiteti.

Ai përfshin: (i) atë që aktualisht zotëron ose shfrytëzon një person i cili është pjesë e kapitalit natyror; (ii) çfarë mund të bëjë një person me atë që ka; dhe (iii) si mendon për atë që ka dhe çfarë mund të bëjë.

Ai gjithashtu përfshin nderveprimin midis (i) burimeve që një person është në gjendje të komandojë; (ii) çfarë është në gjendje të arrijë me ato burime, dhe cilat nevoja dhe qëllime janë në gjendje të përmbushë; (iii) kuptimin që u jep qëllimeve që arrijnë dhe proceseve në të cilat angazhohet.

Mirëqenia njerzore qëndron në anën e kundërt nga varfëria, e cila është përcaktuar si një 'privim i theksuar në mirëqenie'. Përbërësit e mirëqenies varen nga situata, duke reflektuar gjeografinë, kulturën lokale në rrethanën ekologjike.

Per PK te Alpeve Shqiptare objektet e mireqenies se komunitetit varura nga biodiversiteti:

- ♣ Bazat për të ardhura ekonomike dhe mirëqenien sociale
- ♣ Shëndeti fizik, mendor dhe shpirtëror (ndihmon në reduktimin e sëmundjeve)
- ♣ Siguria ushqimore dhe material bazë për një jetë të mirë
- ♣ Elasticitet dhe mbështetje e të gjitha formave të jetesës
- ♣ Siguria përballë ndryshimeve mjedisore
- ♣ Struktura sociale kulturore dhe aktivitetet e kohës së lirë që kontribuojnë në mirëqenien e përgjithshme

8.6. Analiza e cenueshmërisë dhe rrezikut sistematik

Pasi përcaktuam objektet e ruajtjes për zonën e mbrojtur, PK Alpet Shqiptare, dhe përpara se të ndërmerret veprimi i mëtijshëm drejt formulimit të aktiviteteve të menaxhimit, u pa e rëndësishme të krijohet një kuptim i hollësishëm i grupit të rrethanave dhe kushteve që tregojnë karakterin e zonës. "Analiza e situatës" është e rëndësishme për përcaktimin e bazës së menaxhimit dhe për dokumentimin e njohurive të disponueshme, si pikënisje për menaxhimin adaptiv.

Rezultati përfundimtar i analizës së situatës MARISCO është një paraqitje vizuale e një modeli konceptual që përfshin sa më shumë elementë të përfshirë në dinamikën shkak-pasojë të një ekosistemi të modifikuar.

Objektivi konkret i kësaj faze është të reflektojë në mënyrë kompetente mbi njohuritë aktuale në lidhje me marrëdhëniet komplekse sistematike dhe dinamike shkak-pasojë ndërmjet faktorëve të ndryshëm kontribues dhe kërcënimeve që ndikojnë në cenueshmërinë e objekteve të ruajtjes, brenda fushës së përcaktuar të analizës dhe të përcaktojë kritikën e faktorëve kontribues të përcaktuar, kërcënimeve dhe streseve në mënyrë që të lehtësohet formulimi dhe përcaktimi i prioriteteve strategjike.

Në bazë të "shabllonit" biologjik të ekosistemeve qëndrojnë "faktorët kryesorë", skeleti fizik i përbërë kryesisht nga **energjinë, lagështinë, temperaturën dhe lëndët ushqyese**. Në përputhje me konceptin e cenueshmërisë, atributet kryesore ekologjike lidhen shumë me ndjeshmërinë e objekteve të biodiversitetit. Në këtë kontekst, bollëku dhe diversiteti i specieve kanë rëndësi, si dhe një nivel i caktuar i lidhjes, në mënyrë që energjinë, biomasa dhe informacioni të mund të shkëmbehen ndërmjet komponentëve të sistemit. Në përputhje me konceptin e cenueshmërisë, atributet kryesore ekologjike lidhen shumë me ndjeshmërinë e objekteve të biodiversitetit. Objektet e biodiversitetit me shumëtribute ekologjike kryesore 'kërkuese' janë më të ndjeshme ndaj ndryshimeve në ekspozimin ndaj kërcënimeve.

8.6.1. Vlerësimi i gjendjes aktuale të objekteve të biodiversitetit

8.6.1.1. Përcaktimi i attributeve kryesore ekologjike dhe funksionalitetit të sistemeve të synuara

Qëllimi përfundimtar i vendeve dhe projekteve të ruajtjes është përmirësimi ose të paktën ruajtja e funksionalitetit të biodiversitetit të zonës, e përkufizuar si "një gjendje e caktuar e një sistemi që karakterizohet nga ndërveprimet biologjike dhe ekologjike të komponentëve që kontribuojnë në efikasitetin dhe elasticitetin e sistemit".

Mungesa e ndonjë stresi dhe faktorëve stresues të jashtëm përkatës do të përfaqësonte gjendjen ideale të funksionalitetit. Kjo do të nënkuptonte gjithashtu akses të plotë në burimet e nevojshme. Në këtë gjendje (hipotetike), sistemi do të evoluonte vetëm ngadalë sipas ndryshimeve të brendshme, dhe njëkohësisht do të ruante dhe zhvillonte një kapacitet të qenësishëm përshtatës të nevojshëm për përballimin e ndryshimeve mjedisore.

Në realitet, një nivel i caktuar shqetësimi dhe stresi përkatës është gjithmonë duke nxitur evolucionin dhe përshtatjen e sistemeve biologjike dhe ekologjike (dhe madje është i nevojshëm që ata të mund të zhvillojnë kapacitetin e tyre adaptues). Megjithatë, edhe nëse nuk do të ishte plotësisht e arritshme, një gjendje sistmore ku objektet e biodiversitetit kanë një funksionalitet të lartë do të përfaqësonte qëllimin përfundimtar të ruajtjes.

Tabela 13. Atributet ekologjike të objekteve të biodiversitetit të Alpeve të Shqipërisë:

ATRIBUTE EKOLOGJIKE KRYESORE Funksionaliteti dhe rregullueshmëria	Objektet e biodiversitetit
Rrjeti: fragmentimi Informacion: diversiteti specifik Faktorët kontrollues: Sasia dhe cilësia e ujit	Ekosistemet barishtore e drunore të brigjeve të ujërave të rrjedhshme alpine (3220, 3240, 92C0, 91F0)
Faktorët kontrollues: Cilësia dhe sasia e ujit	Ekosistemet e ujërave, rreth ujërave të qeta dhe vendeve të lageshta (3140, 3160, 3170, 6430, 7150)
Rrjeti: rrjedha e geneve, prania e shpërndarësve të polenit, diversiteti i llojeve funksionale, fragmentimi (madhësia e qëndrueshme e popullatës së dhive të egra, lidhja përmes korridoreve) Informacion: Diversiteti specifik (përbërja e specieve, duke përfshirë bimët endemike)	Ekosistemet alpine dhe të shkëmbinjve gelqerorë me vegjetacion hasmofitik (8210, 8240)
Rrjeti: rrjedha e gjeneve, prania e ndarësve, diversiteti i llojeve funksionale, fragmentimi Biomasa: biomasa e barit Informacion: diversiteti ekologjik, diversiteti specifik	Ekosistemet e kullotave të thata alpine e sub-alpine dhe livadheve malore (6120, 6170, 6230, 6520)
Rrjeti: rrjedha e gjeneve, prania e ndarësve, diversiteti i llojeve funksionale, fragmentimi, Lidhja nëpër korridore Biomasa: Prodhimi Primar Neto Informacion: Diversiteti specifik	Ekosistemet e pyjeve, shkurreve dhe shkurreve hemisferike halore të maleve të larta (alpine) (4060, 4070, 5130, 9410, 95A0)
Rrjeti: lidhje gjenetike, fragmentim Biomasa: Prodhimi parësor neto Informacion: Diversiteti specifik në kafshët e egra Faktorët kontrollues: disponueshmëria e lëndëve ushqyese, regjimi i zjarreve, disponueshmëria/qasja në energji, cilësia dhe sasia e ujit	Ekosistemet pyjore gjetherenese mezofile (9130, 9150, 9180, 91W0)
Rrjeti: Fragmentimi	Ekosistemet pyjore dhe shkurre termofile gjetherenese (91M0, 9280)

Biomasa: Biomasa e poshtme (biomasa e energjisë), Prodhimi Primar Neto Informacion: Diversiteti ekologjik dhe specifik Faktorët kontrollues: Disponueshmëria/qasja në energji Rregjimi i zjarreve	
Rrjeti: Rrjedha e gjeneve Informacion: diversiteti specifik dhe gjenetik Faktorët kontrollues: Pjelloria e tokës (energji: lëndët ushqyese), sasia dhe cilësia e ujit (Pjerrësia e tokës - temperatura dhe lagështia)	Ekosisteme bujqesore mikse me menaxhim ekstensiv

Në këtë kontekst, për percaktimin e masave përmirësuese janë merren parasysh tre parime udhëzuese.

- ♣ nëse nuk është prishur, nuk duhet supozuar se ka nevojë për rregullim
- ♣ etika mjedisore: Ne kemi për detyrë të kujdesemi ndaj njëri-tjetrit dhe ndaj biodiversitetit si për të tashmen ashtu edhe për të ardhmen. Imperative është të përpiqemi të percaktojmë dhe korrigjojmë veprimet njerëzore që shkaktojnë ndryshime të panatyrshme dhe humbje në natyrë.
- ♣ strategjitë e përfshirjes: gjendja e një sistemi të percaktohet dhe kuptohet sa më mirë që të jetë e mundur, detyra tjetër është të ndërtohen strategji në menaxhim që synojnë të rivendosin dhe ruajnë sa më shumë që të jetë e mundur karakterin natyror të ekosistemit prindëror origjinal, pa harruar nevojat dhe varësitë e komuniteteve nga biodiversiteti për mallrat dhe shërbimet e tyre.

Pyetjet udhëzuese për identifikimin e attributeve kryesore ekologjike kanë qenë:

- ♣ Cilat karakteristika kyçe kërkohen për funksionimin e objektit të biodiversitetit?
- ♣ Cilat karakteristika kryesore do të çonin në humbjen ose degradimin total të një objekti të biodiversitetit kur ndryshohet ose mungon?
- ♣ Cilat karakteristika kyçe kërkohen për të siguruar elasticitetin e një objekti të biodiversitetit dhe që ai të ketë një kapacitet të caktuar adaptues dhe mbrojtës ndaj shqetësimeve dhe ndryshimeve mjedisore?

Për çdo objekt të biodiversitetit janë percaktuar karakteristikat kyçe të lidhura me:

- ♣ Rrjetin: (i) rrjedhja e gjeneve, (ii) prania e shperberesve, (iii) diversiteti i tipeve funksionale
- ♣ Biomason: (i) Prodhim i Primar Neto, (ii) biomasa bimore,
- ♣ Informacionin: (i) Diversiteti specifik, (ii) diversiteti gjenetik
- ♣ Faktoret kontrollues (burimet, substrati): (i) disponueshmëria e lendeve ushqyese, (ii) rregjimi i zjarreve, (iii) disponueshmëria e aksesit tek energjia, (iv) cilësia dhe sasia e ujit.

Sipas parimeve të ekologjisë, të gjitha atributet ndryshojnë në një ekosistem që funksionon në mënyrë natyrore. Një ndryshim i tillë natyror njihet si pjesë e lëkundjeve dhe dinamikës së një ekosistemi dhe konsiderohet të jetë brenda një 'game të pranueshme variacioni' kur statusi i tij përcaktohet si shumë i mirë ose i mirë. Në sinjalizohemi për një kërcënim të mundshëm kur statusi nuk përkufizohet se bie në asnjërin nga këto dy kategori. Pyetjet udhëzuese për identifikimin e gamës së variacionit janë:

- ♣ Sa ndryshim në një tregues është i pranueshëm për një objekt të biodiversitetit? Sa ndryshim është shumë?
- ♣ Sa restaurim mjafton?

Për të përcaktuar vlerësimin dhe rrjedhimisht statusin e një atributi ekologjik, kemi bere nje dallim fillestar duke përdorur të dhënat dhe informacionin më të përshtatshëm midis **shumë mirë/i mirë / i favorshem/ i dobët**.

Pasi u përcaktua statusi i vlerësimit për secilin tregues të atributit ekologjik, hapi tjetër është të jepet një tregues i statusit aktual dhe të ardhshëm të parashikuar për secilin prej attributeve. Statusi i dëshiruar i atributit kryesor ekologjik është vendi ku dëshirojme të jetë në të ardhmen - d.m.th., deri në fund të planifikimit kur të paktën të kemi përmbushur vizionin e menaxhimit.

Tabela 14. Shkalla e vlerësimit për treguesit e attributeve kryesore ekologjike

Shume e mire = 4	E mire = 3	E favorshme = 2	E dobet = 1
Treguesi është në gjendjen e dëshirueshme. Për të ruajtur funksionalitetin e objektit të biodiversitetit, kërkohet vetëm një nivel minimal ndërhyrje – ose edhe asnjë ndërhyrje.	Treguesi është brenda një diapazoni të pranueshëm variacioni. Mund të kërkohet një ndërhyrje për të ruajtur funksionalitetin e objektit të biodiversitetit.	Treguesi është jashtë kufijve të pranueshëm të variacionit. Funksionaliteti i objektit të biodiversitetit mund të rrezikohet nëse situata nuk ndryshohet. Kërkohen ndërhyrje	Treguesi bie shumë larg nga diapazoni i pranueshëm i variacionit. Funksionaliteti i objektit të biodiversitetit është në rrezik serioz. Rivendosja mund të jetë e vështirë

Ne perfundim te kesaj analize eshte perftuar pamja e meposhtme (Tabela 15)

8.6.1.2. Percaktimi i streseve aktuale që reduktojnë qëndrueshmërinë dhe integritetin e objekteve të biodiversitetit

Një analizë e detajuar e streseve është e rëndësishme për të kuptuar se si sistemet e synuara ose objektet e biodiversitetit ndikohen nga kërcënimet. Është pika fillestare për të kuptuar mekanizmat e gjenerimit të kërcënimit dhe rrezikut, dhe për krijimin e hipotezave rreth zinxhirëve shkak-pasojë të ndërlikdhura.

Në përgjithësi, streset mund të konsiderohen si manifestim i 'sëmundjes' ose 'plagëve' të një objekti të biodiversitetit - simptomat e identifikueshme të shëndetit të keq dhe cenueshmërisë. Percaktimi i stresit është hapi i parë në një diagnozë të plotë të 'çrregullimit' të objektit të biodiversitetit, i cili përfundimisht do të trajtohet me zbatimin e strategjive.

Pyetjet udhëzuese për të ndihmuar në procesin e identifikimit të stresit janë:

- ♣ Çfarë lloj ndryshimesh negative mund të vërehen në objektin e biodiversitetit?
- ♣ Cilat janë shenjat e 'çrregullimit' dhe 'sëmundjes'?
- ♣ A ka ndonjë ndryshim kritik në statusin e faktorëve kryesorë të mjedisit, si klima, toka ose uji?
- ♣ A ka humbje të biomasës, informacionit ose rrjetit brenda sistemit?
- ♣ A ka humbje të rrjetit/lidhjes me sisteme të tjera?

Për të siguruar një kuptim më të qartë të situatës dhe për të ndihmuar në lehtësimin e një analize të mëtejshme sistematike të situatës, është bërë grupimi i sforcimeve sipas marrëdhënies së sforcimeve me:

- ♣ faktorët kryesorë,
- ♣ biomasen,
- ♣ informacionin, dhe
- ♣ rrjetin.

Streset kryesore të percaktuara nga analiza MARISCO dhe bazuar në objektet e biodiversitetit janë:

- ♣ Ndryshimi i pH të ujit si rezultat i nderhyrjeve në lumenj e perrenj, duke rrezikuar faunën ujore.
- ♣ Reduktimi i ngopjes së ujit me oksigjen, në ujrat e qete malore si rezultat i nderhyrjes me blegtori si dhe hedhjes së mbeturinave nga pushuesit
- ♣ Pakesimi edhe me tepër i bimeve të rralla e kërcënuara si dhe i disa specieve 1/2 dhe shkurreve hasmofitike, si rezultat i ndryshimeve klimatike dhe kalimit të vizitoreve në shtigje sensitive
- ♣ Zhvendosje e habitateve si rezultat i ndryshimeve klimatike globale
- ♣ Humbje e biomasës drunore e barishtore si rezultat i prerjeve të pa ligjshme, fushimeve turistike në vende sensitive, hapjes së shtigjeve dhe mbikullotjes
- ♣ Ndryshimi në strukture dhe përberje si rezultat i prerjeve dhe kullotjes në pyjet e shkurret termofile
- ♣ Thyerje e druveve për shkak të ngjarjeve ekstreme në pyjet halore të maleve të larta si dhe të atyre mezofile gjethëgjera
- ♣ Humbja e lidhshmërisë së habitateve si rezultat i fragmentimit të shkaktuar nga aktivitetet humane
- ♣ Prania e toka të eroduar si rezultat i praktikave jo të qëndrueshme bujqesore
- ♣ Zvogëlimi i popullatave të kafshëve të egra, për shkak të gjuetisë së pa ligjshme dhe prishjes së habitateve të tyre.

8.6.1.3. Kërcënimet: kuptimi i nxitësve të stresit dhe cenueshmërisë që ato shkaktojnë ndaj objekteve të biodiversitetit

Kërcënimet konsiderohen si agjentë të sëmundjes. Kërcënimet tipike të drejtpërdrejta janë aktivitetet njerëzore si prerja e pyjeve, mbi-kullotja, mbi-shfrytëzimi i bimeve mjekësore dhe ushqimore, gjuetia dhe peshkimi, ndërtimi i rrugëve ose shkarkimi i mbetjeve. Gjithashtu, manifestimet lokale të ndryshimeve klimatike konsiderohen si kërcënim, p.sh. g. thatësira në rritje, valë të nxehtësie ose ngjarje të rënda të reshjeve me efekte gerryese. Edhe pse këta shtytës nuk shkaktohen drejtpërdrejt nga njeriu, shkaktojnë stres për objektin e biodiversitetit

Percaktimi i kërcënimeve është një hap vendimtar, sepse ato janë elementët që duhet të menaxhohen dhe ndryshohen për të reduktuar ose eliminuar streset e objekteve të biodiversitetit. Kërcënimet mund

të jenë të pamenaxhueshme dhe të pamundura për t'u eliminuar, në të cilin rast mund të kërkohen strategji përshtatjeje.

Pyetjet udhëzuese për përcaktimin e kërcënimeve të drejtpërdrejta janë:

- ♣ Cilat aktivitete njerëzore po ndikojnë negativisht në qëndrueshmërinë e objekteve të ndryshme të biodiversitetit?
- ♣ Cilat procese të tjera po degradojnë funksionalitetin e objekteve të biodiversitetit duke shkaktuar strese?

Kertcenimet kryesore të përcaktuara nga analiza MARISCO dhe bazuar në objektet e biodiversitetit janë:

Tabela 15. Kertcenimet kryesore të përcaktuara nga analiza MARISCO dhe bazuar në objektet e biodiversitetit

Kategoria 1	Kategoria 2
Kercenime të lidhura me ndryshimet klimatike dhe të motit	Rreziku i zhvendosjes dhe alterim të habitateve
	Thatesira
	Temperatura ekstreme
	Furtuna dhe permbytje
Përdorimi i Burimeve Biologjike	Gjuetia dhe grumbullimi i kafsheve tokësore
	Grumbullimi i bimeve tokësore
	Shfrytëzimet e pyjeve (shpyllezimet)
	Peshkimi dhe vjelja e perodhimeve ujore
Nderhyrjet dhe shqetesimet humane	Aktivitetet rekreacioni
Bujqesia dhe peshkimi	NTPF
	Blegtoria
	Peshkimi
Ndryshimi i sistemeve natyrore	Zjarret dhe shuarja e zjarreve
	Diga dhe menaxhimi i ujit
Ngjarje gjeologjike	Orteqe dhe rreshqitje të tokës
Ndotja	Mbeturina dhe mbetje të ngurta
Prodhimi i energjisë dhe aktiviteti mineral	Energji e rinovueshme nga uji dhe lenda e drurit
	Aktiviteti mineral dhe i karrierave
Zhvillim rezidencial dhe tregëtar	Sipërfaqet urbane
	Sipërfaqe turistike dhe rekreacioni
Specie invazive dhe specie të tjera problematike	Specie invazive jo native/specie aliene
	Material gjenetik i introduktuar
Transporti dhe shërbimi i korridoreve	korsite të transportit

8.6.1.4. Përcaktimi i faktorëve që kontribuojnë në kërcënimet

Për të përfunduar analizën e situatës, është përpiluar një listë e faktorëve kontribues përgjegjës për kërcënimet. Mund të ketë disa faktorë që kontribuojnë në një kërcënim, ose duke vepruar në mënyrë të pavarur ose në sinergji. Pasi faktorët kontribues lidhen me kërcënimet, bëhet shumë më e qartë se si streset dhe cenueshmëria në biodiversitet lidhen me shkaqet rrënjësore të manifestuara në aktivitetet njerëzore. Përcaktimi i faktorëve kontribues është një hap përgatitor vendimtar drejt formulimit të planit efektiv të menaxhimit që merr parasysh shkaqet rrënjësore të problemeve. Ekosistemet janë baza për zhvillimin e qëndrueshëm, duke përfshirë përshtatjen ndaj ndryshimeve mjedisore. Funksionaliteti i tyre

duhet të mbahet në kuadër kur përcaktohen qëllimet dhe objektivat e një plani të përgjithshëm të ruajtjes. çdo plan i propozuar për nxitjen e ndryshimit dhe transformimit në sistemin kompleks të zonës së ruajtjes duhet gjithashtu të adresojë në mënyrë adekuate nevojat dhe qëndrimet e njerëzve, përndryshe, ka të ngjarë që ai të jetë joefektiv.

Pyetjet udhëzuese për këtë proces janë:

- ♣ Cilat janë arsyet e shfaqjes së një kërcënimi apo një faktori?
- ♣ Cilët aktorë dhe palë të interesuara janë të përfshirë në shkaktimin e një kërcënimi? Cilat janë arsyet e tyre për ta bërë këtë?
- ♣ A ka ndonjë faktor nga ata të listuar që kanë një ndikim pozitiv në një faktor ose kërcënim tjetër kontribues?

Në sistemet komplekse, natyrore dhe socio-ekonomike, nuk ka zinxhirë linearë shkak-pasojë. Paparashikueshmëria dhe ndryshimi jolinear në sistemet komplekse shkaktohet, ndër të tjera, nga efektet sinergjike, përshkallëzimi ose ciklet e reagimit pozitiv dhe negativ. Funksionaliteti i reduktuar i ekosistemit dhe humbja e shërbimeve të ekosistemit mund të ndikojë në faktorët kontribues dhe kërcënimet. Njerëzit që nuk janë në gjendje të plotësojnë nevojat e tyre themelore mund të detyrohen të shfrytëzojnë burimet natyrore gjithnjë e më shumë në mënyrë të paqëndrueshme

Manifestimet lokale të ndryshimeve klimatike globale shpesh rrisin kompleksitetin e gjenerimit të kërcënimeve. Thatësitat, valët e të nxehtit dhe ekstremet e tjera të motit mund të ndikojnë drejtpërdrejt në objektet e biodiversitetit, si pyjet ose ekosistemet e ujit.

Bazuar në situatën aktuale faktorët kryesorë që kontribuojnë në streset janë:

- ♣ **Bio-fizike:** Ndryshimet klimatike
- ♣ **Socio-kulturore:** besimet, zakonet, vlerat, modelet e zhvillimit
- ♣ **Natyrore:** paqëndrueshmëria e klimes, gjeologjike, pjerresia
- ♣ **Institucionale:** largësia e ZM, burime të kufizuara për kontroll, monitorim dhe raportim, mungesa e pajisjeve teknike,
- ♣ **Infrastrukturore:** Urbanizimi, zhvillimi i rrugëve
- ♣ **Përdorimi i burimeve natyrore:** praktikatat e pa qëndrueshme, bujqësore, blegtorale të grumbullimit të NTFP
- ♣ **Socio-ekonomike:** zjarret në pyje e kullota, kërkesat e mëdha për dru zjarri, nevoja për të ardhura por mungesa alternativash, densiteti i popullsisë
- ♣ **Politike:** Korrupsioni në marrjen e vendimeve, mungesa në zbatimin e ligjeve dhe rregulloreve, dhenia e lejeve jashtë kritereve

8.6.1.5. Organizimi, rishikimi dhe plotësimi i modelit konceptual sistematik

Duke u mbështetur në parimet e teorisë së sistemeve komplekse, MARISCO njihet rendin hierarkik në shumicën e ekosistemeve, i cili legjitimon një shkallë të caktuar strukturimi gjatë procesit të ndërtimit të

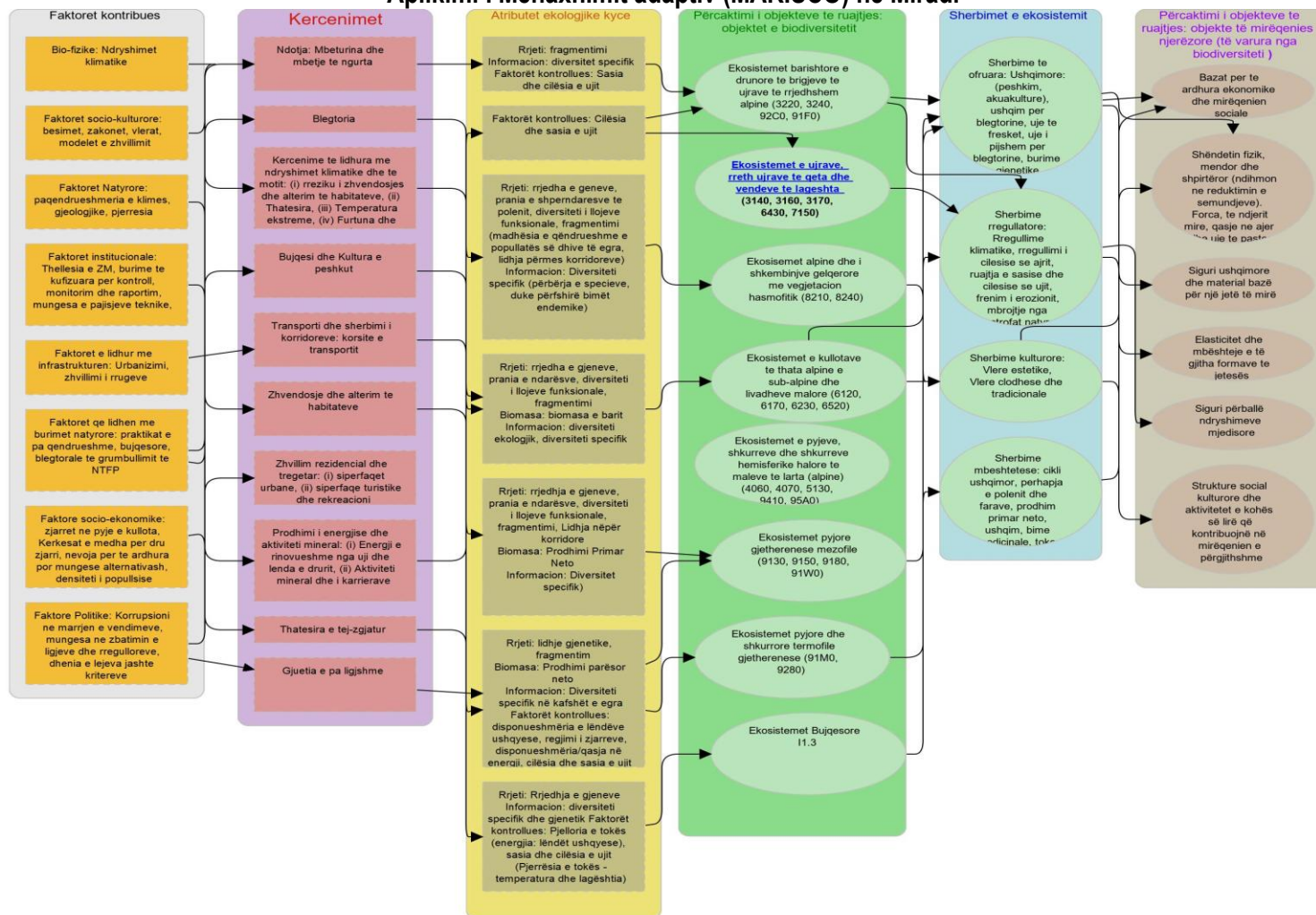
një modeli konceptual. Faktorët kontribues janë grupuar sipas fushave tematike: faktorët biofizikë, faktorët socio-ekonomikë, faktorët politikë, faktorët institucionale.

Pasi kemi përfunduar një analizë e plotë e situatës së zonës së projektit dhe janë percaktuar kërcënimet dhe faktorët e ndryshëm kontribues, hapi tjetër ka qenë zhvillimi i një plani gjithëpërfshirës.

Tabela 16. modelit konceptual sistematik

Faktoret Kontribues	Kercenimet	STRESET (perfshi rduktimin e funksionalitetit)	ATRIBUTE EKOLOGJIKE KRYESORE	Percaktimi i objekteve te ruajtjes		
			Funksionaliteti dhe rregullueshmëria	Objektet e biodiversitetit	Sherbimet e ekosistemit	Objekte të ruajtjes se mirëqenies njerëzore (të varura nga biodiversiteti)
Bio-fizike: Ndryshimet klimatike	Ndojta: Mbeturina dhe mbetje te ngurta	Ndryshimi i pH të ujit	Rrjet: fragmentimi Informacion: diversiteti specifik Faktorët kontrollues: Sasia dhe cilësia e ujit	Ekosistemet barishlore e drunore te brigjeve te ujrave te rrjedhshem alpine (3220, 3240, 92C0, 91F0)	Sherbime te ofruara: Ushqimoret: (peshkim, akuakulture), ushqim per blegtorine, uje te fresket, uje i pijshem per blegtorine, burime genetike biodiversitet,	Bazat per te ardhura ekonomike dhe mirëqenien sociale
Faktoret socio-kulturore: besimet, zakonet, vlerat, modelet e zhvillimit	Blegtoria	Reduktimi i ngopjes se ujit me oksigjen	Faktorët kontrollues: Cilësia dhe sasia e ujit	Ekosistemet e ujrave, rreth ujrave te qeta dhe vendeve te lageshta (3140, 3160, 3170, 6430, 7150)	Sherbime rregullatore: Rregullime klimatike, rregullimi i cilesise se ajrit, ruajtja e sasise dhe cilesise se ujit, frenim i erozionit, mbrojtje nga katastrofat natyrore (permbijet),	Shëndeti fizik, mendor dhe shpirtëror (ndihmon ne reduktimin e semundjeve). Forca, te ndjerit mire, qasje ne ajer dhe uje te pastër
Faktoret Natyrore: paqendrueshmeria e klimes, gjeologjike, pjerrësia	Kercenime te lidhura me ndryshimet klimatike dhe te mott: (i) rreziku i zhvendosjes dhe alterim te habitateve, (ii) Thatesira, (iii) Temperatura ekstreme, (iv) Furtuna dhe permbijte	Pakesimi i bimeve te rralla e kercenuara si dhe i disa specieve 1/2 dhe shkurrore hasmofitike	Rrjet: rrjedha e geneve, prania e shperndaresRrjet: rrjedha e geneve, prania e shperndaresve te polenit, diversiteti i llojeve funksionale, fragmentimi (madhesia e qendrueshme e popullates se dhive te egra, lidhja permes koridoreve) Informacion: Diversiteti specifik (përbërja e specieve, duke përfshirë bimët endemike)	Ekosistemet alpine dhe i shkembijve gelqerore me vegjetation hasmofit (8210, 8240)	Sherbime kulturore: Vlere estetike, Vlere ciodhese, dhe , tradicionale	Siguri ushqimore dhe material bazë për një jetë të mirë
Faktoret institucionale: Thellesia e ZM, burime te kufizuara per kontroll, monitorim dhe raportim, mungesa e pajisjeve teknike,	Bujqesi dhe Kultura e peshkut	Zhvendosje e habitateve	Rrjet: rrjedha e geneve, prania e ndarësve, diversiteti i llojeve funksionale, fragmentimi Biomasa: biomasa e barit Informacion: diversiteti ekologjik, diversiteti specifik	Ekosistemet e kullotave te thata alpine e sub-alpine dhe livadheve malore (6120, 6170, 6230, 6520)	Sherbime mbeshtetese: cikli ushqimor, perhapja e polenit dhe farave, prodhim primar neto, ushqim, bime medicinale, toke formim,	Elasticitet dhe mbështetje e të gjitha formave te jeteses
Faktoret e lidhur me infrastrukturen: Urbanizimi, zhvillimi i rrugeve	Transporti dhe sherbimi i koridoreve: korsile e transportit	Humbje e biomases	Rrjet: rrjedha e geneve, prania e ndarësve, diversiteti i llojeve funksionale, fragmentimi, Lidhja nëpër koridore Biomasa: Prodhimi Primar Neto Informacion: Diversiteti specifik	Ekosistemet e pyjeve, shkurreve dhe shkurreve hemisferike halore te maleve te larta (alpine) (4060, 4070, 5130, 9410, 95A0)		Siguri përballë ndryshimeve mjedisore
Faktoret qe lidhen me burimet natyrore: praktikant e pa qendrueshme, bujqesore, blegtorale te grumbullimit te NTFP	Zhvendosje dhe alterim te habitateve	Ndryshimi ne strukture dhe perberje	Rrjet: lidhje genetike, fragmentim Biomasa: Prodhimi parësor neto Informacion: Diversiteti specifik në kafshët e egra	Ekosistemet pyjore gjethereneze mezoile (9130, 9150, 9180, 91W0)		Strukture social kulturore dhe aktivitetet e kohës së lirë që kontribuojnë në mirëqenien e përgjithshme
Faktore socio-ekonomike: zjarret ne pyje e kullota, Kerketat e medha per dru zjarri, nevoja per te ardhura por mungese alternativash, densiteti i popullsisë	Zhvillim rezidencial dhe tregëtar: (i) siperfaqet urbane, (ii) siperfaqe turistike dhe rekreacioni	Thyerje e drureve	Faktorët kontrollues: disponueshmëria e lëndëve ushqyese, regjimi i zjarreve, disponueshmëria/qasja në energji, cilësia dhe sasia e ujit			
Politike: Korrupsioni ne marrjen e vendimeve, mungesa ne zbatimin e ligjeve dhe rregulloreve, dhenia e lejeve jashte kriterave	Prodhimi i energjise dhe aktiviteti mineral: (i) Energji e rinovueshme nga uji dhe lenda e drurit, (ii) Aktiviteti mineral dhe i karrierave	Lidhshmeria	Rrjet: Fragmentimi BiomRrjet: Fragmentimi Biomasa: Biomasa e poshtme (biomasa e energjisë), Prodhimi Primar Neto Informacion: Diversiteti ekologjik dhe specifik Faktorët kontrollues: Disponueshmëria/qasja në energji Regjimi i zjarreve	Ekosistemet pyjore dhe shkurrore termofile gjethereneze (91M0, 9280)		
	Thatesira	Toka te erodura	Rrjet: Rrjedha e geneve Informacion: diversiteti specifik dhe genetike Faktorët kontrollues: Pjelloria e tokës (energji: lëndët ushqyese), sasia dhe cilësia e ujit	Ekosisteme bujqesore mikse me menaxhim ekstensiv		
	Gjuetia	Zvogelimi i popullatave te kafsheve te egra				

Aplikimi i Menaxhimit adaptiv (MARISCO) ne Miradi

9. PLANI I MASAVE PER ZBUTJEN E FAKTOREVE KONTRIBUES QE NDIKOJNE NEGATIVISHT NE BIODIVERSITET

Ne tabelen e meposhtme jepet plani i vep imit per zgjidhjet e bazuara ne ekosoistem, te cilat do ndikojne ne zbutjen e faktoreve kontribues ne biodiversitet

Tabela 17. Plani I veprimeve per ruajtjen e biodiversitetit

Faktoret Kontribues	Plani i Veprimeve	Objektet e ruajtjes
Faktoret Bio-fizike: Ndryshimet klimatike	Rritja e nivelit të sekuestrimit të karbonit të pyjeve në ZM duke zbatuar parimet e menaxhimit adaptiv për reduktimin e ndryshimeve klimatike (pyllëzimi në zonën e mesme midis pyjeve termofile dhe mezofile me gështenjë, bli, plakë, bredh - specie me rritje të shpejtë dhe vlera ekonomike)	Ekosistemet pyjore gjetherenese mezofile (9130, 9150, 9180, 91W0), Ekosistemet pyjore dhe shkurre termofile gjetherenese (91M0, 9280)
	Mbeshtetje financiare per blegtoret ne kembim te mbajtja e ekuilibre biologjike ne brezin ndermjet pyjeve halore te maleve te larta dhe kullotave alpine, nepermjet shtegetimit, qarkullimit dhe heqjes se shkurreve infestuese (vendosja e nje sistemi planifikimi i qarkullimit te bagetive, treguesish, monitorimi dhe raportimi).	Ekosistemet e pyjeve, shkurreve dhe shkurreve hemisferike halore te maleve te larta (alpine) (4060, 4070, 5130, 9410, 95A0)
Faktoret socio-kulturore: besimet, zakonet, vlerat, modelet e zhvillimit	Shënimi i zonave strikte të bimësisë hasmofitike të shkëmbinjve, përfshirë korridoret për lidhjen e këtij ekosistemi në nivel ndërkufitar.	Ekosisemet alpine dhe i shkëmbinjve gelqerore me vegjetacion hasmofitik (8210, 8240)
	Vendosja e nje sistemi inovativ per lejet dhe aktivitetet e kullotjes (fees, leje, plane menaxhimi, leje kullotje, kositje e infrastrukture, duke respektuar traditat e ritet e shtegetimit dhe nxitur blegtoret e rinj)	
	Mbeshtetja financiare e organizimit te diteve tradicionale me prezantim te produkteve tradicionale te lidhura me biodiversitetin (produkte te ndryshme Geshtenje, mjalte geshtenje, raki than, raki manaferre e raki kumbllë, molle te egra te thata, etj. Prezantimi i projekteve te ndermarra dhe shkembimi i eksperiencave. Shperndarja e stimujve morale e financiare.	Ne gjithë objektet e biodiversitetit
	Mbeshtetja financiare per rritjen e funksionalitetit te Qendrave te vizitoreve dhe permiresimi teknologjik per prezantimin e aseteve natyrore dhe kulturore te ZM si fotografi, herbare, ksiloteke, mbjellja ne territorin e Qendrave te vizitoreve te bimeve endemike, te ralla e te kercenuara.	Qendrat e vizitoreve Theth, Valbone

Faktoret Natyrore: paqendrueshmeria e klimes, gjeologjike, pjerresia	Nxitja e mbeshtetja e blete-rritesve per te stimuluar pjalmimin ne zonat me te thella dhe sensitive, nepermjet shtegimitit ne afersi te zonave me prani te shtuar te speciet e rralla dhe te kercenuara	Ekosistemet e kullotave te thata alpine e sub-alpine dhe livadheve malore (6120, 6170, 6230, 6520). Ekosisemet alpine dhe i shkembinjve gelqerore me vegjetacion hasmofitik (8210, 8240)
	Mbeshtetje e organizateve mjedisore, pyjore, individeve dhe biznesit per mbrojtjen e diversitetit biologjik te brigjeve te lumeneve dhe perrenjve, duke reduktuar fragmentimin e vegjetacionit. Mbjellja e Juglans regia dhe e Ulmus glabra (VU) ne shtratet e habitateve me Rrap (Platanus orientalis)	Ekosistemet barishtore e drunore te brigjeve te ujrave te rrjedhshem alpine (3220, 3240, 92C0, 91F0). Ekosistemet e ujrave, rreth ujrave te qeta dhe vendeve te lageshta (3140, 3160, 3170, 6430, 7150)
	Mbrojtja me perparesi e diversitetit biologjik te vegjetacionit hasmofitik te shkembinve nepermjet markimit ne terren te zonave me specie te kercenuara e sensitive si dhe te vete ketyre bimeve	Ekosisemet alpine dhe i shkembinjve gelqerore me vegjetacion hasmofitik (8210, 8240)
	Mbeshtetja e blegtove per vendosjen e shenjave kufizuese e tabelave orientuese per shtigjet e hyrjes se njerezve dhe kafsheve ne brigjet e liqeneve e pellgjeve malore si dhe territorit rreth tyre si dhe vendosjes se staneve	Ekosistemet e ujrave, rreth ujrave te qeta dhe vendeve te lageshta (3140, 3160, 3170, 6430, 7150)
Faktoret institucionale: Thellesia e ZM, burime te kufizuara per kontroll, monitorim dhe raportim, mungesa e pajisjeve teknike,	Mbeshtetja e bashkepunimit nderkufitar per koordinim, aktivite te perbashketa ne territor, organizim i konferencave te perbashketa dhe perhapjen e praktikave me te mira	Per gjithë objektet e ruajtjes
	Mbeshtetja e ADZM per permiresimin teknologjik dhe metodologjik dhe forcimin e kapacitetit ne kontrollin, monitorimin dhe raportimin e progresit ne ruajtjen e biodiversitetit	Habitatet C1.7, D4.2, E1.1i,
	Vendosja e nje sistemi kontrolli per parandalimin e zjarreve në pyje dhe kullota, dhe koordinimi i mekanizmave me bashkite, ADZM dhe pronarët e tokave.	Per gjithë objektet e ruajtjes
	Organizimi i trajnimeve per forcimin e kapaciteteve dhe aftesive teknike te ADZM e organizatave mjedisore per percaktimin e streseve, kercenimeve, faktoreve kontribues, per menaxhimin e funksionalitetit dhe elasticitetit te biodiversitetit ne ZM.	Habitatet G1.2b, G3.Db, C1.7, D4.2, E1.1i, E2.3, I1.3
Faktoret e lidhur me infrastrukturen: Urbanizimi, zhvillimi i rrugeve	Sigurimi i mbeshtetjes financiare per vendosja e shenjave te kalimit te shtigjeve dhe rrugeve (per makinat 4x4) ne zonat e larta malore, e sidomos ne kullotat e livadhet malore	Ekosisemet alpine dhe i shkembinjve gelqerore me vegjetacion hasmofitik (8210, 8240)

	Rritja e kontrollit dhe masave ligjore per ruajtjen e pastertise se ujrave malore nga mbetjet urbane e inerteve qe vijne nga ndertimet e ndryshme	Ekosistemet barishtore e drunore te brigjeve te ujrave te rrjedhshem alpine (3220, 3240, 92C0, 91F0). Ekosistemet e ujrave, rreth ujrave te qeta dhe vendeve te lageshta (3140, 3160, 3170, 6430, 7150)
	Rishqyrtimi me pjesemarrje i kërkesave dhe ESIA për ndërtimin e hidrocentraleve përgjatë lumenjve perrenjve brenda territorit te ZM.	Ekosistemet barishtore e drunore te brigjeve te ujrave te rrjedhshem alpine (3220, 3240, 92C0, 91F0)
Faktoret qe lidhen me burimet natyrore: praktikat e pa qendrueshme, bujqesore, blegtorale te grumbullimit te NTFP	Hartimi i projekteve per prerje para-tregetare dhe perdorimin e biomases se shkurreve termofile, qe vijne nga keto prerje, (Carpinus orientalis) per enegji dhe kullotje, duke synuar konvertimin ne dushkaja, duke stimuluar rritjen ne vellim dhe siguruar te ardhura e punesim per komunitetin.	Ekosistemet pyjore dhe shkurre termofile gjetherenese (91M0, 9280)
	Ne bashkepunim me biznesin, vendosja e nje sistemi te zinxhiri te vlerave per NTFP, nepermjet nje rregullore dhe kontratave paraprake per gatitur me gjithe aktoret (mbledhes, grumbullues, perpunues, tregetues). Financimi, ne bashkepunim me perpunuesit dhe i impianteve te tharje prane burimeve te AMP, duke vene ne eficience certifikaten "free deforestation products" (leshuar ne fazen fillestare nga ADZM)	Ekosistemet e pyjeve, shkurreve dhe shkurreve hemisferike halore te maleve te larta (alpine) (4060, 4070, 5130, 9410, 95A0). Ekosistemet e kullotave te thata alpine e sub-alpine dhe livadheve malore (6120, 6170, 6230, 6520), Ekosistemet pyjore dhe shkurre termofile gjetherenese (91M0, 9280)
	Mbeshtetje per fermeret apo organizatat mjedisore qe kontribuojne ne permiresimin e treguesve te biodiversiteti te kultivimit te <i>Gentiana lutea</i> (VU), <i>Colchicum autumnale</i> , <i>Anacamptis</i> spp., apo specieve te tjera me interes (in situ ose ex situ)	Ekosistemet e kullotave te thata alpine e sub-alpine dhe livadheve malore (6120, 6170, 6230, 6520),
	Mbeshtetje financiare per fermeret apo organizatat mjedisore qe kontribuojne ne permiresimin e treguesve te biodiversitetit nepermjet shtimit te siperfaqeve me <i>Arctostaphylos uva-ursi</i> , <i>Arctostaphylos alpinus</i> , <i>Prunus cerasifera</i> , etj.	Ekosistemet e pyjeve, shkurreve dhe shkurreve hemisferike halore te maleve te larta (alpine) (4060, 4070, 5130, 9410, 95A0).
	Mbeshtetje financiare per fermeret qe kultivojne produkte bio ose mbareshtojne raca lokale bimesh e kafshesh (fasule, patatja e Shishtavecit, dhia e hasit etj.)	Ekosisteme bujqesore mikse me menaxhim ekstensiv

Faktore socio-ekonomike: zjarret ne pyje e kullota, Kerkusat e medha per dru zjarri, nevoja per te ardhura por mungese alternativash, densiteti i popullsise	Mbeshtetje per organizimin e praktikave me te mira per aktivitetet qe nxisin rritjen e kujdesit ndaj zjarreve, sigurimin e te ardhurave nga drute e zjarrit nepermjet sherbimeve para-komerciale dhe qe sigurojne vende pune e te ardhura ekonomike.	Ekosistemet pyjore dhe shkurrore termofile gjetherenese (91M0, 9280)
Faktore Politike: Korrupsioni ne marrjen e vendimeve, mungesa ne zbatimin e ligjeve dhe rregulloreve, dhenia e lejeve jashte kriterave	Vendosja e mekanizmave demotivues per veprimtat e pa ligjshme ne zonat e mbrojtur	Ne gjithe objektet e biodiversitetit
Faktore qe nxitin Bashkepunimin nderkufitar midis Malit te Zi, Kosoves dhe Shqiperise	Pergatitja e nje Memorandumi bashkepunimi me administratën e ZM nderkufitare në Mal të Zi, Kosove e Maqedoni per mbrojtjen e kafsheve te egra dhe perhapjen e praktikave me te mira te menaxhimit te biodiversitetit.	Zonat e mbrojtura nderkufitare ndermjet Malit te Zi, Shqiperise dhe Kosoves
	Hartimi i projekteve kerkimore dhe aplikative te perbashketa per ceshtje me interes te ndersjelle ne mbrojtjen e integritetit te ekosistemeve nder-kufitare	
	Mbeshtetje per organizimi I diteve te perbashketa te vendeve nder-kufitare per promovimin e vlerave te biodiversitetit dhe praktikave me te mira per menaxhimin e qendrueshem ne interes te komuniteteve lokale te vendeve respektive	
	Mbeshtetje per shkëmbimin e vizitave periodike e reciproke në zonat e mbrojtura nderkufitare në Shqipëri dhe Mal të Zi. Forcimi i mekanizmave te kontrollit, monitorimit dhe raportimit	

10. Analiza e Aktorëve dhe palëve të interesuara

Faktorët që kontribuojnë në kërcënimet ndaj biodiversitetit kanë një burim pikësh që mund t'i atribuohet individëve ose organizatave (aktorëve). Nje detyre e rëndësishme e studimit është të identifikojë aktorët dhe të bëjë të qartë marrëdhëniet e tyre me faktorët kontribuues të listuar në model.

Nderkohe palët e interesuara janë individët, grupet ose institucionet që ndikojnë ose preken nga një vendim ose aktivitet; ato mund të përfshihen drejtpërdrejt ose tërthorazi. Palët e interesuara përfshijnë ata me interesa të veçanta ose ndikim mbi burimet natyrore të një zone, ata që kanë diçka për të fituar ose humbur bazuar në rezultatet e synuara të një programi dhe/ose ata që zbatojnë ose mbështesin qasjet strategjike të ruajtjes.

Pyetjet udhëzuese për procesin e identifikimit të aktoreve janë:

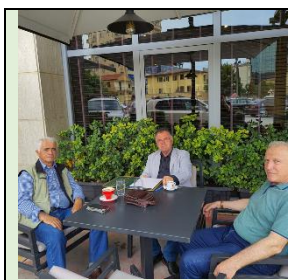
- ♣ Kush është përgjegjës për shfaqjen e faktorit/kërcënimit/stresit?
- ♣ Kush ka interes në ekzistencën/shfaqjen e faktorit/kërcënimit/stresit?
- ♣ Kush ka interes në zbutjen e faktorit/kërcënimit/stresit

Angazhimi i palëve të interesuara ka qene procesi i përfshirjes në procesin e veprimit ose vendimmarrjeje. Angazhimi i palëve të interesuara ka nxjerrë në dritë çështjet që kanë më shumë rëndësi për ata që preken nga vendimet dhe siguroi përfaqësimin e tyre ne seminarët e organizuara.

Angazhimi i palëve të interesuara eshte pare në vazhdimësi, me aktivitete të grupuara përgjithësisht si më poshtë:

- ♣ Informimi — Pjesëmarrësit informohen për atë që tashmë është vendosur ose çfarë veprimi është ndërmarrë ose do të ndërmerret. Ne kete kuader jane organizuar takime informimi me ADZM Shkoder (19.01.2023) dhe ADZM Kukes (10.02.2023)
- ♣ Konsultimi — Palët e interesuara konsultohen për preferencat për alternativat, vendimet ose veprimet në të cilat aktorët e tjerë marrin vendimin përfundimtar. Kjo mund të përfshijë pjesëmarrjen në këmbim të stimujve materialë ose në përgjigje të detyrimeve kontraktuale.
- ♣ Vendimmarrja — Komunikimi bashkëpunues, i dyanshëm dhe partneriteti efektiv me palët e interesuara në të gjitha aktivitetet dhe fazat përkatëse të procesit të vendimmarrjes, duke përfshirë identifikimin e problemit, konsultimin, mbledhjen e informacionit, formulimin e alternativave dhe eksplorimin e pasojave të tyre të mundshme, zbatimin, dhe vlerësimi.

Me poshte do japim disa mendime dhe masa te sugjeruara gjate takimeve me aktore:

Ne nje takim me Kryetarin e shoqates se Pyjeve e Kullotave te Shkodres Sokol Guri dhe Kryetarin e Shoqates se Bleteritesve te Shkodres u diskutua mbi biodiversitetin e PK Alpet e Shqiperise te lidhur me prodhimin e mjaltit dhe si mbund te rritet kontributi i bleteve ne perhapjen e bimeve te tilla su Caluna vulgaris, Satureja montana, Castanea sativa, Tilia cordata, Njekohesisht u diskutua lidhur me traditen e shtegetimit dhe problemet qe lidhen me te per shkak te pakesimit te numrit te popullsise dhe plakjes se saj. Tonim Macaj vuri ne dukje faktin se Gentjana lutea vitet e fundit eshte shtuar Gentiana lutea dhe eshte pakesuar Colchicum. Dhe se ngritja e nje qendere vizitoretsh, me nje kopsht botanik me speciet endemike, te rralla e te kercenuara.

Ai theksoi nevojën e vendosjes së mekanizmave demotivues për grumbulluesit e bimeve medicinale dhe blegroreve si certifikata për "Free deforestation products" dhe sistemit të lejeve të kullotjes

Ne një takim të zhvilluar në Tamare më datën 8 Qershor 2023 me aktorët lokalë dhe përfaqësues të biznesit që merren me përpunimin dhe tregëtimin e bimeve medicinale u vuri theksi mbi mungesën e një sistemi të zinxhirit të vlerave dhe pasigurisë së tregut. Nevoja e vendosjes së kontratave paraprake dhe subvencionimi i tharësve për bimët medicinale u cilësuan si masa të rëndësishme për ruajtjen e përdorimit eficient të bimeve mjekësore. Shumë pjesëmarrës folën për mundësitë e shumta për prodhimin e produkteve ushqimore nga bimët e ëgra, potenciali i të cilave nuk shfrytëzohet sa duhet.

Edhe në këtë takim doli në pah rëndësia e përfshirjes së barinjve në mbrojtjen e biodiversitetit dhe zhvillimin e traditave të shtetëgimit. Martine Wolf foli për organizimin e

berinjve në Kelmens dhe gatishmerisë së tyre për të bërë pjesë e kontribuesve në mbrojtjen dhe menaxhimin e biodiversitetit në interes të zhvillimit ekonomik.

Në takimin e zhvilluar në ADZM Kukës me stafin e ADZM dhe Drejtorin Lefter Gjani u theksua domosdoshmëria e ndërtimit dhe organizimit të Qendrës së Vizitave për promovimin e vlerave të parkut, vendosjen e tabelave orientuese për guidat e vizitorit me qëllim mbrojtjen e ekosistemeve sensitive dhe sigurimin e jetesë së vizitorëve. Shtigjet bio-ekologjike u

konsideruan gjithashtu një çështje të rëndësishme për mbrojtjen e zhvillimin e biodiversitetit. Në datën 28.06.2023 u zhvillua një takim me aktorët e Lugines së Shalës dhe Thethit. Në këtë takim u theksua fakti se biodiversiteti nuk është seriozisht i kërcënuar për shkak të mungesës së rrugëve dhe largimit në emigracion të një pjese të mirë të shoqërisë. Pyjet kanë një zhvillim të mirë por ka vende me vegjetacion të fragmentuar, sidomos brigjet e lumëve e perrenjve të cilat duhen rehabilituar. Në zonën e poshtme të ahut të rëndësishme është marrja e masave adaptuese mbasi vihen re që specie të kateve të mëposhtme të bimesive ngjiten lart, ndërrohe që kullotat e maleve të larta po mbushen nga shkurre dhe drurë. Mbjellja e geshtenjes, blirit, shtogut, verriut fletë vogël etj., do ishin disa masa paraprake përshpirtësimi në kuadër të mbrojtjes së biodiversitetit. Edhe në Luginen e Shalës

u shpreh nevoja për organizimin më të mirë të zinxhirit të vlerave, lidhjes ndërmjet grumbulluesve dhe biznesit si dhe ngritja e tendave për tharja të përqendruar të bimeve.

Palët e interesuara në programin e ruajtjes së biodiversitetit përfshijnë:

Tabela 18. Lista e paleve te interesuara

Lista e Aktoreve te PK Alpet e Shqiperise	Aktoret
Kategoria e grupeve te interesit	
Grupet që jetojnë në zonën me biodiversitet të lartë.	Fermerët, blegtorët, gjuetarët, peshkatarët, mbledhësit e produkteve natyrore të njësive administrative Tamare, Valbone, Shale
Komunitetet indigjenë që jetojnë në ose pranë një zone me biodiversitet të lartë	Banoret e zonës me biodiversitet të lartë Tamare, Valbone, Shale
Grupet e marginalizuara	Gratë, grupet dhe organizatat e njerëzve indigjenë, dhe shtesa më e ulët socio-ekonomike
Qeverisja lokale, rajonale ose kombëtare	Njësitet administrative të përfshira në Territorin e ZM
	Bashkia e Malesisë së Madhe: TONIN MARINAJ Tel: 067 20 20 290) e-mail: bashkiamalesiemadhe@hotmail.com,
	Bashkia e Tropojës: Rexh Byberi: Tel: 00355 68 24 74 426, e-mail: rexhe.byberi@gmail.com, https://tropoje.gov.al/
	ADZM Shkoder: Agim Dardha Tel: 069 364 7063, http://akzm.gov.al/
	ADZM Kukes: Lefter Gjana: Tel: https://akzm.gov.al/
	MTM: Ministri e Turizmit dhe Mjedisit: Mirela Kumbaro, https://turizmi.gov.al/ ;
	AKZM: Agjencia Kombëtare e Zonave të Mbrojtura: Daniel Pirushi, https://akzm.gov.al/ , e-mail: info@akzm.gov.al
Organizatat jo qeveritare	Shoqata e Bimëve Medicinale dhe Aromatike, Filip Gjoka, E-mail: in+B30+B13:B31+B13:B32+B13:B31
	Ruajtja e Pyjeve dhe Mjedisit Gjellbër", Shkodër
	ASPB/Albanian Society for Protection of Birds & Mammals
	Shoqata e Bletërritësve
	Shoqata e Ruajtjes Mbrojtjes Mjedisit Natyror, Shkodër, Petrit Ymeri. Tel: (+355-22) 43 227 / 068 21 96 220
	"Jehona e Kelmendit" (Kelmendi Echo) Kelmend; Znj. Dile Vacaj. Cel. 0692192314. Tamare, Kelmend, Malesia e Madhe.
	Shoqata e Grave "Nora e Kelmendit": Mrs. Angelina Bujaj. Kryetare e Shoqatës. Cel; 0693044175, Email: shoq.noraekelmendit@hotmail.com , Tamare, Kelmend, Malesi e Madhe.
	"Jersey" Association / Shoqata Xhersej, Komuna Kelmend: Mrs Leze Hysaj. Cel. 069299572. Selce, Nj.a Kelmend, Malesia e Madhe.
	Shoqata Dukagjini: Ndue Sanaj. Tel/Fax: 003552243664. Email: nduesanaj@yahoo.it . Webpage: www.shoqatadukagjini.org . Cel. 00355692328116.
	Lagja "Vojo Kushi", Rruga "Çilrimi", Pallati Nr.1261, Shkodër-Albania
	Qendra e Transferimit të Teknologjive Bujqësore: Kostandin Hajkola
	GJEOMJEDISI, MARK RUPA: Tel: 06940 20188
	ACNHMM, Marash Rakaj. Tel. 682196021; marashrakaj@yahoo.com
	SHOQATA E AKOMODIMIT VALBONE, ALFRED JEMIN SELIMAJ,
	SHOQATA PERDORIMI KOMUNAL TE PYLLIT SHELQET, TOME SHELQETI, Tel: 06822 87378
	SHOQATA PER PYJET E KULLOTAT KOMUNALE, NIKE DED PREKA, Tel: 06834 22857
	Shoqata Gruaja në Integrim
Institucionet kërkimore	Universiteti i Shkodrës: Marash Rakaj
	Universiteti Bujqësor i Tiranës: Alban Ibrahimliu
Organizatat formale të bazuara në komunitet	BJESHKA, Kontakt: PREL LUIGJ VITAJ, Tel: 06827 85599
	Federata e Pyjeve dhe kullotave Komuna Shkodër: Sokol Guri Kryetar i Federatës. Cel: 00355682464283. Tel: 003552251665. Email: federata-pyjeve-shkoder@yahoo.it . Drejtoria e Sherbimit Pyjor Shkodër.
Organizatat e sektorit privat	Tamare Satellite Internet Centre, Kelmend: Festor VOLAJ. Cel. +355692255108. Email: festi_81@hotmail.com . Faqja e internetit: www.kelmend.info .
	Fshati Tamare komuna Kelmend Malesi e Madhe
	Fish farm, Gjergj Mark Hysaj, Tel. 355 69 32 755 88 / 69 299 85 72
	Agroherbal, Arif Daçi
	"Filip Co", Vajkal Bulqize, Drilon Voci
	AZHT, YLBER KINKA, Tel: 06941 40253

Building a Greener Economic Environment

	WTSENERGJI" sh.p.k: Kolë Gjoni. Pronari dhe Drejtori Ekzekutiv. Celular: 355692062655. Tel 0035542234515. Email: wtsenergji@yahoo.com. Tamare, Kelmend, Malesi e Madhe, Shqiperi
Individe	Mr. Lulash Volaj. Tel

11. ANEKSE

11.1. Aktivitetet kryesore dhe afatet kohore

Rezultatet kryesore të caktimit dhe afatet janë paraqitur në tabelën e mëposhtme. Zbatuesi do të mbajë CNVP të përditësuar mbi progresin drejt përfundimit të këtyre rezultateve përmes takimeve dhe telefonatave të rregullta.

Tabela 19. Orari kohor i aktiviteteve që do të kryhen dhe të produkteve

Aktivitetet	Materiale per tu dorezuar	Afati kohor	No i diteve
Faza e para-vleresimit			
1. Përgatitja një plani veprimi dhe metodologjie lidhur me proceset e kryerjes se puneve. Dakordimi për planin dhe vazhdimi i zbatimit.	Metodologjia dhe Plani i Veprimit	Muaji i pare (Java e ii)	2
2. Hulumtim në zyrë mbi dokumentet ekzistuese, planet e menaxhimit, studimet, publikimet në bashkëpunim me stafin e RAPAs ♣ Takim ne ARZM Shkoder per prezantimin e projektit dhe hulumtimin e dokumentacionit qe disponon kjo agjensi. ♣ Pergatitja e listes se dokumentacionit ekzistues per zonen	Lista e dokumenteve/studimeve ekzistuese	Muaji i pare (Java e iii)	2
3. Percaktimi i aktorëve përkatës (OJQ-të, Institucionet, Bizneset) që punojnë në ruajtjen e natyrës. Përditësimi i informacionit ekzistues ♣ Shperndarja e formularit tip per aktoret e interesit ♣ Pergatitja e listes se aktoreve te fokusit dhe interesit	Baza e të dhënave me listën e të gjithë aktorëve përkatës (sipas shabllonit të dhënë)	Muaji i pare (Java e iv)	2
4. Vlerësimi i bimëve mjekësore dhe kërpudhave që janë ose kanë potencialin për t'u vjele si NTFP dhe vlerësimi i statusit te tyre të ruajtjes, si dhe çdo kufizim të vjeljes (bazuar në të dhënat nga një raport i veçantë konsulence). ♣ Takim ne ARZM Kukes dhe Diber per prezantimin e projektit dhe hulumtimin e dokumentacionit qe disponon kjo agjensi. ♣ Takim me aktore ne PK Alpet e Shqiperise per percaktimin e problemeve, kercenimeve dhe risqeve	Faza paravleresuese per të dhëna për llojet dhe bimët e mundshme, kërpudhat dhe NTFP të tjera për përfitime ekonomike dhe rekomandimet përkatëse	Muaji i dyte	8
Faza analitike e grumbullimit te te dhenave dhe krijimit te bazes se te dhenave			
5. Identifikimi i statusit te ruajtjes së biodiversitetit dhe vlerave të peizazhit dhe potencialeve për zhvillimin e turizmit të bazuar në natyrë (NBT) duke përfshirë kërcënimet kritike (bazuar në të dhënat nga një raport i veçantë konsulence).	Të dhëna për vendet e mundshme për zhvillimin e turizmit të bazuar në natyrë	Muaji i trete	8

♣ Takim me aktore ne PK Alpet e Shqiperise (Lugina e Valbones) per percaktimin e problemeve, kercenimeve dhe risqeve ♣ Takim me aktore ne RN Korab-Koritnik per percaktimin e problemeve, kercenimeve dhe risqeve			
6. Vlerësimi dhe diskutimi i të dhënave cilësore për vlerat e biodiversitetit përmes qasjes pjesëmarrëse; RAPA dhe aktorë të tjerë lokalë në Korab-Koritnik dhe Alpet Shqiptare ♣ Organizimi i dy seminareve (Shkoder dhe Diber) per zbatimin e parimeve te open standard dhe perdorimin e metodes MARISCO per menaxhimin e qendrueshem te ZM ♣ Diskutimi i draft rezulateve te studimit	Një dokumentacion i përditësuar mbi vlerat e biodiversitetit të zonës. Në proces do të kërkohet kontributi i dukshëm i palëve të interesuara.	Muaji i katert	8
Faza sintetike e perpunimit statistikor te te dhënave, analiza diagnostike			
7. Krijimi i një baze të dhënash mbi vlerat dhe kërcënimet e biodiversitetit ♣ Hartimi i bazes se te dhënave dhe diskutimi i tyre ♣ Prezantimi i bazes se te dhënave tek aktoret dhe diskutimi i tyre	Mbledhja e informacionit ekzistues, prodhimi i shtresave dhe informacioneve të përditësuara, vizualizimi i gjetjeve për të mbështetur ruajtjen dhe zhvillimin e mëtejshëm të zonës.	Muaji i peste	2
8. Identify critical threats in both PAs. Organize consultation meetings with relevant stakeholders, RAPAs and CNVP ♣ Zbatimi i metodologjise te Open standard (MARISCO) ♣ Prezantimi i kercenimeve dhe rrezeqeve	Një përmbledhje e kërcënimeve ekzistuese (direkte dhe indirekte) dhe faktorëve kontribues për çdo objektiv të ruajtjes, identifikimi i mundësive për zhvillim të qëndrueshëm ekonomik	Muaji i gjashte	6
9. Prezantimi dhe raporti përfundimtar	Prezantimi dhe raporti përfundimtar i PP në shqip dhe raporti përmbledhës në anglisht	Muaji i shtate	2
10. Konsultimet me zbatuesin	Sesione informuese – intervistat, konsultimet dhe rishikimi i metodologjisë dhe progresit të udhëtimeve në terren dhe angazhimeve të palëve të interesuara. ♣ Organizimi i dy workshopeve per prezan timin e rezultateve		

Tabela 20. Plani për hetimin dhe verifikimin e të dhënave në terren

Aktivitete	Afati kohor	No I diteve
Vlerësimi i bimëve mjekësore dhe kërpudhave që janë ose kanë potencialin për t'u vjelë si NTFP dhe vlerësoni statusin e tyre të ruajtjes, si dhe çdo kufizim të vjeljes (bazuar në të dhënat nga një raport i veçantë konsulence)	Maj 23	4
Vlerësimi i të dhënave cilësore për vlerat e biodiversitetit përmes qasjes pjesëmarrëse; RAPA dhe aktorë të tjerë lokalë në Korab-Koritnik dhe Alpet Shqiptare	Qershor 23	4
Percaktimi i kërcënimeve kritike në të dy ZM-të. Organizoni takime konsultimi me aktorët përkatës, RAPA dhe CNVP.	Korrik 23	6
Total		14

Nga 40 ditë pune 14 ditë do të jetë hetim në terren.

11.2. Rishikimi i literaturës

- ♣ MTM: (2013) The National Red List of Wild Flora and Fauna, Albania
- ♣ Previous flora and fauna studies conducted in the Study Area and broader region by universities and research centres
- ♣ Key Biodiversity Areas (KBAs): KBA status is triggered by the presence of key biodiversity criteria, informed by the IUCN Red List of Threatened Species. KBA mapping builds upon the work of a number of existing partnership-supported initiatives.
- ♣ IUCN Red List of Threatened Species™ (2020): The Red List is widely recognized as the most comprehensive, objective global approach for evaluating the conservation status of plant and animal species. This is based on a scientifically rigorous approach to determine risks of extinction that is applicable to all species, and has become a world standard.
- ♣ IUCN: (2020) the European Red List
- ♣ Evolutionarily Distinct and Globally Endangered (EDGE) species database.
- ♣ Talukdar R.M. et al (2021) Importance of Non-Timber Forest Products (NTFPs) in rural livelihood: A study in Patharia Hills Reserve Forest, northeast India. Trees, Forests and People 3.
- ♣ Shafer L.C. (2015) Cautionary thoughts on IUCN protected area management categories V–VI, Global Ecology and Conservation 3, 331-348.
- ♣ Parks & Benefits: Guide to sustainable tourism in protected areas, 3-150
- ♣ Rotich D. Concept of zoning management in protected Areas. Journal of Environment and Earth Science Vol 2, No.10, 2012, 173-183
- ♣ Spenceley A., Snyman S. Protected area tourism: Progress, innovation and sustainability. Tourism and Hospitality Research, 2017, Vol. 17(1) 3–7
- ♣ Ligj nr. 81/2017 për zonat e mbrojtura¹ Gazeta zyrtare
- ♣ Ardoin N M., (2015) Nature-based tourism's impact on environmental knowledge, attitudes, and behaviour: a review and analysis of the literature and potential future research Journal of Sustainable Tourism, 2015
- ♣ Best Practice in Protected Area Management Planning (March 2000): Best Practice in Protected Area Management Planning
- ♣ Metin C.T. (2019) Nature-based tourism, nature-based tourism destination, attributes and nature-based tourists' motivation. <http://www.researchgate.net/publication/33198253>
- ♣ CBD, UNEP: Managing Tourism & Biodiversity. User's Manual on the CBD Guidelines on Biodiversity and Tourism Development
- ♣ Kuenzi C. Chapter 8: Nature-Based Tourism.
- ♣ Higginbotto K. et al. (2014) Current Practices in Monitoring and Reporting on Sustainability of Visitor Use of Protected Areas
- ♣ Wolf D. I. et al. (2019) Nature Conservation and Nature-Based Tourism: A Paradox? Environments 6, 104, doi:10.3390/environments6090104.
- ♣ Gungor B. S. (2007) Management system of protected areas for sustainable use of natural resources Journal of Environmental Protection and Ecology 8, No 2, 434–441

- ♣ Albanian Parliament. (2011) Ligi Nr.10 431, datë 9.6.2011 Për mbrojtjen e mjedisit
- ♣ EU: (2014) Korab - Koritnik Natural Park Management Plan
- ♣ Government of Western Australia: Nature-based Parks Guidelines for Developers and Local Governments.
- ♣ Modi A. et al (2018) Non-timber forest products in sustainable forest management. <https://www.researchgate.net/publication/257109607>
- ♣ WCPA (2002) Sustainable Tourism in Protected Areas Guidelines for Planning and Management. IUCN – The World Conservation Union.
- ♣ Dudley N. Et al (2017) Editorial essay: protected areas and the Sustainable development goals
- ♣ Pandey A. Et al. (2016) Non Timber Forest Products (NTFPs) for Sustained Livelihood: Challenges and Strategies. Research Journal of Forestry ISSN 1819-3439
- ♣ OGL: (2018) Essentials Guide: Sustainable Management of Natural Resources and our Well-being
- ♣ Ciangă N., Sorocovschi V. (2017) the impact of tourism activities. A point of view. Riscuri și catastrofe, nr. Xvi, vol. 20, nr. 1.
- ♣ WWF: (2001) Guidelines for community-based ecotourism development.
- ♣ Sherbimi pyjor: Plane menaxhimi te rajoneve ne territorin e projektit
- ♣ Zeneli G. et al. (2014) The national biodiversity strategy of albania for the period 2012-2020
- ♣ Forumi Shqiptar Liqeni i Shkodrës: (2017) Plani i mbrojtjes së biodiversitetit, Bashkia Shkoder
- ♣ Universiteti Polie et al. Plani i zhvillimit te territorit, Plani i pergjithshem vendor, Bashkia shkoder
- ♣ Kay R., Erlick. (2013) Climate Change Adaptation in the Drini Mati River Delta and Beyond, policy paper
- ♣ Le Tissier M. et al. (2013) Identification and Implementation of Adaptation Response Measures in the Drini – Mati River Deltas. Project Synthesis Report
- ♣ Forest Europe (2015) The pan-european indicators for sustainable forest management
- ♣ EC (2014) Results-based Payments for Biodiversity. Result indicators used in Europe. Supplement to Guidance Handbook
- ♣ IUCN (2017) Guidelines for Species Conservation Planning. Cambridge, UK and Gland, Switzerland
- ♣ NSW (2020) Biodiversity Conservation Trust Guidelines for Ecological Thinning. For BCT agreements
- ♣ Jathar et al. (2013) Biodiversity A Key for Adaptation to Climate Change
- ♣ CBD, IUCN (2009) A good practice guide sustainable forest management, biodiversity and livelihoods
- ♣ CE (1992) Council Directive 92 /43 /EEC on the conservation of natural habitats and of wild fauna and flora
- ♣ Pan-European Ecological Network: (2014) Delivering benefits beyond biodiversity conservation
- ♣ IUCN. (2022) European Red List of Vascular Plants
- ♣ UN, FAO (2005) Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services (IPBES)
- ♣ UNEP (2010) Pan-European 2020 Strategy For Biodiversity
- ♣ IUCN. Biodiversity and Landscape Conservation in Pan-European Agriculture

- ♣ EEA (2012) Streamlining European biodiversity indicators 2020: Building a future on lessons learnt from the SEBI 2010 process
- ♣ World Tourism Organization (2010) Tourism and Biodiversity Achieving Common Goals Towards Sustainability
- ♣ World Bank Group (2021) Albania, Climate risk country profile
- ♣ Buth M. et al. (2017) Guidelines for Climate Impact and Vulnerability Assessments
- ♣ QSHKE (2016) Manual për menaxhimin e problemeve mjedisore në nivelvëndor
- ♣ Runge M.C. (2011) An Introduction to Adaptive Management for Threatened and Endangered Species
- ♣ CMP (2020) Open standards for the practice of conservation
- ♣ EC (2021) EU Biodiversity Strategy for 2030. Bringing nature back into our lives
- ♣ Ibisch P., Hobson P. MARISCO: A guidebook for risk-robust, adaptive and ecosystem-based conservation of biodiversity
- ♣ Dudley N. (2008) Guidelines for Applying Protected Area Management Categories. IUCN
- ♣ PEDRR and FEBA: (2020) Promoting Nature-based Solutions in the Post-2020 Global Biodiversity Framework

Bibliografi

- A, Bisaro; K, Meyer. (2022). Integrating Nature-based Solutions into policies for climate change adaptation and disaster risk reduction. Gland: IUCN.
- ABKONS. (2022). Strategjia Kombëtare Për Zvogëlimin e Riskut Nga Fatkeqësitë 2023-2030. Tirane: MM.
- AKPT. (2016). Plani i pergjithshem kombetar. Dokumenti i pare kombetar per planifikimin e territorit 2015 - 2030. Tirane: KM.
- Ardoïn, M., Wheaton, M., Bowers, A., Hunt, C., & Durham, W. (2015). Nature-based tourism's impact on environmental knowledge, attitudes, and behavior: a review and analysis of the literature and potential future research. *Journal of Sustainable Tourism*, 1-21.
- Denman, R., & Denman, J. (n.d.). *Tourism Supporting Biodiversity*.
- EC. (1992). Council Directive 92/43/EEC on the conservation of natural habitats and of wild fauna and flora. Brussels: EC.
- EC. (2020). *Biodiversity and Nature-based Solutions*. B-1049 Brussels: European Commission.
- EUROPARC. (2013). *Guide to sustainable tourism in protected areas*. Rostock: GardaPat 13 KIARA (FSC-certified).
- IUCN. (2023, August 04). Red List of Habitats hierarchical view . Retrieved from https://eunis.eea.europa.eu/habitats-code-browser-redlist.jsp?expand=8014#level_8014.
- Kamberi, M., Bruci, E., & Islami, B. (2016). Third National Communication of the Republic of Albania under the United Nations Framework Convention on Climate Change. Tirana: MTE.
- KM. (2017). Strategjia Kombëtare për Menaxhimin e Integruar të Burimeve Ujore 2017-2027. Tirane: KM.
- KM. (2019). Për miratimin e Strategjisë Kombëtare të Ujitjes dhe Kullimit 2019–2031 dhe të planit të veprimit. Tirane: Fletorja zyrtare. Viti: 2019 – Nr: 77.
- KM. (2019). Strategjia dhe Plani Kombëtar i Ndryshimeve Klimatike. Tirane: KM.
- KM. (2020). Ligji Nr. 155/2020 per ndryshimet klimatike. Tirane: KM.
- KM. (2022). Strategjia Kombetare per integrim dhe zhvillim 2020 - 2030. Tirane: KM.
- Kromidha, G., Dedej, Z., & Dragoti, N. (2020). Studimi dhe Vleresimi i Sistemit te Zonave te Mbrojtura Mjedisore ne Shqiperi . Tirana: MTE.
- Kuvendi. (2017). Ligji Nr. 81/2017 Per zonat e mbrojtura. Tirane: KM.
- Kuvendi. (2020). Ligji Nr. 57/2020 Per Pyjet. Tirane: KM.
- MBZHR. (2021). Strategjia e Bujqësisë, Zhvillimin Rural dhe Peshkimin 2021 – 2027. (SBZHRP 2021 – 2027). Hamburg: GFA.
- MTE. (2013). Lista e kuqe e Bimeve te Shqiperise. Tirana: MTE.
- MTE. (2015). Dokumenti i politikave strategjike per mbrojtjen e biodiversitetit. Tirane: MTE.
- MTE. (2017). Ligji Nr 81/17 Per zonat e mbrojtura. Tirane: MET.
- Reid, W., Mooney, H., Carpenter , S., & Chopra, K. (2005). *Millenium Ecosystem Assessment. Ecosystems and human well-being: synthesis*. Washington, DC: World Resources Institute.
- SELEA. (2014). Thethi & Valbona Valley National Parks, and Gashi River Strict Nature Reserve. Tirana: MTE.
- Shumka, S., Trajce, A., Shuka, L., Schwadere, G., & Spangenberg, A. (2019). Albanian Alps, Korabi Mountain Range, and Shebenik-Jabllanica Range, the new backbone of the European Green Belt. *International Conference on Biological and Environmental Sciences* (pp. 609-612). Tirana: UT.
- UNDRR. (2021). 2020 Annual Report. Geneva: UNDRR.